

W. E. v. EYBEN

THI KENDES FOR RET

RETSOPGØRET
EFTER BESÆTTELSEN

JURISTFORBUNDETS FORLAG

KØBENHAVN

1968

THI KENDES FOR RET
er sat med Times og trykt hos
Pedersen & Lefevre, København.

Omslag efter linoleumssnit af
Annalise Møller-Petersen.

Bogbinderarbejdet er udført af
Carl Nielsens Bogbinderi, Odense.

© W. E. v. Eyben 1968

Printed in Denmark.

INDHOLD

I. Indledning	7
II. Nogle afgørende datoer	8
III. Frihedsrådets piece. Bedømmelsen af medlemskab i Nazistpartiet	12
IV. Interneringer og fængslinger i maj 1945. Anvendelse af Straffelovens § 101, stk. 2	14
V. Landssvigslovene	17
VI. Landssvigslovenes tilbagevirkende kraft	22
VII. Bedømmelsen af medlemskab i Frikorps Danmark	37
VIII. Bedømmelsen af Zeitfreiwillige	41
IX. Bedømmelsen af civilt tysk arbejde	43
X. Bedømmelsen af værnemagere (økonomisk landssvig)	51
XI. Straffenes størrelse	57
XII. Retsopgørets forløb ved domstolene	61
XIII. Revisionen af landssvigslovene	74
XIV. Kriminologisk vurdering	82
XV. Retsopgøret med tjenestemændene	85
XVI. Politikerne. Den parlamentariske kommission	88
XVII. Revision af Straffelovens regler	92
XVIII. Slutning	94
XIX. Love fra retsopgøret	96

FORKORTELSER

U – Ugeskrift for Retsvæsen.
H – Højesteret.
J – Juristen.
NRt – Norsk Retstidende.
SvJT – Svensk Jurist Tidning.
NKA – Nordisk Kriminalistforenings Årbog.

Parl. Kommission – Beretninger til Folketinget, afgivet af de af tinget under 15. juni 1945 og senere nedsatte kommissioner i henhold til grundlovens § 45. I–XV (med bilag), København 1945–58.

Statistisk Beretning – Beretning til justitsministeriet afgivet af Det statistiske Departement: Retsopgøret med Landssvigerne, København 1958.

Besættelsestidens Fakta – Dokumentarisk håndbog med henblik på lovene af 1945 om landsskadelig virksomhed m. v. redigeret af Niels Alkil. I–II, København 1945.

Revisionsbetænkning – Betænkning afgivet af det af justitsministeriet nedsatte udvalg til overvejelse af spørgsmålet om ændring af lovene af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov og til Lov om Rettens Pleje angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed, København 1946.

Innstilling – Om landssvikoppgjøret. Innstilling fra et udvalg nedsatt for å skaffe tilveie materiale til en innberetning fra Justisdepartementet til Stortinget, Gjøvik (Norge) 1962.

I

Indledning

Vi er nu kommet på så lang afstand fra okkupationstiden, at den kan bedømmes nogenlunde objektivt. Der foreligger som bekendt allerede i forskellige fremstillinger historisk belysning af, hvad der passerede i den tid. Der foreligger også en behandling af kriminaliteten i besættelsestiden, belyst ud fra kriminologiske synspunkter. Derimod foreligger der – mærkværdigt nok – ikke nogen almindelig juridisk fremstilling af landssvigsoppgøret. Det er noget besværligt for den, der ønsker en oversigt herover, at skaffe sig de nødvendige oplysninger, idet de må fremdrages fra spredte kilder. I Norge foreligger derimod en indgående fremstilling af retsoppgørets forløb. (Om landssviksoppgøret. Innstilling fra et udvalg nedsatt for å skaffe tilveie materiale til en innberetning fra Justisdepartementet til Stortinget, 1962). Efter opfordring fra juridiske studerende ved Oslo Universitet udarbejdede jeg en kort redegørelse for det danske retsoppgør. Den fremkom i duplikeret form i den serie, som kaldes »Jussens Venner«, serie Y, Høsten 1963, nr. 1–2. Den var skrevet med henblik på at orientere norske i de tilsvarende danske forhold. Da den faktisk også blev efterspurgt i Danmark, blev i løbet af kort tid et oplag, som jeg fik stillet til rådighed, brugt op, uanset at det aldrig er blevet offentliggjort, at det eksisterede. Jeg gik ud fra, at der på offentlig foranledning ville fremkomme en fyldig redegørelse svarende til den norske. Men da denne forventning ikke er gået i opfyldelse, og da der stadig spørges efter fremstillingen i den norske serie, har jeg ment det forsvarligt at lade den fremkomme på normal måde. Allerede fordi formålet nu ikke er at orientere norske, måtte den omarbejdes på forskellige punkter. Samtidig anså jeg for hensigtsmæssigt at inddrage en del af det norske stof, således at der er mulighed for at drage sammenligninger. Da fremstillingen i hvert fald var for summarisk, når man vil illustrere, hvad de mennesker faktisk havde foretaget sig, som blev inddraget i retsoppgøret, er inddraget retsafgørelser, som må anses for typiske eller belyser principielle problemer under retsoppgøret. Selv om formålet i første række er rent objektivt at forelægge materiale og kun i mindre udstrækning at vurdere det, har jeg dog følt mig fristet til på visse punkter at fremkomme med vurderende betragtninger. Jeg må straks tilføje,

at disse vurderinger er præget af, at vi nu er kommet på afstand fra begivenhederne. Jeg vil blankt indrømme, at jeg ikke dengang havde været i stand til at foretage dem på tilsvarende nøgtern måde.

Visse sider af retsopgøret er ikke med i fremstillingen. Retssagerne mod de tyske krigsforbrydere er ikke medtaget. Problemerne i forbindelse med disse sager har en væsentlig anden karakter. Det er om muligt endnu sværere at få fremdraget materiale til belysning af denne side af retsopgøret. Jeg har derfor ikke ment, at jeg havde særlige forudsætninger for at kunne tage disse problemer med. Det økonomiske opgør med landssvigerne er heller ikke medtaget, hvilket skyldes vanskeligheder af tilsvarende art.

II

Nogle afgørende datoer

Det skulle ikke være nødvendigt at ridse forløbet af okkupationstiden op. Men nogle datoer spiller så stor rolle, at man hele tiden må have dem præsent. *Den 9. april 1940* kræver ikke nærmere kommentarer.

D. 21. juni 1941 var dagen for det tyske angreb på Sovjet. Dagen er ikke angivet nogetsteds som en afgørende dato i de danske love om landssvigere, men – som det skal ses nedenfor – datoen afspejler sig i de kriminalstatistiske oplysninger.

D. 29. august 1943 ophørte regeringen med at fungere. Udviklingen havde tilspidset sig i løbet af sommeren 1943. Der var uroligheder rundt om i landet. Særlig i Odense tilspidsede situationen sig. Der var omfattende sabotager mod den tyske værnemagt, og strejkerne bredte sig. Fra mange sider sigtede man nu mod at gennemføre det endelige brud med besættelsesmagten. D. 28. august 1943 kl. 9 stiller tyskerne et ultimatum. Den danske regering skulle øjeblikkelig erklære undtagelsestilstand over hele landet med udgangsforbud mellem kl. 20,30 og kl. 5,30, indføre presse-censur under tysk medvirken og oprette danske hurtigdomstole til pådømmelse af sager om krænkelse af sikkerhed og orden. Odense by skulle betale en bod på en million kr. Den danske regering afslog samme dag kl. 15,30 dette ultimatum. Den følgende dag erklærede den tyske general militær undtagelsestilstand, og den danske regering indgav demissionsbegæring.¹

¹ Jfr. oversigten over begivenhederne i Beretning til Folketinget, afgivet af den af tinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45 – i det følgende anført som Parl. Kommission – VII s. 15 ff samt *Outze: Danmark under den anden verdenskrig*, bind III s. 171–200.

I Landsforræderiloven (lov nr. 259 af 1/6 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed som ændret ved lov nr. 356 af 29/6 1946) er d. 29. august 1943 nævnt adskillige gange. I § 1, stk. 2, fastslås, at handlinger foretaget forinden denne dato er straffri, såfremt gerningsmanden handlede i henhold til lov eller ordre eller anvisning givet af lovlig dansk myndighed inden for dennes myndighedsområde. Er handlinger foretaget på eller efter nævnte dato, kan under samme forudsætning tiltale undlades eller straffen nedsættes eller under særligt formildende omstændigheder bortfalde. Dernæst nævner § 3, stk. 3, nr. 1, den omstændighed, at gerningsmanden før eller kort efter d. 29. august 1943 har bragt det strafbare forhold til ophør, som et eksempel – men altså kun et eksempel – på formildende omstændigheder, som fører til, at straffen, der normalt ikke kan gå ned under fængsel i 2 år, kan nedsættes til fængsel i ét år. Hvor strafnedsættelse iøvrigt er hjemlet, kan straffen endda gå ned til fængsel i 30 dage.

I centraladministrationen var man naturligvis i tvivl om, hvorledes man burde forholde sig, uanset at det ved regeringens tilbagetræden blev tilkendegivet, at administrationen kunne fortsætte. Departementscheferne fortsatte som ledere af ministerierne² og trådte sammen til uformelle møder, hvor man diskutererede almindelige problemer, altså en slags upolitiske ministermøder. De beføjelser, som efter Grundloven tilkom kongen, kunne ikke udøves. Man kunne altså ikke give love, udnævne højere tjenestemænd eller udøve benådning. Disse problemer blev klaret på forskellig måde. Departementscheferne udstedte såkaldte lovanordninger med udgangspunkt i et vist statsretligt nødretsprincip,³ jfr. herom i anden forbindelse afsnit VI, man indsatte i embeder med forbehold om senere forelæggelse for kongen, og man udsatte, henholdsvis afbrød strafafsoning på de vilkår, som man ville have indsat som vilkår for benådning. Ved store samlede kgl. resolutioner blev disse afgørelser bekræftet af kongen i 1945.

Beretningen om en episode på selve dagen d. 29. august 1943 viser, hvor uforstyrret administrationen fungerede videre. Da en del tjenestemænd i justitsministeriet samledes for at diskutere, hvorledes man skulle

2 Dette udtaltes i den officielle erklæring om regeringens demission, Besættelsestidens Fakta I s. 217.

3 Den første lovanordning er nr. 426 af 25. september 1943 om midlertidigt tillæg til Motorafgiftsloven. Den indledes således: »Da lov nr. 126 af 13. marts 1943 om midlertidigt tillæg til lov om afgift af motorkøretøjer m. v. udløber d. 30. septbr. 1943, og da det må anses for nødvendigt, at der for den resterende del af finansåret 1943–44 træffes tilsvarende bestemmelser som fastsat ved denne lov, bestemmer Ministeriet for offentlige arbejder herved følgende.«

reagere i de kommende dage, hvis der skete indblanding fra tysk side, blev samtalen afbrudt af en samtale over hustelefonanlægget: Departementschefen spurgte uforstyrret, om der var nogle sager til »nævne« for ham.

Den næste skelsættende dato er *d. 19. september 1944*, da politiet blev sat ud af spillet. Optakten hertil var »Folkestrejken« i København 30. juni–3. juli 1944. Efter sabotage mod Riffelsyndikatet, der fremstillede våben, indførte tyskerne udgangsforbud. Herpå reageredes med strejker. Tyskernes svar var militær belejringstilstand i København d. 1. juli 1944. Nogle hektiske forhandlinger førte til, at tyskerne gav sig. De tyske tropper ville blive trukket bort fra gaderne, og derpå opfordrede forskellige ledende politikere befolkningen til at genoptage arbejdet.⁴

Tyskerne havde med voksende mistillid iagttaget politiets passivitet over for sabotage rettet mod tyske interesser, ikke mindst under Folkestrejken. D. 14. september 1944 krævede tyskerne, at politiet med alle til rådighed stående kræfter eftersøgte »de politiske mordere«. D. 19. september erklærede tyskerne »politimæssig undtagelsestilstand«.⁵ Og derefter skete det.

En væsentlig del af det danske politi, som ikke var kommet i sikkerhed, blev ført til koncentrationslejre i Tyskland. Aktionen begyndte kl. 11. Undervisningen var som sædvanlig igang på universitetet, da der blev blæst luftalarm – altså en falsk luftalarm. Da man blev klar over dette, men ikke vidste, hvad der egentlig skete, befrygtede man en aktion mod studenterne, hvoraf mange var samlede i universitetets beskyttelsesrum. Umiddelbart derefter blev undervisningen spredt over andre steder i byen.

Også denne dato er nævnt flere steder i Forræderiloven. § 10, stk. 3, foreskriver straf af fængsel i mindst 10 år for politimæssig virksomhed i Hipo-korpset eller anden lignende organisation efter d. 19. september 1944, og § 16, stk. 1, nr. 6, foreskriver straf for den, der efter denne dato havde påtaget sig tjeneste eller i længere tid derefter har fortsat at gøre tjeneste som bevæbnet sabotagevagt ved en virksomhed, der kendeligt for den pågældende var særlig udsat for angreb i kampen mod besættelsesmagten og opretholdt sabotagebevogtning med det formål med våbenmagt at bekæmpe sådanne angreb. – Når politiet var forsvundet fra gaderne, hvilket var åbenbart for enhver, måtte disse forhold betragtes af alle som kvalificerede.

Politiet fik til en vis grad en afløser i kommunale vagtværn, der skulle gøre forsøg på at holde en vis orden.⁶ Det viste sig ejendommeligt nok, at befolkningen stort set overholdt de gældende regler. Lysreguleringerne i

4 Parl. Kommission VII s. 204 ff, VII, Aktstykker, bd. 3, s. 1843–1878.

5 Pari. Kommission VII s. 209 ff, VII, Aktstykker, bd. 3, s. 1894–1899.

6 Se herom Parl. Kommission, VII. Aktstykker, 3. bd., s. 1915–1926.

gadekryds fungerede, og det hørte ikke til god tone at køre over for rødt lys. Der gik ligesom sport i at være lovlydig. Domstolene fungerede videre, men da der ikke var noget politi til at indbringe sagerne for retten, påtog statsadvokaterne og deres hjælpere sig denne opgave, efter at man havde sikret sig modstandsbevægelsens godkendelse heraf. På grundlag af vagtværnets anholdelser af røvere, tyve og sædelighedsforbrydere foretog man en slags primitiv efterforskning – man lånte sin kones målebånd og udførte ubehjælpsomme rids fra gerningsstedet. Straffenes størrelse steg omvendt proportionalt med sagernes antal. Betingede straffe for tyveri blev sjældne, og straffenes størrelse steg på mange områder til 3–4 gange den normale. Tyverierne angik naturligvis i særlig grad »mangelvarer«, som kunne omsættes til gode priser på »den sorte børs«. Betinget dom for tyveri af mangelvarer forekom praktisk taget aldrig. Straffene for røveri – selv ved røverier af beskedent omfang – kom let op på 10 års fængsel, og dette gjaldt også de piger, der optrådte som »lokkeduer« ved røverierne eller fik andel i udbyttet.⁷

Af en oversigt i Beretning til Justitsministeriet afgivet af Det statistiske Departement: Retsopgøret med landssvigerne, 1958 (i det følgende citeret som Statistisk Beretning), kan man udlede noget af disse datoers betydning:

Mandlige landssvigere fordelt efter tidspunktet for første landssvigerforbrydelse.

	Tidspunkt for første landssvigerforbrydelse										I alt
	9/4-31/12 1940	1/1-21/6 1941	22/6-31/12 1941	1/1-31/12 1942	1/1-28/8 1943	29/8-31/12 1943	1/1-18/9 1944	19/9-31/12 1944	1/1-31/3 1945	1/4 1945 el. senere	
	Gennemsnitligt antal pr. måned										Antal
Samtlige											
landssvigere	78,0	95,6	176,5	134,3	354,1	245,6	344,7	267,6	230,0	98,5	447 12.877
Heraf født i											
Sdr. Jylland	39,7	34,1	32,4	53,3	155,2	33,2	44,5	23,8	24,3	14,6	55 3.353

Man kan se, hvorledes antallet af *det gennemsnitlige månedlige antal landssvigere stiger til næsten det dobbelte efter det tyske angreb på Sovjet*. Selv om denne stigning muligvis i et vist omfang er udtryk for en vis ak-

⁷ En skildring af den politiløse tid findes hos *Jørgen Trolle*: 7 måneder uden politi, 1945.

tivisering fra tysk side, særligt med hensyn til fronttjeneste, kan man dog fastslå, at denne ændring i de storpolitiske forhold også gav sig udslag på dette punkt. Det kan diskuteres, om tallene også kan ses som et udslag af, at den ændrede tyske holdning over for Sovjet var et motiv til at gå tyskeres ærinde. *Den store stigning kommer imidlertid fra 1942 til 1943.* Noget afgørende fald er der ikke ved sammenligning mellem perioderne 1. januar 1943 til 29. august 1943 og 1. januar 1944 til 19. september 1944. *29. august 1943 har altså ikke – bortset fra en vis periode umiddelbart efter denne dato – betydet noget afgørende fald.* Derefter falder antallet gradvis hen imod maj 1945, men det kan dog undre, at der i april 1945 kom lige så mange til som i de første måneder af besættelsen.

III

Frihedsrådets piece

Bedømmelsen af medlemskab i Nazistpartiet

Forberedelsen af de love, som skulle regulere retsopgøret, begyndte i 1943. I oktober 1943 udsendte Frihedsrådet en piece: »Når Danmark atter er frit«. ⁸ Beskrivelsen af de forhold, som man mente skulle rammes, kom ret nøje til at stemme med den, der faktisk blev indsat i lovene herom i 1945. Man fremhæver særligt udnyttelsen af landets nødstilstand til privatøkonomisk vinding, idet man hermed ville ramme værnemagerne, og dernæst medløberne, som lod sig hverve til fremmed krigstjeneste, eller som samarbejdede med tyskerne, modtog pengeydelse fra tysk side til antidemokratisk virksomhed, eller optrådte som angivere eller deltog i vold, trusler og frihedsberøvelse over for danske statsborgere. Det bemærkelsesværdige er imidlertid, at man fastslog, at der ikke kunne blive tale om at gå uden for de strafarter, som den gældende straffelov hjemlede, altså ikke ud over fængsel på livstid, og at enhver sag skulle behandles i den lovlige strafferechtsplejes former, med offentlig tiltale og med samme adgang til forsvar for domstolen som i enhver anden sag.

Hermed blev det understreget, *at* man ikke ville anvende dødsstraffe, *at* medlemskab af nazistpartiet ikke i sig selv skulle være strafbart, og *at* man ikke ville acceptere nogen form for lynchjustits. Den første sætning blev fraveget, de andre holdt man derimod fast på ved udformningen af de endelige love. Når man ændrede på det første hovedpunkt, skyldtes det

⁸ Gengivet i Besættelsestidens Fakta I, s. 226–35.

naturligvis den udvikling, som kom i de følgende år, hvor den tyske kurs strammedes betydeligt, og hvor dette kun blev muliggjort derved, at danske ikke blot deltog i dette arbejde, men endog i et vist omfang ledede det og i hvert fald deltog aktivt i det og udviste et katastrofalt initiativ. Forholdet lå anderledes i Norge, hvor det blev fastslået, at medlemskab i Nasjonal Samling i besættelsestiden rantes af Strfl. § 86, hvorefter der hjemledes straf over for »den som retsstridig bar Vaaben mod Norge eller som under en Krig, hvor Norge deltager, eller med saadan Krig for Øie yder Fienden Bistand i Raad eller Daad eller svækker Norges eller nogen med Norge forbunden Stats Stridsevne«.

Ved »Haaland-sagen«, NRt 1945.13 blev det fastslået af Høyesterett, at forholdet omfattedes af § 86. Førstvoterende, der fik tilslutning af et flertal (7 stemmer mod 4) anvendte følgende begrundelse: »Jeg finder for disse ankegrunners vedkommende å kunne henvise til lagmannsrettens domsgrunner, som jeg i det vesentlige tiltrer. Hva spesielt angår spørsmålet om domfeltes innmeldelse i Nasjonal Samling i 1940 og hans senere medlemskab i NS rammes av bestemmelsen i straffelovens § 86, har forsvareren under prosedyren for Høyesterett bl. a. henvist til at medvirkning ikke er nevnt i denne paragraf. Jeg kan imidlertid ikke finne at dette kan tillegges betydning da gjerningsinnholdet i § 86 er således beskrevet at det etter min oppfatning omfatter et sådant faktisk forhold som det det her er tale om.«

Lagmannsretten havde lagt vægt på, at Quisling optrådte i sin egenskab af fører for NS, som efter hvad han sagde, var det eneste parti, som havde ret til at tage magten. Tyskeren *Terboven*, Rigskommissæren i Norge, erklærede i en tale d. 25. september 1940, da han indsatte kommissariske ministre, at han havde opløst alle andre politiske partier, og at NS var det eneste politiske parti, som fjenden kunne samarbejde med. Efter rettens mening viste dette tydeligt, at NS fra at være et almindeligt politisk parti var gået over til at blive en organisation, som støttede fjenden og samarbejdede med denne for at vinde krigen. Retten anså det for bevist, at Haaland ved at melde sig ind i NS var sig bevidst, at han fremmede Tysklands krigsinteresser.

Høyesteretts mindretal, hvis dissens blev udformet af den meget betydningsfulde dommer *Alten*, lagde vægt på forskellen mellem lederne af NS og de menige medlemmer. Partiorganisationen som helhed var uden tvivl en stærk støtte for ledernes samarbejde med fjenden, men tiltaltes handling havde kun fået den følge, at partiet havde ét medlem til. Den kunne ikke indeholde en medvirken til forbrydelser, som allerede var udført, og den havde en så fjern og indirekte sammenhæng med ledernes fortsatte forbrydelser, at det ikke var rimeligt at regne den for medvirken hertil.

Spørgsmålet er omhandlet i Innstilling s. 94–99, 518–20 og 526–27, jfr. også *Hurwitz* i TfR 1956.316 og *O. C. Gundersen* i TfR 1948.482 ff.

Selv om man stærkt må understrege forskellen mellem det norske NS, som virkelig var en faktor af stor betydning, og det danske nazistparti, som blev udsat for det værste af alt, nemlig den danske latter, må det vist erkendes, at dommer Altens dissens står meget stærkt. Den rører ved det centrale spørgsmål, som også burde have været mere accentueret i det danske retsopgør, at der er uendelig langt fra den enkeltes medløb til et eller andet korps eller parti og til de aktivt handlendes indsats i spidsen af organisationen, og at man måske ofte har overvurderet de enkeltes forståelse af, hvad de gik ind til.

IV

Interneringer og fængslinger i maj 1945

Anvendelse af Straffelovens § 101, stk. 2

Der kunne naturligvis ikke være en straffelovgivning klar samme dag, hvor kapitulationen indtrådte. Lovgivningsmagten var endnu ikke retableret. Alligevel måtte der foretages interneringer med henblik på den kommende retsforfølgning. Men der blev blandet et andet moment ind i interneringsafgørelserne. Man ville samtidig forhindre, at der blev begået lynchjustits. Direktiver herom blev udsendt 23. februar 1945 fra Frihedsrådet. Efter disse instrukser skulle man internere samtlige medlemmer af nazistiske organisationer ud fra den betragtning, at der var sandsynlighed for, at de havde begået strafbare handlinger. Alle, der under en eller anden form havde været i direkte tysk tjeneste, skulle også interneres. Dette gjaldt derimod ikke værnemagerne.⁹

Der var udarbejdet lister på grundlag af disse direktiver. Faktisk gik man endnu videre ved interneringerne i maj 1945, idet også værnemagere og tyskerpiger (»feltmadrasser«) blev interneret. Ialt interneredes over 20.000 personer.¹⁰ Denne udvidelse blev begrundet med, at interneringerne måtte betragtes som beskyttelsesforanstaltninger.

Denne udvidelse af interneringerne er blevet kritiseret fra mange sider,¹¹

⁹ Besættelsestidens Fakta I, s. 274–76.

¹⁰ Betænkning afgivet af det af Justitsministeriet nedsatte udvalg til overvejelse af spørgsmålet om ændring af lovene af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov og til lov om Rettens Pleje angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed, 1946 (i det følgende anført som Revisionsbetænkningen) s. 10.

¹¹ Bl. a. *Hartvig Frisch* i Danmark besat og befriet III s. 256.

ligesom man også har kritiseret de mange korporlige overgreb, som skete over for de internerede i de første dage. Der er ikke andet at sige hertil, end at det kritiserede er dybt beklageligt, men uundgåeligt. Det vil næppe være muligt at opdrive noget eksempel fra hele verdenshistorien, hvor der ikke er sket noget lignende i en sådan situation. Dette gælder vel endog, selv om man projicerer fortidens synder ned i nogle dimensioner, som svarer til den såkaldte kulturelle udvikling. Det ser i hvert fald ud, som om der er sket nogenlunde det samme i alle de lande, der efter krigens ophør blev befriet.

Interneringerne skete ved medlemmer af modstandsbevægelsen. Politiet kunne først reorganiseres efterhånden. Da dette skete – allerede i løbet af maj 1945 – overgik interneringer til behandling efter de almindelige straffetretlige regler. Der blev derfor begæret fængsling, idet man rejste sigtelse efter Straffelovens § 101, stk. 2, hvor der foreskrives straf for den, som *under krig eller truende udsigt dertil yder fjenden bistand ved råd eller dåd* eller svækker den danske stats eller dens forbundsfælles kampdygtighed. Dette blev faktisk lagt til grund ved en række fængslingsafgørelser ved de underordnede instanser, indtil man fik den særlige forræderilovgivning.

Det har været stærkt diskuteret, om man kunne sige, at der bestod en sådan tilstand i Danmark i besættelsestiden. Den almindelige opfattelse går nærmest ud på, at der vel ikke bestod krigstilstand mellem Danmark og Tyskland i tiden mellem 9. april 1940 og 29. august 1943, men at dette derimod var tilfældet i perioden efter denne dato, jfr. således *Ross* i *Nordisk Tidsskrift for international Ret* 1945 s. 61–71, *Hurwitz* sammesteds s. 140–151 (skrevet i London i 1944), *Revisionsbetænkningen* s. 13–18. Fra anden side er det gjort gældende, at der i den sidste del af perioden alene forelå en situation, der måtte kendetegnes som en periode med »truende udsigt til krig«, jfr. således *Illum* i *U* 1947 B s. 65–69. Denne sidste opfattelse lægger vægt på enigheden om, at der kan forekomme ret omfattende kampvirksomhed, uden at dette kan betragtes som krigstilstand, og at man iøvrigt fra Frihedsrådets side bestræbte sig for at undgå, at bevægelsen lod sig provokere til en almindelig kamp af den art, som normalt er forbundet med krig. »Det er lidet ærefuldt, når man fra dansk side efter besættelsens ophør vil påberåbe sig en krigstilstand, som ikke blev erklæret, og hvis byrder i form af yderligere beslaglæggelser af stats-ejendom og yderligere kontrol med administration og lovgivning man ikke har båret. Modstandsbevægelsens indsats derimod står lige klar og prægnant, hvilket resultat man end når til ved afgørelsen af spørgsmålet om landets retlige status under besættelsen«. Om den retlige status forelå en udtalelse fra *Erik Scavenius*, lederen af regeringen fra 9. november 1942,

til regeringen trådte tilbage 29. august 1943, den, hvis navn kom til at stå som fællesnævner for samarbejdspolitikken.¹² Hans kyniske udtalelse gik ud på, at det – hvis der havde bestået krigstilstand mellem Danmark og Tyskland – måtte anses som et held, at tyskerne ikke opdagede det.

Som følge af forbudet i den norske straffelovs § 97 om forbud mod at

12. Et af de ubehageligste udtryk for regeringens ønske om samarbejde med tyskerne finder man i en cirkulæreskrivelse af 29. august 1940 til amtmændene udsendt af indenrigsministeren *Knud Kristensen*, gengivet i *Besættelsestidens Fakta* I s. 18–19. Det siges bl. a. heri: »Forholdene har efterhånden udviklet sig således, at det efter regeringens formening vil være naturligt, at danske embedsmænd landet over, i første række amtmændene, kommer i kontakt med den tyske værnemagts officerer såvel som med de civile tyske embedsmænd på en måde, der lader disse forstå, at man fra dansk side gerne vil have nogen forbindelse med dem udover de rent tjenstlige forretningsmæssige forhandlinger...«. Det henstilles videre, at tyske visitter besvares med genvisitter, at indbydelser – også til selskabelige sammenkomster og militære parader og koncerter – efterkommes, medmindre »der foreligger gyldig forfaldsgrund, og at amtmændene i beskedent omfang er værter i samvær med tyske officerer og civile embedsmænd, idet det vil være ønskeligt at føre tyske sammen med danske«. Den 30. september måtte regeringen i realiteten tilbagekalde udtalelsen, idet man erkendte, at det efter »de stedlige forhold« kunne være muligt at opnå den tilsigtede forståelse og imødekommenhed alene ved tjenstligt samkvem. For ikke at tabe ansigt tilføjer man dog, at man anser de givne retningslinier for at være de rette.

I skarp modsætning hertil kan man studere kongens udtalelser over for den tyske gesandt *Hencke* under en afskedsaudiens d. 29. august 1941, altså lige på årsdagen for indenrigsministerens udtalelse (og 2 år før den »rigtige« 29. august). Referatet af samtalen hidrører fra gesandten selv. Den findes i *Parl. Kommission XIII*, bd. 4, s. 293–94. Kongen bemærkede, at situationen i landet var vanskelig, fordi nazisterne skabte uro. Gesandten svarede hertil, at det danske folk ikke kunne komme uden om den kendsgerning, at en europæisk revolution var igang. Kongen indskød noget bittet et: »Ganske rigtigt, en revolution er igang.« I denne forbindelse – fortsætter gesandten – fremsatte kongen den »noget mærkeligt virkende bemærkning«, at Italien ikke længere sendte makaroni. Gesandten udtrykte sin glæde over i en ugerøve at have set de danske frivillige i Frikorpsen. Noget ironisk spurgte kongen: »Nå, synes De godt om de frivillige? Det er akkurat, som om man ville stikke tyske soldater i engelske uniformer!« Kongen fortsatte: »Jeg ville i Deres sted indsætte disse folk i forreste række, så de kunne aflaste Deres egne.« Derefter nævnte kongen de tyske tropper i Danmark. Han så helst, at de fik andre opgaver, f. eks. på østfronten. De ville sikkert også helst herfra, mange af dem havde i 5 år ikke været rigtig hjemme og havde bestemt glemmt, hvorledes det var at arbejde.

Gesandten har nidkært skrevet samtalen ned og refereret sine egne svar, der tydeligt viser, at han ikke har forstået ret meget af kongens bidende udtalelser. Han slutter med at fremhæve kongens hjertelige afsked med ham. Man erindrer, hvorledes *Paal Berg* hævdede stemmen i sin takketale til Quisling, da han kom til det punkt, hvor han specielt takkede ham, fordi han gik.

give love tilbagevirkende kraft, bliver det af afgørende betydning for det norske retsoppgør, om der kunne siges at bestå krig i besættelsestiden. Det fremhæves stærkt fra norsk side, at den norske regering fortsatte kampen fra London, og at hermed grundlaget for at fastholde den opfattelse, at krigstilstanden ikke ophørte, er i orden. Der er blevet rejst kritik herimod, men den synes ikke særlig godt underbygget.

Det er derimod meget vanskeligt at underbygge en opfattelse, hvorefter der skulle bestå krig i Danmark, efter at regeringen straks d. 9. april 1940 havde kapituleret, og det synes også helt klart, at man i en meget lang periode herefter heller ikke har kunnet sige, at der var truende udsigt til krig igen. Vel var der en vis, omend ringe sandsynlighed herfor, men så længe den tyske krigsmaskine tromlede alt ned, var risikoen for, at Danmark på en eller anden måde blev krigsskueplads i hvert fald meget ringe. Risikoen herfor opbyggedes, efterhånden som modstandsbevægelsens aktivitet tog til, og d. 29. august 1943 bragte med ét skridt muligheden for drastiske skridt uhyggelig nær.

Hvad enten man nu hylder den ene eller den anden opfattelse vedrørende disse spørgsmål, var der for så vidt hjemmel til at foretage fængsling i alle de tilfælde, hvor forholdet udstrakte sig til tiden efter 29. august 1943. Problemet faldt bort, da man d. 1. juni 1945 fik den særlige forræderilovgivning, som kriminaliserede forhold tilbage til 9. april 1940, forudsat at man accepterer den tilbagevirkende kraft, jfr. herom nedenfor under VI. En enkelt landsretsafgørelse fastslog, at § 101, stk. 2, var anvendelig på en bladvirksomhed fra tiden marts-april 1945, som i tilfælde af allieret invasion skulle modarbejde de allierede styrker, jfr. U 1947.369, men uden at man tog stilling til, om man betragtede perioden som en krigstilstand eller som et tidsrum, hvori der var truende udsigt til krig.

Efter den udstrækning, som interneringen havde fået, var det klart, at man måtte løslade i et meget stort antal af tilfælde, og dette skete da også i løbet af den kommende tid.

V

Landssvigslovene

D. 25. maj 1945 fremsatte justitsministeren for Rigsdagen forslag til »Lov om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed«, og efter en hurtig udvalgsbehandling blev loven stadfæstet d. 1. juni.

Hovedbestemmelsen fandtes i lovens §§ 10 og 16.

§ 10 lød således:

»Den, der har hvervet eller ladet sig hverve til tysk krigstjeneste, straffes med fængsel. Hvor særlige hensyn gør sig gældende, kan der finde straffesættelse sted, og under ganske særlige omstændigheder kan tiltale undlades.

Med fængsel straffes endvidere den, der har gjort tjeneste i et korps, som virkede i tilknytning til besættelsesmagten mod den danske stats lovlige organer eller dens borgere, eller som iøvrigt her i landet, i tysk tjeneste har udøvet virksomhed af politimæssig karakter.

For den, som efter den 19. september 1944 har udøvet politimæssig virksomhed ved tjeneste i Hipo-korpset, Sommerkorpset eller anden lignende organisation, er straffen livsstraf eller fængsel ikke under 10 år.«

§ 16 lød således:

»Med fængsel straffes den, der iøvrigt for at fremme tyske interesser eller for at skaffe sig økonomisk vinding eller anden fordel på anden måde end ved almindeligt civilt lønarbejde, normal forretningsvirksomhed eller anden normal erhvervsvirksomhed har ydet besættelsesmagten eller de med denne samarbejdende organisationer eller personer bistand ved råd eller dåd, såvel som den, der for at fremme tyske interesser har modarbejdet de forenede nationers krigsanstrengelser eller på utilbørlig vis modarbejdet den danske modstandsbevægelse eller dens organer.

Med fængsel straffes endvidere den, der har ydet væsentlig økonomisk støtte til presseorganer eller organisationer, der på utilbørlig måde har samarbejdet med eller støttet besættelsesmagten.«

Diskussionen i Rigsdagen drejede sig navnlig om lovens *tilbagevirkende kraft*, jfr. herom nedenfor under VI, og indførelsen af *dødsstraf*, jfr. Rigsdagstidende, Folketingets forhandlinger sp. 113 ff, 145 ff, 222 ff, 262 ff, Landstingets forhandlinger sp. 78 ff.

Resultatet blev, at 127 stemte for forslagene, medens 5 undlod at stemme, fordi de ikke kunne acceptere dødsstraffen.

Iøvrigt diskuterede man navnlig strafferammerne. Lovens almindelige minimumsstraf var fængsel i 4 år. Ved forslaget fremsættelse understregede justitsministeren, at man hermed havde udtrykt, at forslaget kun omhandlede »de grovere blandt de forbrydelser, som besættelsestiden har ladet se lyset«, Folketingets forhandlinger sp. 116–17. Efter udvalgsbehandlingen fremhæver udvalgets ordfører, at spørgsmålet har været gennemdrøftet med justitsministeren: »Det, man tilsigter, er at straffe de allergroveste tilfælde«, sp. 223. Under forhandlingerne blev det ligefrem udtalt, at der heri lå »en rettesnor for anklagemyndigheden og for domstolene med

hensyn til, at en række mindre forbrydelser ikke vil kunne straffes«, se herom nedenfor under X.

Man fik under rigsdagsbehandlingen ændret en regel, hvorefter der kunne tages hensyn til, om der var handlet efter lovlig dansk myndigheds »ordre« til, at der også kunne ses hen til myndighedernes »anvisninger«.

Den særlige lempelsesregel i § 10, stk. 1, 2. pkt., blev ændret. Meningen var, at navnlig medlemmer af det tyske mindretal og personer af tysk afstamning evt. kunne falde ind under reglen.

Man fastholdt et vidtgående forslag om frakendelse af almen tillid og ønskede endog regeringsforslaget herom skærpet på visse punkter.

Samtidig med tillægget til Borgerlig Straffelov fremsattes og behandledes forslag om tillæg til Retsplejeloven, resultatet blev lov nr. 260 af 1. juni 1945 om tillæg til Retsplejeloven.

Sagsbehandlingen blev henlagt til *underretterne med domsmænd*. Grundloven påbød dengang, at der skulle medvirke nævninger i misgerningssager og sager, der rejser sig af politiske lovovertrædelser. Ikke desto mindre fandt man det fuldt forsvarligt at henlægge disse sager til domsmandsretterne. Der kan anføres mange retlige grunde til, at landsforræderisagerne ikke skal betragtes som politiske sager. Det store flertal af de personer, der faldt ind under de nye bestemmelser, havde ikke handlet ud fra politiske motiver, og man kunne næppe have haft sådanne personer i tankerne med den nævnte grundlovsbestemmelse. Det læres også, at man ikke uden videre kan betragte forbrydelser efter Straffelovens kapitler 12 og 13 om statsforbrydelser – herunder også den ovenfor nævnte § 101, stk. 2 – som politiske lovovertrædelser, idet den enkelte overtrædelses gerningsindhold må være afgørende for bedømmelsen, jfr. *Hurwitz*: Den danske Strafferetspleje, 3. udg., 1959, s. 115. Det tilføjes imidlertid, at afgrænsningen har ringe interesse, fordi flertallet af forbrydelserne i disse kapitler er undergivet nævningebehandling som »misgerningssager«, hvilket i Retsplejelovens § 687 er uddybet derhen, at forbrydelser med strafferamme på op til fængsel i 8 år eller derover skal behandles som nævningsager. § 101, stk. 2, havde strafferamme af fængsel fra 2 til 12 år.

Man må dog vist erkende, at disse almindelige retlige betragtninger i hvert fald ikke kunne motivere, at *samtlig*e sager efter forræderiloven blev afskåret fra nævningebehandling. Men det var simpelthen umuligt at gennemføre nævningebehandling selv i et noget begrænset antal af disse sager. Det komplicerede tekniske apparat i nævningsager ville medføre, at sagernes behandling ville trække i langdrag på en måde som var helt uforsvarlig. Man accepterede – nærmest stiltiende – at sagerne skulle behandles ved underret med domsmænd, jfr. *Hurwitz* i TfR 1945, s. 150. Derimod har

det ikke i Danmark spillet nogen afgørende rolle, at domsmænd ikke alene deltager i votering om skyldspørgsmål, men også i diskussionen om strafudmålingen, se derimod den norske argumentation, *Alten* i Lov og Rett 1963 s. 132–34. Efter dansk ret deltager nævningerne nemlig også i voteringen om strafudmålingen, jfr. Retsplejelovens § 906 a.

Ikke alle underrettsdommere kom til at deltage i behandlingen af forræderisagerne. Efter tillægslovens § 2 skulle justitsministeren beskikke et antal underrettsdommere til at behandle disse sager, og beskikkelsen kunne omfatte en eller flere retskredse. I praksis beskikkede man – bortset fra de store retskredse – dommere til at behandle sager i flere retskredse. I København blev 5 dommere beskikket til at behandle sagerne. I ankeinstansen kunne justitsministeren beskikke det fornødne antal dommere. For Vestre Landsrets vedkommende blev alle afdelinger sat i stand til at behandle sagerne, medens kun 3 afdelinger i Østre Landsret beskæftigede sig hermed. Ordningen blev af *Hurwitz* i TfR 1945 s. 149 betegnet som et forsvarligt kompromis.

Det blev imidlertid kritiseret, at ikke enhver dommer eo ipso var i stand til at behandle forræderisager. Justitsministeren kunne jo udnytte loven til kun at beskikke dommere, som kunne antages at ville gå frem med strenghed. Efterhånden som praksis blev lagt fast, således at de overordnede retters praksis blev helt afgørende, forstummede denne kritik helt. Ved det norske retsopgør blev der foretaget en særlig udvælgelse af de dommere, som skulle pådømme landssvigssagerne. Ved Eidsivating Lagmannsrett blev oprettet en særlig afdeling for disse sager, og det sædvanlige var, at der blev udpeget en særlig dommer for disse sager i hvert fylke. Efterhånden udvidedes imidlertid antallet af dommere, der virkede i disse sager, således at i realiteten alle ordinære underrettsdommere medvirkede på denne måde, jfr. Innstilling s. 445–46.

Der var ikke fri adgang til *anke* efter den danske ordning. Efter tillægslovens § 9 kunne anke kun ske, når livsstraf eller fængsel i 10 år eller derover var idømt, eller et særligt ankenævn fandt, at særlige omstændigheder talte derfor. Ankenævnet bestod af en formand og seks andre medlemmer, der skulle opfylde betingelserne for at kunne blive udnævnt til dommer. De blev beskikket af kongen for et tidsrum af 5 år og kunne afsættes ved dom, § 8. En højesteretsdommer blev beskikket som formand, de øvrige medlemmer var dommere – som ikke beskæftigede sig med de særlige sager – advokater og en professor i retsvidenskab. Til ankenævnet blev der knyttet et sekretariat, som gennemgik andragenderne forinden forelæggelsen for nævnet. Ankenævnet holdt sig meget nøje orienteret om alle afgørelser i landsforræderisager. Hver uge udarbejdedes systematiske oversigter over

samtlige retsafgørelser ved underretter, ved landsretter og ved Højesteret. Formålet hermed var naturligvis at afbøde den uensartethed, som ellers måtte være en følge af, at der ikke forelå nogen tradition, og at et stort antal dommere skulle dømme i disse sager. Da man stod overfor en revision af landsforræderilovgivningen, jfr. nedenfor under XII, kunne ankenævnet stille disse ugeoversigter til disposition for dem, der skulle træffe bestemmelse om revisionens udfald, herunder særligt det af Folketinget nedsatte udvalg.

Det er kritisabelt, at man gjorde brud på det almindelige princip om fri anke.¹³ Kritikken afbødes noget ved den letløbende praksis, ankenævnet gennemførte – 27,3 % af alle underretssager blev anket til landsret, jfr. Statistisk Beretning s. 8 – og vel også derved, at ankenævnet i favør af de domfældte fik pålagt opgaver i retning af revision af de afsagte domme, se nedenfor under XIII. Men også denne virksomhed kan kritiseres, omend ud fra andre synspunkter.

Tillægsloven til Retsplejeloven fraveg dernæst på afgørende måde de almindelige regler om *fængsling*. Retsplejeloven kræver udover skellig grund til mistanke for en forbrydelse, at der skal foreligge en særlig fængslingsgrund, jfr. § 780 – herunder navnlig frygt for, at den sigtede vil unddrage sig ansvaret ved flugt, at han vil fortsætte sin forbryderiske virksomhed, eller at han vil modvirke sagens oplysning. I forræderisagerne var det klart, at der ikke var mulighed for at fortsætte den forbryderiske virksomhed, og undertiden var der ikke nogensomhelst mulighed for at modvirke sagens oplysning, da sagens kendsgerninger på det nærmeste var vitterlige. Men tillægslovens § 5 satte sig ud over disse betingelser. Var der skellig grund til at antage, at en person var skyldig i landsforræderi, så skulle han fængsles, indtil sagen var endelig afgjort og strafafsoning påbegyndt. I København var disse fængslingsforhør en trøstesløs parade. Ud over at få fastslået identiteten af den sigtede og det tidsrum, hvori han havde gjort tjeneste i et af de korps, hvis virksomhed faldt ind under forræderiloven, var der normalt intet at gøre. Det må have virket som transportbånd-behandling.

Der blev beskikket særlige *statsadvokater* til at behandle forræderisagerne. I vid udstrækning optrådte *advokater* på anklagemyndighedens vegne i retterne. Men iøvrigt blev det en omfattende og navnlig den første tid ikke populær opgave for advokaterne at optræde som forsvarere i disse sager. Den danske advokatstand betragtede det som en selvfølge, at den

13 Se således en udtalelse fra Frihedsbevægelsens sønderjydske Råd, Revisionsbetænkning s. 108.

måtte påtage sig disse opgaver. Advokaterne tog også initiativet til at få fremlagt så mange faktiske oplysninger om besættelsestiden som muligt, således at man stod rustet til at varetage de processuelle opgaver på behørig måde. På denne måde blev værket: *Besættelsestidens Fakta*¹⁴ til.

Af landssvigerne var der kun 4,2 % som ikke blev fængslet eller interneret under sagen, og heraf var 33,1 % sigtet for værnemageri. 48 % var fængslet eller interneret i mere end et halvt år, jfr. Statistisk Beretning s. 7–8.

VI

Landssvigslovenes tilbagevirkende kraft

Medens man i Norge indgående har beskæftiget sig med spørgsmålet om de tilsvarende loves *tilbagevirkende* kraft, hvilket er ganske nødvendigt som følge af reglen i Grundlovens § 97, har dette problem ikke givet anledning til indgående vurdering i dansk *retspraksis*. Man skulle på forhånd tro, at problemet i Danmark ville blive større, da Danmark ikke havde nogen Eksilregering, som under krigen kunne udstede love eller forordninger med forfatningsmæssig hjemmel. Af nærliggende grund var den siddende regering afskåret fra at give regler, møntet på dem, der bistod okkupationsmagten.

I retslitteraturen og i den offentlige debat i 1945 er spørgsmålet blevet stærkt diskuteret.

Den ældre strafferetlige litteratur i Danmark har ikke ubetinget taget afstand fra, at der kan gives skærpende straffelove med tilbagevirkende kraft, jfr. *Goos*: Indledning til den danske Strafferet, I. 1875 s. 345, der mener, at sådanne regler kan gives på betingelse af, at der også oprindeligt forelå et *retsbrud*. *Torp*: Den danske Strafferets almindelige Del, 1905 s. 161 ff kommer til det modsatte resultat, uanset at han principielt tager udgangspunkt i, at alle handlinger skal bedømmes efter den lovgivning, som gælder ved sagens pådømmelse, idet han lægger afgørende vægt på et krydsende hensyn, nemlig individets ret til værn mod statsmagts vilkårlighed. Torps anskuelse blev næsten ordret tiltrådt af *Krabbe* i hans kommentar til Straffeloven, jfr. 2. udg., s. 85–86, idet der blot tilføjes en bemærkning om faren for lejlighedslove om enkelte forbrydelser.

Med henblik på de særlige forhold i forbindelse med okkupationen blev

14 Se navnlig anmeldelser af værket i U 1945 B s. 260–67 og 1946 B s. 45–46, 93 ved *Knud Illum*.

spørgsmålet taget op af *Hurwitz* i SvJT 1944 s. 833–52 og i TfR 1945 s. 139–42. Konklusionen blev her, at det ikke fra et strafferetligt synspunkt kunne betragtes som uforsvarligt, at der efter okkupationen blev givet visse strafbestemmelser med tilbagevirkende kraft. Vægten lægges på, at den almindelige afstandtagen fra at give sådanne love måtte have samfundsforhold af en vis normalitet for øje. Men under okkupationen var regeringen sat ud af spillet, således at det havde været umuligt at give de love, som var påkrævede til værn for danske samfundsinteresser. Det erkendtes dog, at fravigelsen fra den almindelige grundsætning rummede alvorlige betænkeligheder, der rakte ud over den foreliggende situation. Det måtte derfor være en betingelse, at der med sikkerhed kunne siges at være trang til en sådan fravigelse. I den videre argumentation fremhæves, at de gældende strafferegler i vid udstrækning var tilstrækkelige, såfremt man antog, at der i okkupationstiden havde foreligget en tilstand, der efter Straffelovens § 101, stk. 2, kunne betegnes som »krig eller truende udsigt hertil«, jfr. foran under IV, eller hvad der dog analogt kunne sidestilles hermed, jfr. Straffelovens § 1. Dette blev her nærmest besvaret bekræftende. Problemet indskrænkede sig herefter til, *dels* om de foreskrevne strafferammer i alle tilfælde var tilstrækkelig strenge, *dels* om det blev nødvendigt at foretage en kodifikation, der tog sigte på den foreliggende situation. Begge disse spørgsmål blev også nærmest besvaret bekræftende, men det fremhævedes, at der ikke efter Frihedsrådets udtalelser i oktober 1943, jfr. foran under IV, syntes at blive spørgsmål om at indføre adgang til livsstraf.

Således var altså stillingen i den danske retslitteratur, da vi kom til 1945.

I bemærkningerne til regeringsforslaget til straffelovstillægget fremhæves, at det er fast forankret i dansk retsbevidsthed, at skærpende straffelove ikke må have tilbagevirkende kraft, som selv under ekstraordinære forhold kun må fraviges, når tvingende grunde foreligger, men dette mente man på den anden side var tilfældet, og der henvistes yderligere til, at de forhold, som tillægsloven omfattede »i det store og hele« var ramt af Straffeloven eller dens analogi, Rigsdagstidende 1945, tillæg A, sp. 98–99, Folketingets forhandlinger sp. 114–15. Specielt fremhævede man, tillæg A sp. 104, at de forhold, der omhandlede i § 10, også kunne straffes efter Straffelovens § 101 (og § 128).

Spørgsmålet blev indgående diskuteret under rigsdagsbehandlingen af de særlige love, jfr. foran under V.

Fra alle sider blev der givet tilslutning til lovenes tilbagevirkende kraft. Fra enkelte sider blev det udtalt, at man kun meget nødtigt udstrakte virkningen til tiden før 29. august 1943, men man gjorde det trods alt (Rigsdagstidende, 1945, Folketingets forhandlinger sp. 267).

Betragtningerne var omtrent de samme fra alle sider. Man anførte, at loven vel ikke var skrevet, men »den levede i befolkningens sind«, Socialdemokratiets ordfører, sp. 147. »Her må teoretiske betragtninger, som under en fredsperiode er ubestrideligt rigtige, vige for det primitive retsinstinkt, som fordrer opgør til bunds,« de konservatives ordfører, sp. 155. »Tvingende grunde er i overmåde høj grad til stede,« Venstres ordfører, sp. 166. »Landsmænds ord og mening nåede de pågældende ad tusinde veje i det daglige liv,« de Radikales ordfører, sp. 173. »Efter en periode, hvor vort lands lovgivende myndighed har været sat ud af kraft, og hvor forbryderiske elementer har haft frit spillerum, er det kun rimeligt og naturligt,« Kommunisternes ordfører, sp. 177, og Dansk Samlings ordfører anser det for »fuldt ud berettiget«, sp. 184.

Efter udvalgsbehandling udtaler folketingsudvalgets ordfører, sp. 223, at spørgsmålet om tilbagevirkende kraft ikke i særlig grad havde været genstand for behandling i udvalget, fordi der var praktisk talt enighed på disse punkter.

Også i Landstinget gav alle tilslutning hertil, Landstingets forhandlinger sp. 84–174.

Under den store diskussion i november 1945 om straffelovstillæggene i den danske kriminalistforening blev der fra enkelte sider taget afstand fra princippet om lovenes tilbagevirkende kraft. *Hartvig Jacobsen*, som iøvrigt på en række punkter underkastede lovene skarp kritik, jfr. nedenfor under XII, gjorde det dog ikke. Han udtaler ligefrem: »Loven har med rette trods vægtige betænkeligheder fået tilbagevirkende kraft. Det princip, der hindrer tilbagevirkende kraft, forudsætter et samfund, hvis regering og lovgivningsmagt ikke er undergivet tvang udefra. Under besættelsen var disse forudsætninger ikke til stede. Men når straffelovstillæget gives tilbagevirkende kraft, må dette kun anerkendes i det omfang, som klar og utvetydig hjemmel angiver. Vi kan ikke gå med til ved tvivlsom fortolkning af tvivlsomme lovord at ramme handlinger, som var straffri, da de blev begået.« (NKÅ 1944–45 s. 213.) Heller ikke *Svenning Rytter*, som både dengang og senere ofte kritiserede retsopgøret, tog afstand herfra (NKÅ s. 245–49). Kun to af diskussionsdeltagerne tog afstand. Det gælder *K. Anker Jensen*, der betegner det som »et stærkt stykke at kriminalisere . . . handlinger med tilbagevirkende kraft, når det oven i købet sker i henhold til en lov, som for en stor del er vedtaget af de samme politikere, som i en ikke uvæsentlig del, hele den første del, af besættelsesperioden gik ind for den moderate politik overfor tyskerne«. (NKÅ 1944–45 s. 257.) Det samme gælder *Krabbe*: »Jeg mener netop, at den væsentligste fejl ved straffelovstillæget er, at man har givet loven tilbagevirkende kraft, i hvert

fald på forhold, der ligger før den 29. august 1943. Jeg mener derfor, at den vigtigste reform må være, at man ændrer bestemmelsen om, at der tillægges straffelovstillæget tilbagevirkende kraft, i hvert fald på forholdene forud for d. 29. august.» (NKÅ 1944–45 s. 250–51.)

Omtrent samtidig kritiserede *K. Steglich-Petersen* i J 1945 s. 301–05 den tilbagevirkende kraft. Han tager udgangspunkt i Goos' ovenfor refererede opfattelse, hvorefter kun handlinger, der i forvejen er retstridige – Steglich-Petersen siger dog: klart retstridige – kan belægges med straf senerehen. Udgangspunktet tages derefter i, at regeringens politik og dens forskellige meningstilkendegivelser for befolkningen måtte stå som vejledende for, hvad der måtte betragtes som retmæssigt eller retstridigt, uanset om man fandt denne politik sympatisk eller stemmende med flertallets nationale ønsker.

Spørgsmålet om den tilbagevirkende kraft diskuteres indgående i Revisionsbetænkningen, som forelå i januar 1946, s. 13–23. 8 af de 9 medlemmer går ind for det tilladelige i under de givne omstændigheder at give lovene tilbagevirkende kraft. Flertallet vil ikke sætte 29. august 1943 som en afgørende skillelinje. Også før denne dato har der været »truende udsigt til krig«, idet modstanden i befolkningen længe forinden havde lagt grunden til den formelle afbrydelse af samarbejdspolitikken, som måtte komme på et eller andet tidspunkt. Man anser det for utvivlsomt, at det under hele besættelsestiden har været umuligt at etablere en lovgivning, rettet mod utilbørligt samarbejde med besættelsesmagten. Man fremhæver endelig, at myndighederne i hele besættelsestiden befandt sig i en tvangssituation, »som kendetilgik for borgerne dikterede mangt og meget af, hvad der blev sagt og gjort«. Myndighedernes proklamationer havde derfor ikke været rettesnor for befolkningen, og de strafbare handlinger måtte følgelig betegnes som uretmæssige, da de blev begået.

Den eneste, der i udvalget tog afstand fra denne opfattelse, var *Krabbe*, som her uddybede sit standpunkt fra diskussionen i Kriminalistforeningen. Hans endelige standpunkt går ud på, at han vel kan anerkende indførelse af *skærpede straffe* for handlinger, der allerede var strafbare efter den da gældende lovgivning, men at han kun kan anerkende kriminalisering med tilbagevirkende kraft for så vidt angår handlinger, *begået efter 29. august 1943*. Denne opfattelse afviger altså betydeligt fra, hvad der anses som nødvendigt efter den norske Grundlovs § 97.

I en anmeldelse af betænkningen sluttede *Theodor Petersen* sig til flertallets opfattelse, J 1946 s. 95. Derimod erklærede *Illum* sig i det væsentlige enig med *Krabbe* i en anmeldelse i U 1946 B. 70–71, jfr. s. 86–88. Som antydnet af *Illum* sidstnævnte sted, lider *Krabbes* argumentation af den

fundamentale svaghed, der ligger i, at han dog i et vist omfang accepterer den tilbagevirkende kraft. Har man først gjort ét brud på et vist princip, er det svært at argumentere ud fra de samme principielle betragtninger.

Det anførte viser, hvorledes man stadig kredser om det synspunkt, som allerede Goos gjorde gældende: Hvis handlingerne kan karakteriseres som retstridige, kan man acceptere, at de senere belægges med straf. Man er blot uenige om, hvorvidt og i hvilket omfang handlingerne dengang var retstridige. I anden forbindelse udtaler *Trolle* i J 1946 s. 25: »Det, vi gør efter loven af 1945 – og det har sikkert også været meningen med den – er altså, at vi nu belægger handlinger med straf, som var retmæssige, da de blev foretaget, og positivt tilladte (han tænker i denne forbindelse på Frikorps-soldaterne, jfr. nedenfor under VII) – omend moralsk og nationalt angribelige og uværdige.« Det tilføjes samtidig i en note, at det ikke skal berøres, om man med tilbagevirkende kraft bør kunne kriminalisere en retstridig, men ikke strafbar handling.

Hele denne argumentation ud fra retstridighedskriteriet er meget ejendommelig. I 1950'erne blev begrebet »retstridighed« diskuteret indgående. Resultatet af denne diskussion kan man se hos *Ross: Ret og retfærdighed*, 1953 s. 292–309. Som en af de vigtigste konklusioner anføres, at begrebet »retstridig«, således som det faktisk anvendes i lovgivning og retspraksis, blot står som indikator for, at en fri vurderingsbestemt retsdannelse er på sin plads eller har fundet sted. Hvis dette er rigtigt, bliver der ikke meget tilbage af princippet om, at skærpende straffelove ikke må få tilbagevirkende kraft. Meningen med dette princip skulle jo være, at den, der handler, ikke i handlingsøjeblikket kan være i tvivl om, hvad retsordenen misbilliger. Men når afgrænsningen af det, der billiges, foretages på en så elastisk måde, opnås den ønskede sikkerhed jo ikke. Også af andre grunde er sætningen iøvrigt helt uacceptabel. Ud fra den traditionelle opfattelse vil man vel nærmest sige, at det er retstridigt at krænke en kontraktmæssig forpligtelse eller begå ægteskabsbrud. Skulle det så virkelig være muligt senere at foreskrive straf for allerede foretagne kontrakts- eller ægteskabsbrud? Det vil vel selv de, der i et vist begrænset omfang i særlige nødsituationer vil tillade skærpende straffelove med tilbagevirkende kraft, tage skarpt afstand fra.

Den ærlige opfattelse går da ud på følgende: Såvel den, der yder en fjende bistand under krig, som den, der bistår en besættelsesmagt, ved meget vel, at hans fremtid afhænger af krigens udfald. Taber fjenden eller besættelsesmagten, vil han blive udsat for reaktioner fra deres side, som får magten efter krigs- eller besættelsestilstandens ophør. Vinder fjenden

eller besættelsesmagten, bliver han ikke straffet, han bliver måske endog udråbt til nationalhelt.

Det er simpelthen umuligt at få kombineret disse realiteter med, hvad almindelige strafferetlige principper må føre til. Man kan mane til besindighed og til at vise skånsomhed over for alle de vildfarne, når retsoppgørets time kommer. Man kan understrege, at man ikke bør udstrække retsoppgøret til tvivlsomme tilfælde, og at det må begrænses til de grove forhold. Erfaringerne fra det overståede retsoppgør taler vel stærkt for disse begrænsninger. Men de rører egentlig ikke ved det principielle: selv om der vises nok så stort mådehold, og selv om man er nok så forudseende ved affattelse af straffelovsparagraffer, kan man ikke være sikker på, at princippet om ikke at gennemføre skærpende straffelove med tilbagevirkende kraft vil blive overholdt. Princippet blev da også gennembrudt ved retsoppgøret i Holland, i Belgien og i Frankrig – som det siges af *Hurwitz* i NKA 1944–45 s. 253: »under forskellige påskud.«

Kritikken på dette punkt forstummede under det videre forløb af retsoppgøret. Da den danske Højesteret første gang fik lejlighed til at tage stilling til spørgsmålet, nemlig ved den principielle sag om deltagelse i Frikorpset, U 1946.31, blev problemet end ikke nævnt af nogen af de 13 dommere, der deltog i behandlingen, uanset at sagen drejede sig om en mand, der meldte sig til frikorpset i april 1942. D. 29. august 1943 omtales i sagen alene på den måde, at det oplyses, at tiltalte først hørte om begivenhederne på denne dag flere måneder efter, at det var sket. Så vidt man kan se, er indsigelsen vist ikke engang gjort gældende af forsvaret. Men selv om det ikke var tilfældet, burde man have ofret nogle bemærkninger herpå.

Heller ikke under rigsdagsbehandlingen af Revisionsbetænkningen i de første måneder af 1946 fandt man anledning til at tage spørgsmålet op igen. Derimod fastholdt og udbyggede *Krabbe* sin kritik i 4. udgave af kommentaren til Straffeloven, 1947 s. 106–09: »Folkestemninger er usikre i omfang og stærkt svingende med tiden. Den retsbevidsthed, der under indflydelse af folkestemningen påberåbes af de nuværende magthavere, er måske en ganske anden, end den, der var rådende, da »forbrydelsen« blev begået.«

Man må vel derfor konstatere alle myndigheders accept af, at den særlige lovgivning i et vist omfang havde gjort brud på et almindeligt princip om, at skærpende straffelove ikke må have tilbagevirkende kraft. I 1949 kunne *Hurwitz* konkludere i følgende: »Afgørende for problemstillingen i dag er, at alle, der havde et ansvar – i regeringen, på rigsdagen, i pressen og indenfor den strafferetlige sagkundskab – udtrykkelig eller stiltiende

accepterede straffelovstillæget af 1945, i princippet, omend ikke i alle enkeltheder.« (NKA 1949–50 s. 97–98.)

Man har forsøgt at undgå noget lignende i fremtiden ved at revidere Straffelovens kapitler 12 og 13 på grundlag af de indhøstede erfaringer, men spørgsmålet er, om det nu er lykkedes at forudse enhver situation, som kan udvikle sig under et retsopgør, jfr. nedenfor under XVII.

Det er bittert at måtte konstatere det. Men det synes, som om princippet om ikke at give skærpende love tilbagevirkende kraft kun brydes i de perioder, hvor princippet skal vise sin kraft. Under normale forhold volder det ikke særligt besvær at overholde princippet. Det er der ingen grund til at være stolt over, forudsat man anser det for en selvfølge at bo i en demokratisk stat.

»Den senere udvikling med dens dybtgående uenighed om retsopgørets moralske og retlige forsvarlighed har understreget, hvor betænkeligt det er at fravige non-retroaktionsprincippet selv i en nødssituation,« udtaler *Hurwitz* i Den danske kriminalrets almindelige del, 1950 s. 197. Spørgsmålet er, om ikke kritikken af et retsopgør i omtrent lige så stor udstrækning kommer frem, selv om man overholder dette princip.

Man kan i den forbindelse se hen til kritikken af det norske retsopgør, som dog også har været ganske kraftig, uanset at man i Norge i hvert fald i relation til landssvigerne blandt nationens egne har gennemført princippet med megen kraft.

Efter den norske Grundlovs § 97 består et almindeligt forbud mod at give love tilbagevirkende kraft. Spørgsmålet blev påkendt i NRt 1945.13, »Haaland-sagen«, som er omtalt ovenfor under III. Problemet i denne relation var, om der kunne idømmes straf, uanset at anordningen af 3. oktober 1941 ikke var kundgjort i overensstemmelse med bestemmelserne i lov af 1. april 1876 om udgivelse af en lovtidende. Førstvoterende i Høyesterett, der fik tilslutning af flertallet, udtalte, at man ikke havde nogen grundlovsbestemmelse, som gør en lovs gyldighed afhængig af kundgørelse eller anden bekendtgørelse. I årenes løb er der givet en række love, som bestemmer, at de træder i kraft straks. Dette må betyde, at de får anvendelse på alle senere handlinger, som omfattes af lovens bestemmelser, uanset om kundgørelse eller anden bekendtgørelse har fundet sted på handlingstiden. Grundlovens § 97 var efter førstvoterendes mening ikke til hinder for dette. Den forbyder alene, at love virker tilbage på tidligere handlinger, ikke at den virker fremover på senere handlinger, selv om de måtte være begået, før den handlende har haft anledning til at gøre sig bekendt med loven. Et mindretal henviste til, at loven overhovedet ikke blev gjort bekendt for almenheden; tværtimod blev anordningen holdt hemmelig helt til

etter landets befrielse. Indtil dette tidspunkt var anordningen således ukendt for alle andre end nogle få indviede. Under disse omstændigheder fulgte det efter mindretallets opfattelse af Grundlovens § 97, at anordningen ikke kunne anses som den på gerningstiden gældende lov for handlinger foretaget før befrielsen af personer, der ikke kendte den og ikke havde anledning til at kende den.

I øvrigt forelå problemet om tilbagevirkende kraft i forskjellige andre afgørelser vedrørende landssvigere, jfr. NRt 1945.52, 1945.26, 1947.25 og 86, 1947.409. Ved bedømmelsen af landssvigernes straf blev der ved Høyesterett lagt afgørende vægt på, om en tilbagevirkende straffebestemmelse i det konkrete tilfælde førte til strengere eller mildere bedømmelse.

Størst tvivl blev der om problemet straffelovens tilbakevirkende kraft i sagen mod en tysk krigsforbryder, NRt 1946.198, »Klinge-sagen«. En provisorisk anordning af 4. maj 1945 om straf for utenlandske krigsforbrydere var rettet imod fjendtlige borgere eller andre udlændinge, som havde stået i fjendens tjeneste eller hadde hørt under denne. Med 9 stemmer mod 4 fastslog Høyesterett, at der med hjemmel i denne bestemmelse kunne idømmes livsstraf over for en krigsforbryder, der før den nævnte dato hadde begået de pågældende handlinger.

Førstvoterende gav en fyldig begrundelse for sit standpunkt:

»Jeg er enig i at de hensyn som ligger til grunn for bestemmelsen i § 97 i alminnelighet vil føre til at den faktisk får virkning som et absolutt forbud. Og jeg erkjenner også fullt ut styrken av de betenkeligheter som forsvareren har fremholdt mot en innsnevring av den slagvidde som bestemmelsen som nevnt er antatt å ha. Jeg er videre enig med forsvareren i at en ekstraordinær situasjon i og for seg ikke vil gjøre det berettiget – eller overhodet gi adgang til – å foreta noen lemping i anvendelsen av denne Grunnlovens bestemmelse. Tvertom – nettopp i slike situasjoner kan bestemmelsen ha sin største misjon. Jeg anser det således utvilsomt at om en større eller mindre fraksjon av borgerne, som måtte komme til å overta styremakten – det være seg på lovlig eller ulovlig vis – skulle ville vedta lover som kriminaliserte tidligere handlinger av motstanderne, handlinger som etter den nye styremakts oppfatning er straffverdige, så ville Grl. § 97 være en absolutt hindring mot slike tiltak, og det uansett hvor stor tilslutning de måtte ha.

Når jeg likevel er kommet til det resultat at domfeltes anke på dette punkt ikke fører frem, er det fordi jeg mener at det foreliggende tilfelle i virkeligheten ikke skaper noen konflikt med § 97 og at det for øvrig ligger utenfor rammen av det område som denne grunnlovsbestemmelse har til hensikt å regulere.

Tiltalte er dømt for en rekke grove tilfelle av tortur. Tortur er ikke bare uttrykkelig forbudt ifølge norsk lov – Grl. § 96, 2. punktum. Den er også i strid med »menneskelighetens lover« og »det offentlige samvittighetskrav« (Haag-konvensjonen IV, innledningen landkrigsreglementet art. 46 og krigsfangekonvensjonen art. 61). De handlinger som tiltalte i denne sak er dømt for, er derfor etter »krigens lover og sedvaner« *krigsforbrytelser*. I den listen over krigsforbrytelser, som ble utarbeidet til bruk for fredskonferansen i Versailles i 1919 er tortur oppført under III. Men for krigsforbrytelser kan ifølge de samme krigens lover og sedvaner de strengeste straffer – også dødsstraf – anvendes. Jeg viser herom til bl. a. Oppenheim-Lauterpacht: »International Law« (6. utg. 1940) s. 459 og Verdross: *Die Völkerrechtseidrige Kriegshandlung und der Straafanspruch der Staate*, Berlin 1920, side 12, 20–33 og 98, hvor det er redegjort for statens praksis under den forrige verdenskrig, og hvori det er gjengitt de britiske krigshåndbøker fra 1884 og 1911. Med andre ord: For handlinger som de som domfelte gjorde seg skyldig i, var såvel straffbarheten som rammen for straffereaksjon på forhånd gitt i folkerettens regler om »krigens lover og sedvaner«. Og folkerettens regler om »krigens lover og sedvaner« gjelder også for Norge som krigsførende.

Om en norsk domstol på grunn av bestemmelsen i Grl. § 96 om at »ingen kan dømmes uten etter lov«, under disse omstendigheter skulle være avskåret fra å dømme for forbrytelser av denne art umiddelbart med hjemmel i de nevnte folkerettsregler, anser jeg det etter mitt syn på saken ikke nødvendig å gå inn på. Avgjørende for så vidt er det at en eventuell slik hindring i og for seg er fjernet ved anordningen av 4. mai 1945. Ved denne anordning er de folkerettslige regler om krigsforbrytelser indkorporeret i norsk rett i den utstrekning som det av den da lovgivende myndighet ble funnet nødvendig.

Spørsmålet blir så om bestemmelsen i Grl. § 97 er til hinder for at denne inkorporasjon får virkning for de før anordningen begåtte krigsforbrytelser. Jeg mener at svaret på dette spørsmål må bli nei. De utenlandske krigsforbrytere som dømmes i Norge vil ikke bli dømt for et forhold som ikke tidligere var straffbart eller bli idømt en straff som ikke tidligere kunne idømmes – selv om en antar at *norsk* domstol ikke uten anordningen av 1945 kunne gjøre det. Men her legger jeg da avgjørende vekt på det karakteristiske ved de handlinger det her dreier seg om ikke er det at de er forbrytelser etter norsk lov, men det at de er *krigsforbrytelser*, forbrytelser mot »menneskelighetens lover«, mot »krigens lover og sedvaner«. Og jeg understreker videre den tilsvarende internasjonale karakter av *oppgjøret* med – avstraffelsen av – krigsforbryterne. Dette i motsetning til opp-

gjøret med de enkelte allierte nasjoners Quislinger, et moment som jeg senere kommer tilbake til.

At oppgjøret med krigsforbryterne gikk inn som et viktig ledd i de allierte nasjoners krigsmål ga president Roosevelt og premierminister Churchill uttrykk for allerede i erklæringen av 25. oktober 1941. En høytidelig erklæring om avstraffelse av krigsforbryterne ble den 13. januar 1942 avgitt av regjeringene i de allierte land hvis territorium var besatt av fienden, deriblant også den norske regjering (St. James-erklæringen). Jeg nevner videre Moskva-deklarasjonen av 1. november 1943 som gir klart uttrykk for det samme. Endelig minner jeg om det arbeid som har vært utført av de forente nasjoners krigsforbryterkommisjon til forberedelse av oppgjøret med krigsforbryterne og de avtaler som er inngått mellom de allierte nasjoner om hvorledes oppgjøret skal fordeles mellom de enkelte stater.

Etter dette må jeg erklære meg enig med lagmannsretten i at det her ikke foreligger noen grunnlovstridig tilbakevirkning. Tiltalte i denne sak er blitt dømt for handlinger, som på det tidspunkt da de ble foretatt, etter folkeretten var forbrytelser og kunne straffes med den strengeste straff. Jeg kan da ikke se at det i realiteten oppstår noen konflikt med Grunnlovens § 97 – eller de hensyn som ligger til grunn for denne bestemmelse. Utferdigelsen av anordningen av 1945 var et ledd i – eller en konsekvens av Norges avtale med de allierte nasjoner som avstraffelse av krigsforbryterne og om fordelingen av dette oppgjør. Selve straffekravet for de allierte krigsførende nasjoner – derunder Norge – oppsto i kraft av folkerettens regler om krigens lover og sedvaner, og med et av disse bestemt innhold i og med at krigsforbrytelsene ble begått. Virkningen av anordningen av 1945 blir i realiteten da bare den at den under hensyntagen til bestemmelsen i Grl. § 97, åpner adgang for de norske domstoler til – i samsvar med de derom inngåtte avtaler – å gjøre det allerede ervervede straffekrav gjeldende.«

Sidstvoterende, justitiarius *Berg*, tilsluttet seg flertallets synspunkt, idet han anførte: »Fiender som bryter inn i landet vårt og overfaller folket står utenfor det norske rettssamfunn. Vi har ingen andre rettsplikter mot dem enn de som følger av folkeretten.«

En af mindretallets dommere anførte om problemet følgende: »Overfor de betraktninger som jeg her kortelig har referert, peker jeg for det første på at det ikke under okkupasjonen har vært noen rettslig hindring for at straffelovgivningen kunne holdes à jour. Regjeringen har den hele tid gått ut fra at så lenge Stortinget var ute av funksjon, kunne Kongen gi de nødvendige lover som provisoriske anordninger, og Høyesterett har sagt seg enig heri og har brakt de provisoriske anordninger av strafferettslig inn-

hold i anvendelse, jeg henviser særlig til H.R.D. Retst. 1945 s. 13 flg. (straffesak mot Reidar Haaland). Og jeg fremhever, hva jeg i denne sak legger særlig vekt på, at nettopp det emne som omhandles i anordningen 4. maj 1945, straff for utenlandske krigsforbrytere, også er gjort til gjenstand for lovgivning tidligere under okkupasjonen, nemlig ved den før nevnte provisoriske anordning av 22. januar 1942 om tillegg til straffelovens kap. 19, 21 og 22. Denne anordning som ifølge motivene tar sikte på å ramme grove legemsbeskadigelser, drap og mishandlinger, foretatt av »tyskerne og deres hjelpere«, bestemmer at dødsstraff kan anvendes for forbrytelser som i de nevnte straffelovkapitler er belagt med livsvarig fengsel. Lovgiveren fant altså dengang ikke grunn til å belegge andre forbrytelser mot de nevnte kapitler med dødsstraff, således heller ikke slike forbrytelser som den tiltalte i nærværende sak er dømt for. Det som senere er hendt, er altså at lovgivningsmyndigheten etter tre års forløp, henimot okkupasjonens opphør, er kommet til det resultat at anordningen av 1942 ikke gikk langt nok, men at også forbrytelser av den i nærværende sak omhandlede karakter bør medføre dødsstraff.

Jeg er klar over at det kan ha vært faktiske vanskeligheter av forskjellig art ved å holde lovgivningen à jour, f. eks. vanskelige arbeidsforhold og utilstrekkelig kontakt med folkemeningen hjemme. Også forhandlingene med de allierte om behandlingen av krigsforbryterne kan ha sinket lov-arbeidet. Men slik som jeg ser det, kan disse vanskeligheter ikke rettferdiggjøre at man tillegger den provisoriske anordning tilbakevirkende kraft på tross av Grunnlovens forbud.

Den sentrale idé i Grunnlovens § 97 er etter min oppfatning ikke bare dette at forbryteren på forhånd skal kunne kjenne den straff som truer ham. Også dette er et viktig hensyn, men det er ikke avgjørende for forståelsen af det nevnte grunnlovsbud, og man kan ikke anføre mot å bruke § 97, at forbrytere av den type det her er tale om, neppe har ventet seg annen straff enn døden såfremt Tyskland tapte krigen. Et annet likeså viktig synspunkt ved fortolkningen av § 97 er dette at statsmyndigheten – det være seg den lovgivende, utøvende eller dømmende myndighet – ikke skal kunne belegge en allerede utført handling med straff etter sitt frie skjønn. Grunnlovens § 97 må m.a.o. oppfattes således at den fullstendig gjør det fundamentale prinsipp som er uttalt i § 96, at ingen kan straffedømmes uten etter lov. Dette prinsipp forutsetter at loven er vedtatt allerede før den forbryterske handling er forøvet, og denne konsekvens er det vår grunnlov har trukket i sin § 97.

At det foreliggende tilfelle skulle ligge utenfor det område som bestemmelsen i Grunnlovens § 97 har hatt til hensikt å regulere, kan jeg ikke

anta. Grunnloven og dens historiske forbilleder er blitt til i en periode av krig og revolusjon – heller ikke terror var ukjent, selv om det kan sies at grunnlovgeverne ikke har kunnet forestille seg den form for krigsførsel som Tyskland har bragt i anvendelse under den sidste krig. § 97 er ikke skrevet for bestemte situasjoner, men som uttrykk for et rettsprinsipp som etter grunnlovgevernes mening hørte hjemme i en fri rettsforfatning. Og man skal etter min mening være varsom med å innsnevre bestemmelsens rekkevidde fordi om situasjonen er ekstraordinær. I normale tider har bestemmelsen mindre betydning, iallfall på strafferettens område, fordi den bare sier det som allikevel ville følge av folkets rettsfølelse. Det er i urolige tider at bestemmelsen har sin betydning. Og i en henseende kan man si at den foreliggende situasjon nettopp er en slik som § 97 er skrevet for, eller hvor bestemmelsen iallfall har sin naturlige anvendelse: Den rettsfølelse som, for å tale med landssvikanordningens motiver, »har vokset seg fram i vårt folk i denne tid«, den har vokset fram under inntrykket av forferdelse og harme over de skjenselsgjerninger som er begått, og av uro og bekymring. Om rettsfølelsen, som av førstvoterende fremholdt, ville ha vært den samme før okkupasjonen, tør jeg ikke ha noen mening om. Hvor sterkt jeg, som alle, føler at de forbrytelser som er begått mot vårt folk krever streng straff, kan jeg dog ikke se bort fra den erfaringssetning, at en atmosfære, som den jeg har nevnt, er egnet til å vanskeliggjøre en rolig og rettferdig overveielse. Den omstendighet at folkeretten tillater dødsstraff for forbrytelser av den heromhandlede art, kan ganske visst sies å tale for at den foreliggende anordning i og for seg ikke er urimelig. Men denne faktiske omstendighet kan etter min mening ikke gjøre det berettiget, i strid med vår Grunnlov, å bruke anordningens bestemmelser på tidligere handlinger. Jeg kan heller ikke slutte meg til den av førstvoterende nevnte betraktning, at det ville være urimelig om § 97 skulle kunne påberopes av fremmede voldsmenn, borgere av en stat som har gått til angrep på Norge. Her er det for meg avgjørende at § 97 inneholder et bud som er rettet direkte til landets myndigheter, først til lovgiveren, men også til dommeren, et bindende bud om hvorledes retten skal pleies i vårt land. Men i sin virkning blir bestemmelsen selvsagt også et vern for forbryteren, og det uten hensyn til forbrytelsens art eller grovhet. Og jeg vil tillike peke på at man ikke kan trekke den enkelte tysker til ansvar for at han er kommet hit til landet – hvor folkrettsstridig det tyske angrep enn var. Det han kan straffes for er misgjerninger han har forøvet under sitt opphold her. De er i dette tilfelle svære, men det forhindrer ikke at hans forhold – av norske domstoler – helt ut skal bedømmes etter norsk lov og grunnlov.»

I en udtalelse af 29.6.1945 til Stortingets justitskomité fremhævede

Andenæs og *Castberg*, at anordningen af 4.5.1945 var i klar strid med Grundlovens § 97. Efter at fjenden var blevet slået og landet befriet, forelå der efter deres opfattelse ikke nogen nødssituation, som kunne gøre det berettiget med et sådant brud med de sædvanlige retsprincipper. Det absolutte forbud i anordningens § 5 mod at påberåbe sig nødstilstand og overordnede befaling som straffrihedsgrund måtte anses helt uforeneligt med de retsgrundsætninger, som man ellers som en selvfølge har lagt til grund for norsk straffelovgivning.

Afgørelsen blev også kritiseret af *Ross* i U 1946 B.247–253. Det fremhæves her, at handlinger, som betegnes som krigsforbrydelser, ikke er »forbudt« af Folkeretten. Og selv om dette havde været tilfældet, havde det dog ikke været tilstrækkeligt, da Folkeretten ikke er norsk ret, og endnu mindre norsk ret i formel lovsform, således at der mangler den fornødne hjemmel til at straffe efter almindelige principper.

Det må vist erkendes, at de indvendinger, som er fremført mod den norske retsafgørelse, er tungtvejende, og at man ikke kan mobilisere statsretlige nødretsbetragtninger. Det lyder ikke troligt, at det norske samfund ville være kommet i oprør, hvis man på dette punkt havde fastholdt den rette linie.

I Danmark har problemet betydeligt større rækkevidde, da det dog drejer sig om bedømmelsen af store grupper af forhold. Kommer man til det resultat, at der før 29. august 1943 ikke bestod krigstilstand, og at der heller ikke før denne dato forelå en situation, hvor man kunne sige, at der var truende fare herfor, bliver spørgsmålet brændende. Til gengæld har man ikke været bundet af en positiv grundlovsbestemmelse som i Norge, men kun af visse kriminalretlige grundsætninger, om hvis rækkevidde de lærde ikke har været enige.

De betragtninger, som er fremført til støtte for, at man kan gøre visse brud på disse grundsætninger, når landets lovlige regering er sat ud af spillet, har naturligvis betydelig vægt. Men spørgsmålet er, om man ikke bør supplere disse betragtninger med en anden. Det er jo vitterligt, at Frihedsrådet, der for nogle stod som erstatning for landets lovlige regering, ikke i oktober 1943 ønskede livsstraf indført. Havde Frihedsrådet siddet som en eksilregering, havde den altså formentlig ikke truffet bestemmelse om indførelse heraf. Dermed svigter i nogen grad henvisningen til, at regeringen havde været afskåret fra at træffe bestemmelse om kriminalretlige reaktioner, fastsat på et sådant tidspunkt, at de nåede at komme, før de meget alvorlige og belastende forhold blev realiseret.

Der er ikke nogen grund til at skjule, at det for alle stod som en bydende nødvendighed, at der i 1945 gennemførtes en lovgivning, som hjem-

lede livsstraf over for de groveste af besættelsestidens forbrydere, og at der blev klar hjemmel til at gennemføre straffe i det hele taget over for visse personer, som kun med tvivlsom hjemmel kunne henføres under de tidligere gældende regler. Hvis man f. eks. ikke havde skaffet klar hjemmel for at straffe dem, der meldte sig til Frikorps Danmark før 29. august 1943, ville der formentlig være opstået så store vanskeligheder over for Frihedsbevægelsens medlemmer, at Danmark ville være blevet ført ud i kaotiske tilstande. Hertil kan så siges, at det måtte vi bære. Men det er næppe helt uforsvarligt at gøre gældende, at betragtninger af denne art kan benyttes som supplement til de almindeligt anførte argumenter for, at man i den foreliggende situation kunne give straffelove med tilbagevirkende kraft. Det er en anvendelse af grundsætninger, som er beslægtede med, hvad der anføres om det statsretlige nødretsprincip, men det må understreges, at de ikke anvendes til støtte for et brud på positive grundlovsbestemmelser. Det må også understreges, at det dog er et stort spørgsmål, om man ud fra disse betragtninger kunne forsvare en så vidtgående løsning, som faktisk blev gennemført ved loven af 1. juni 1945. Man kunne navnlig henvise til, at man dog i hvert fald næppe havde behøvet at gå videre, end man gjorde ved revisionsloven af 29. juni 1946, ja, man kunne måske have foretaget yderligere begrænsninger, uden at det ville have fået katastrofale følger. Men sandheden er jo den, at man ikke i 1945 havde tilstrækkelig klart overblik over arten af de forhold, som var blevet realiseret under besættelsestiden. At man kunne være gået med til en yderligere frasortering ligger vel til en vis grad i, at man fastsatte minimumsstraffen til fængsel i 4 år i det forfængelige håb, at man herved havde givet et sådant direktiv, at anklagemyndighed og domstole selv kunne finde ud af en eller anden form for sortering. Man var altså ikke fremmed for den tankegang, at de grove forbrydere skulle have meget hårde straffe, herunder også livsstraffe, men at man uden større bekymring kunne lade de mindre slippe fri. Dette ligger vel også i Frihedsrådets udtalelse fra 1943. Henvisningen til, at regeringen havde været afskåret fra at give de regler, som kom i 1945, dækker derfor ikke det *omfang* de tilbagevirkende love faktisk fik.

Når man trods alt ikke er begejstret for at henvise til nødretsbetragtninger af den nævnte art, hænger det bl. a. sammen med, at man i besættelsestiden gjorde hårdhændet brug af dem. Dette gælder ikke så meget departementschefernes lovanordninger i tiden efter 29. august 1943, jfr. foran under II, som derimod gennemførelsen af kommunistloven, lov nr. 349 af 22. august 1941, der fraveg fængslingsreglerne i den daværende Grl. § 78, nu § 71. Denne lovs grundlovsmæssighed blev ganske vist anerkendt af Højesteret ved U 1941.1170 H, men hverken denne afgørelse eller forsvaret

for den, jfr. *Troels G. Jørgensen* i J 1941 s. 497 ff og i »18 år af Højesterets historie«, s. 176 ff, har overbevist alle om denne anvendelse af den statsretlige nøddretsgrundsætning, jfr. nedenfor under XVIII.

Hvad denne grundsætning ellers går ud på, er der nok så megen tvivl om. *Castberg*: Norges Statsforfatning, 3. udg. II s. 346–59 har forsøgt at opstille visse nærmere betingelser herfor, medens *Ross* og *Ernst Andersen*: Dansk Statsforfatningsret II, 1948 s. 88–91 havner i den opfattelse, at der ikke er vundet noget ved at opstille sådanne betingelser. Retmæssigheden skal herefter afhænge af, om den forfatningsstridige handlemåde accepteres som gyldig ret, og der henvises til det parlamentariske ansvar. Selv om dette vel er udtryk for en betænkelig vid anerkendelse af grundlovsbrud, så kan de dog føjes ind i de betragtninger, som gælder om brud på visse grundsætninger, som der leves og bør leves på.

Konklusionen af alle disse betragtninger bliver vel herefter, at der i et vist omfang forelå brud på almindelige grundsætninger om forbud mod at give straffelove med tilbagevirkende kraft, men at forsvaret herfor ligger dels i den særlige situation, som forelå under besættelsen, hvorefter regeringen og rigsdagen var ude af stand til at give de fornødne straffelove, men dels også i, at det i tiden efter besættelsens ophør var nødvendigt for at undgå kaotiske tilstande at fastsætte regler om alvorlige straffe mod de groveste landssvigere. Denne sidste betragtning fører til, at der kan rejses kritik mod de straffe, der blev anvendt over for personer, som vel faldt ind under beskrivelsen af de strafbare forhold i de nye love, men ikke de ældre, og som ikke hørte til blandt de grovere forbrydere.

Ved udformningen af Den europæiske konvention om Menneskerettigheder artikel 7 blev der indsat en reservation, som tager sigte på de love, der under 2. verdenskrig blev gennemført i flere besatte lande. Det hedder herom i 2. stk. af artikel 7:

»This Article shall not prejudice the trial and punishment of any person for any act or omission which, at the time when it was committed, was criminal according to the general principles of law recognised by civilised nations.« I de forberedende dokumenter fremhæves, at man hermed ville gøre det klart, at artikel 7 »does not affect laws which, under the very exceptional circumstances at the end of the second world war, were passed in order to suppress war crimes, treason and collaboration with the enemy, and do not aim at any legal or moral condemnation of these laws«. Til denne undtagelse og motiveringen for den er der blevet henvist i adskillige afgørelser truffet efter klager om tilsidesættelse af artikel 7 i konventionen, jfr. således Nr 268/57, refereret i European Commission of Human Rights, Documents, 1955–57 (Haag, 1959) s. 239 ff, Nr 214/56, refereret i samme

samling 1958–59, Haag, 1960 s. 215 ff, Nr 1038/61, 1961, Haag, 1962 s. 324 ff, alle om belgiske retssager.

Det er naturligvis en trøst, at der ikke foreligger brud på konventionens grundsætninger. Men spørgsmålet er, om man kan blive stående ved de minimumskrav, som er indeholdt i erklæringen. Forholdet er vel ganske enkelt det, at man ikke kunne forvente tilslutning til udtalelser, der uden videre stemplede nogle af deltagerne som retsbrydere i forhold til anerkendte principper. Modifikationen i grundsætningen er barn af tiden og kan derfor ikke forventes at blive det sidste ord i sagen.

I 1956 blev der afgivet et responsum af »Institut för offentlig och internationell rätt« i Stockholm: »Den norska rättsuppgörelsen. Responsum och utredning,« Stockholm-Helsingfors 1956. Instituttet var helt privat. Med henblik på nogle konkrete sager konkluderes i, at en person var dømt for landssvig begået på en tid, da krigen efter svensk opfattelse var ophørt i Norge, og med hjemmel i en retroaktiv straffelovgivning, hvis indhold stred mod Landkregsreglementets bestemmelser om beføjelserne på okkuperet område. I en af sagerne konkluderes tillige i, at der forelå en klar tilsidesættelse af det retslige egalitetsprincip. Fra mange sider blev der taget klar afstand fra dette skrift, jfr. bl. a. *Andenæs* i SvJT 1956 s. 352 ff og *Hurwitz* i Tfr 1956 s. 304 ff. Hurwitz kritiserer således udtalelsen i skriftet s. 53–54, hvorefter krigstilstanden i Norge kun skulle være af formel natur, efter at kamphandlingerne var ophørt på norsk territorium, idet der henvises til, at hverken lovens forarbejder, dens tekst eller reale grunde kan føre til at anse bestemmelserne for uanvendelige i en som krig folkeretligt anerkendt tilstand. Det fremgår af en senere meningsudveksling i Tfr 1957 s. 146–155, at det nævnte responsum blev benyttet som støtte ved en henvendelse til den svenske regering. Denne støtte blev nægtet, og det fremgår af konsejlprotokollen, at udenrigsministeren begrundede sit standpunkt med synspunkter, som på afgørende punkter faldt sammen med *Hurwitz'* vurdering, jfr. *Sture Petré*n anf. st. s. 155. Det afgivne responsum kan ikke betragtes som en autoritativ udtalelse, som har sat tingene på plads, således at dens resultater kan forventes accepteret.

VII

Bedømmelsen af medlemskab af Frikorps Danmark

Det første principielle spørgsmål vedrørende forståelsen af landsforræderiloven, som blev ført frem for Højesteret, var problemet om, hvorvidt medlemskab af *Frikorps Danmark* faldt ind under straffelovstillægget.

Frikorps Danmark blev oprettet d. 29. juni 1941 under ledelse af den danske oberstløjtnant C. P. Kryssing.¹⁵ Alle danske, der havde aftjent værnepligt efter 1931, kunne lade sig hverve til Frikorpset. Kryssing fremhævede ved oprettelsen, at korpset skulle sættes ind mod Bolschevismen og dermed »oprette lidt af den danske nations ære«. D. 19. juli 1941 rejste det første kontingent frikorpsfolk til uddannelse i Tyskland. D. 5. august aflagdes faneed til Hitler. D. 30. august meddeltes, at man af »praktiske grunde« gik over til hyppigere afrejser i mindre hold. Kryssing blev i marts 1942 afløst af den danske nazist Schalburg, som faldt på østfronten d. 2. juni 1942, hvorpå ledelsen blev overtaget af en tysker, senere af danskeren Martinsen. D. 8. september til 13. oktober 1942 var frikorpsmedlemmer på orlov i Danmark, hvilket fremkaldte uroligheder, nogle af dem var anstiftet af danske nazister.¹⁶

Der var ingen tvivl om, at et sådant medlemskab af Frikorps Danmark måtte betragtes som hvervning til tysk krigstjeneste og således faldt ind under ordene i straffelovstillæggets § 10, stk. 1. Hvad der gav anledning til tvivl, var reglen i § 1, stk. 2, hvorefter straffrihed kunne støttes på, at der var handlet efter lovlig dansk myndigheds anvisning, jfr. *Hurwitz* i TfR 1945 s. 143.

Domstolenes stilling var i den første tid vaklende. Der blev afsagt såvel frifindende som fældende domme. De frifindende domme lagde i almindelighed ikke vægt på det *objektive*, at der rent objektivt forelå sådan anvisning, men på det *subjektive*, at tiltalte kunne have opfattet forholdet således. Det skete altså ud fra det almindelige strafferetlige princip, hvorefter der som forudsætning for strafs idømmelse skal foreligge *forsæt* i relation til det beskrevne gerningsindhold.

Under de hastige rigsdagsforhandlinger udtrykte et enkelt medlem betænkeligheder ved at straffe Frikorps-soldaterne. I Rigsdagstidende, Folketingets forhandlinger 1945 sp. 267 spørger *Korsgaard*, om man kan forlange, at de unge mennesker havde den forståelse, at det var ulovligt. »Det, de unge dengang gjorde, var efter almindelig lov, så vidt jeg ved, lovligt, og det var efter nævnte cirkulæres tendens jo nærmest fortjenstfuldt. Og så synes det mig altså meget, meget strengt med loven og betænkningen i hånden at ville dømme dem, som loven foreslår at dømme«.

I U 1945 B.149–56 tog *F. Dragsted* kraftigt til orde mod en sådan strafbarhed. Der henvises ikke blot til officielle regeringsudtalelser, heriblandt Krigsministeriets skrivelse af 8. juli 1941, der udtalte, at den dan-

¹⁵ Besættelsestidens Fakta I s. 686–700.

¹⁶ Justitsministeriet indskærpede i cirkulæreskrivelse af 7. september 1942, at frikorpsfolkene ikke måtte forulempes, Besættelsestidens Fakta I s. 74–75.

ske regering havde givet tilladelse til, at befalingsmænd og menige meldte sig til Frikorpset,¹⁷ men også til fortrolige udtalelser på møder, hvori det udtales, at frivillig deltagelse i krige, hvori den danske stat ikke tager del, er tilladt efter dansk ret og tradition såvel som efter Folkeretten . . . »Det er altid respekt værd, at en mand viser sig rede til at sætte livet ind for sin overbevisning.«¹⁸ Ingen kunne derfor betvivle, at de udsendte erklæringer var udtryk for regeringens ærlige og oprigtige opfattelse af, hvad der var i landets virkelige interesse.

I et svar hertil anfører *Lundgren* i U 1945 B.177–87 navnlig, at der er forskel på en *tilladelse* til at lade sig hverve og en *anvisning* herpå, og at Frikorpsfolkene ikke kunne være i tvivl om befolkningens syn på deres indtræden.

Spørgsmålet blev afgjort af Højesteret ved dommen i U 1946.31. Sagen drejede sig om et tilfælde, hvor der var rejst tiltale efter straffelovstillæggets § 10, stk. 1, i anledning af, at den tiltalte i april 1942 havde ladet sig hverve til tysk krigstjeneste i Waffen S.S., hvorefter han i tiden indtil maj 1944 gjorde tjeneste på Østfronten i dette våben. Han havde forklaret, at han indmeldte sig i Frikorpset af idealistiske grunde for at kæmpe mod Rusland for Finlands skyld. Efter uddannelsen var han ved Østfronten fra december 1943 til januar 1944, da han blev alvorligt såret, og han blev hjemsendt i maj 1944. Han aflagde ed til Hitler i slutningen af 1942. Han var på orlov her i landet i 3 uger i sommerferien i 1943. På grund af forholdene i Danmark søgte han at blive hjemsendt, men uden held, indtil han blev såret. Fronttjenesten udførte han i Korps Nederland, hvor han til tider var eneste dansker. Om begivenhederne 29. august 1943 hørte han efter sin forklaring først flere måneder efter, at det var sket. Underretten fandt, at forholdet var straffrit efter straffelovstillæggets § 1, stk. 2, idet man gav ham medhold i, at han havde opfattet forholdet således, at regeringen havde givet anvisning på, at danskere indmeldte sig i frikorpset. Under hensyn hertil og til, at han blev såret og ukampdygtig ret hurtigt efter, at han havde fået at vide om begivenhederne den 29. august 1943, blev han frifundet. Landsretten kunne derimod ikke tiltræde, at han havde opfattet regeringens holdning over for frikorpset på den i underretsdommen angivne måde, hvorfor han blev idømt fængsel i 4 år efter straffelovstillæggets § 10, stk. 1.

Af de 13 dommere i Højesteret var de 12 enige om, at forholdet var

17 Besættelsestidens Fakta I s. 37.

18 Omtrent tilsvarende udtryk findes i Justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 19. februar 1942, anført i Besættelsestidens Fakta I s. 51–52, og Undervisningsministeriets cirkulæreskrivelser af 22. og 23. februar 1943.

strafbart. Disse dommere fandt ikke, at myndighedernes holdning kunne anses som en »anvisning« om at melde sig til korpset, idet dette ville være lidet stemmende med den sproglige forståelse af ordet anvisning og ville medføre en begrænsning af bestemmelsen, som hverken kunne anses vel forenelig med dens indhold eller tilsigtet af lovgivningsmagten, ligesom en sådan opfattelse ikke havde støtte i lovens forarbejder. Med hensyn til det subjektive – tro på, at der forelå en sådan anvisning – fastslog man, at dette var et *faktisk problem om bevisernes vægt*, som var endelig afgjort af landsretten, hvorfor Højesteret ikke kunne tage stilling til det. Af disse 12 dommere fandt dog de 7, at regeringens forhold og det om tiltalte oplyste kunne begrunde en strafnedsættelse til fængsel i 2 år, medens de øvrige 5 voterede for fængsel i 4 år. – Den dissentierende dommer lægger vægt på de forskellige regeringsudtalelser – herunder de ovenfor nævnte. Ved denne holdning finder denne dommer, at regeringen har givet en sådan tilskyndelse til at indtræde i frikorpset, at tiltalte måtte anses for at have handlet i henhold til lovlig dansk myndigheds anvisning. Efter denne opfattelse omfattedes forholdet *objektivt* ikke af lovens beskrivelse af det strafbare.

Denne højesteretsdom blev herefter vejledende for praksis, som betragtede 2 års fængsel som den normale straf for deltagelse i Frikorpset.

Fra 101 jurister fremkom som reaktion på dommen i december 1945 en henvendelse til regering og rigsdag, hvori de indtrængende henstillede, at landsforræderiloven ændredes således, at indtrædelse i frikorpset før d. 29. august 1943 og den blotte tjenestegøring blev gjort straffri. Som begrundelse henvistes til, at regeringen ved sin holdning positivt godkendte korpsets oprettelse og tillod danske officerer at gøre tjeneste i frikorpset, og at det ikke kunne forsvares ved en tilbagevirkende lov at hjemle straf for en indtrædelse i frikorpset, som af uindviede og letbevægelige gemytter efter alt, hvad der forelå, kunne opfattes som en af regeringen ikke blot billiget, men positivt ønsket handling, jfr. Bilag XI til Revisionsbetænkningen.

På linie hermed udtalte *Trolle* sig i J 1946 s. 21–33. Han kunne ikke godtage, at regeringen havde handlet under tvang. Den befandt sig blot i en udenrigspolitisk vanskelig situation og måtte foretage manøvrer. En folkestemning kan dernæst ikke være afgørende for straf eller ikke-straf. Man behøver ikke at spørge folkestemningen til råds, så længe man holder sig indenfor lovene. Der konkluderedes i det ønskelige i ved den forestående revision af loven at nå frem til, at den blotte indmeldelse og tjenestegøring ikke burde straffes.

Hvad angår »troen« på, at der forelå regeringsanvisning, blev det fra

anden side fremhævet, at frikorps-folkene som regel blev hvervet gennem en nazistisk organisation, og at man i hvert fald ikke her tillagde regeringens mening nogensomhelst betydning, jfr. *Knud Bentzen* i U 1945 B.243. Fra dommerside blev det gjort gældende, at man i retssalene fik et andet indtryk af forholdene end dem, man kunne få ved at studere regeringserklæringerne, jfr. *Lucas* i NKÅ 1944/45 s. 265. Ved afhøringer af de tiltalte konstaterede man som regel, at de fleste ikke kendte disse cirkulærer; nogle havde under fængselsopholdet fået at vide, at den kommanderende general skridtede fronten af, før frikorpset blev afsendt, og dette blev nu gjort gældende af dem, uanset at kun et begrænset antal frikorpsfolk havde været bekendt hermed. Alt dette ændrer dog ikke ved den omstændighed, at officerer og andre faktisk kan være blevet påvirket af disse udtalelser, jfr. *Illum* i U 1945 B.262 f, der fremhæver det kyniske i at drage folk ind i noget, som man senere hen vil straffe dem for.

Man kan nu se, hvor ønskeligt det havde været, om man havde taget konsekvensen af de første besættelsesårs tydeligt tilkendegivne samarbejds-politik. Havde man i loven skrevet »tilladelse« i stedet for »anvisning«, havde sagen været klar. Forholdet måtte normalt anses for straffrit. Men i hvert fald kunne man enten i loven, bemærkninger til lovforslaget eller i tiltalepraksis have accepteret en *sandsynlighed* af, at den pågældende havde troet på »anvisningen«. Og det selv om nogle skyldige herved løj sig til en frifindelse.

VIII

Bedømmelsen af Zeitfreiwillige

Et særligt problem forelå vedrørende det korps af Mindretalstyskere, som blev kaldt »*Zeitfreiwillig*«-korpset. Man tøvede med at bringe dette spørgsmål for retterne. Endnu d. 15. december 1945, da man med henblik på den forestående revision af lovene gjorde status, hensad som varetægts-arrestanter 1255 fra dette korps, men endnu var der ikke faldet dom i en sådan sag.

Tjenesten i dette korps begyndte i april 1943 og bestod i, at deltagerne fik udleveret tysk uniform og deltog i ugentlige militærøvelser. Formålet med uddannelsen var navnlig, at korpsets medlemmer i tilfælde af allieret invasion skulle sørge for opretholdelsen af de offentlige værkers drift. En del af dem blev dog indkaldt til aktiv tjeneste enkelte gange, bl. a. omkring d. 29. august 1943 og d. 19. september 1944. Fra korpsets side blev der

protesteret mod indkaldelsen omkring d. 29. august 1943 som værende i strid med forudsætningerne, da de Zeitfreiwillige bortset fra invasion ikke skulle bruges imod den danske befolkning. I befolkningen blev de Zeitfreiwillige vurderet ret strengt, fordi de tyske uniformer føltes som en provokation over for den danske befolkning.

I Revisionsbetænkningen s. 32–35 blev der taget specielt stilling til dette problem, idet der blev indhentet en række udtalelser til vurdering af deres forhold, jfr. bilag III, V–VII og IX til betænkningen. Resultatet blev, at udvalget fandt at måtte anlægge en noget strengere bedømmelse over for de Zeitfreiwillige end over for de mindretalstyskere, som meldte sig til fronttjeneste, men under hensyn til den faktisk ringe betydning, som korpset fik, fandt man dog ikke, at der burde blive tale om en *væsentlig* strengere bedømmelse end over for frontkæmperne.

Som illustration kan henvises til sagen i U 1947.587 H, som angik et medlem af det tyske mindretal, der fra marts 1943 til april 1945 havde gjort tjeneste som Zeitfreiwillig, og som fra begyndelsen af 1944 til april 1945 tillige havde gjort tjeneste i det såkaldte »Selbstschutz«. Tiltalte erkendte sig skyldig, for så vidt angår forholdet som Zeitfreiwillig. Ifølge hans forklaring havde han været forsynet med tysk soldateruniform, som han dog kun benyttede under tjenesten, og under denne var han forsynet med en karabin og andre våben. Som medlem af »Selbstschutz« gjorde han tjeneste dels i civil påklædning, dels i uniform. Under denne tjeneste, der bestod i patruljering i gaderne, og hvis formål var at hindre angreb, sabotage og lignende mod tyske foretagender, var han bevæbnet med pistol. Ved alle instanser blev tiltalte dømt for begge forhold. Ved underretten fastsattes straffen til fængsel i 3 år, ved landsretten til 3 år 6 mdr. og ved Højesteret til 2 år 6 mdr. Ved dom, der blev afsagt samme dag, U 1947.590 H, blev et medlem af det tyske mindretal, der fra foråret 1943 til april 1945 havde gjort tjeneste som Zeitfreiwillig, og derunder bl. a. den 29. august 1943 og følgende dage havde forrettet vagttjeneste ved en bro i nærheden af Tønder, idømt fængsel i 1 år 6 mdr. Tiltalte var kun 18 år gammel, da han begyndte tjenesten som Zeitfreiwillig, og der blev da også ved strafudmålingen udtrykkeligt henvist til hans ungdom.

Også efter nøje granskning under revisionen i 1946, jfr. under XIII, fastholdt man, at forholdet skulle straffes. Meget taler for, at man havde vist det storsind over for det tyske mindretal at se bort fra dette forhold, *medmindre* det indgik i realisation af andre strafbare forhold. Hvad det nemlig meget ofte gjorde.

IX

Bedømmelsen af civilt tysk arbejde

En række domme måtte tage stilling til, i hvilket omfang *civilt, kontormæssigt arbejde* eller virksomhed som *tolke* for tyskerne ansås for strafbart. Stort set kan man sige, at kontorarbejde i de forskellige tyske korps i den første periode blev anset for strafbart, således arbejde i Schalburgkorpset, Hipokorpset, Sicherheitsdienst, tyske kommandanturer og tyske fængsler, jfr. en række landsretsdomme afsagt i oktober-december 1945, anført i J 1946.52–54. Straffene lå gennemgående på fængsel i 1 og 1½ år, i grovere tilfælde 2 år. Pr. 15. december 1945 var der dømt 36 kontorister og 16 tolke, og i varetægt sad der da henholdsvis 26 og 58, se Revisionsbetænkningen s. 30.

Bedømmelsen af disse forhold var nok så usikker i begyndelsen af retsoppgøret, hvilket fremgår af følgende oversigt over de domme, der blev afsagt i tiden indtil 1. januar 1946.

ØLD 9.10.1945: 3.11.1943–23.7.1944 *kvindelig kontorist i Schalburgkorpset*, hvor tiltalte udklippede artikler af interesse for korpset, skrev på maskine og aflyttede fremmed radio og nedskrev, hvad der havde interesse: *Fgl. i 1 år* efter § 16 (tiltalte vidste, at regeringen var trådt tilbage og hæren fjernet, tiltalte var 23 år gl., faderen havde betegnet korpset som en samling røvere og havde frarådet ansættelsen).

ØLD 18.10.1945: 20.9.1944–kap. *telefon dame ved Hipokorpset* på Politigården: *Fgl. i 1 år* efter § 16.

ØLD 19.10.1945: Septbr. 1943–kap. *opsynsdame i Vestre Fængsel*, undersøgte pakker og kontrollerede besøg, enkelt gang virket som tolk ved forhør. Tiltalte var tyskfødt gift i Danmark 1925. Tiltalte havde forskaffet forskellige fanger lempelser i forhold til reglementet: *Fgl. i 2 år* efter § 16.

VLD 20.10.1945: Aug. 1944–10.11.1944 *kvindelig tolk ved feltgendarmeriet* i Silkeborg. Det var oplyst, at feltgendarmeriet i alt væsentligt holdt opsyn med besættelsestropperne, og at tiltalte i de tilfælde, hvor hun havde optrådt som tolk, havde optrådt korrekt og hensynsfuldt: *Fgl. i 2 år* efter § 10, stk. 1.

ØLD 5.11.1945: Okt. 1943–kap. *mandlig kontorist på den tyske kommandantur* i Persilhuset og gesandtskabets landbrugsafdeling, hvor han lavede statistik over Danmarks landbrugseksport. Født i Sønderjylland, dansk indfødsret ved genforeningen. Var blevet beordret til arbejdet: *Frifindelse*, da tiltalte havde påtaget sig arbejdet efter et vist tysk pres.

ØLD 6.11.1945: Dec. 1944–kap. *kvindelig kontorist* først en kort tid ved *Schalburgkorpset*, hvor hun duplikerede foredrag, derefter ved *Hipokorpset*, hvor hun førte kartotek over ansøgere til korpset: *Fgl. i 1 år* efter § 16.

ØLD 8.11.1945: Nov. 1944–april 1945 *kvindelig kontorist i Hipokorpsset*, havde blandt andet foretaget *udklip af aviser vedrørende »runde«* dage vidende om, at udklippene skulle benyttes til aggressive handlinger: *Fgl. i 4 år efter § 16.*

ØLD 13.11.1945: Aug. 1944–21.3.1945 *kvindelig kontorist på Dagmarhus og Shellhuset* ved det tyske politi, hvor hun bl. a. selvstændigt foretog *afhøringer* af de såkaldte *»vaneforbrydere«*: *Fgl. i 4 år efter § 16.*

ØLD 21.11.1945: Jan. 1944–kap. *kvartermester for kommandanturen i Vægtergården*, hvor tiltalte anviste kvarter for tilrejsende tyske soldater og civile. Tyskfødt, til Danmark 1919, indfødsret efter ansøgning i 1923: *Fgl. i 6 mdr. efter § 16.*

ØLD 26.11.1945: *Køkkenpige*, der dels fungerede som *tolk* ved vareleverancer til et værnemagtskøkken, dels d. 29. og 30.8.1943 var *tolk* ved udlevering af passersedler. Det udtales, at tiltaltes virksomhed som *tolk*, udover hvad der naturligt fulgte med hendes arbejde i køkkenet, for så vidt den overhovedet kunne siges at være udøvet i tysk interesse, havde været af ganske uvæsentlig og af tilfældig karakter: *Frifindelse.*

VLD 27.11.1945: *Rengøringspige* ved den tyske værnemagt, der *lejlighedsvis* var *tolk* ved indkvartering m. v. og en enkelt gang ved eftersøgning af allieret flyver: *Fgl. i 1 år efter § 16.* Landsretten lægger særlig vægt på deltagelsen i eftersøgningen.

ØLD 28.11.1945: *Køkkenpige* ved flygtningehusholdning på en kaserne febr. 1945–kap., foretog varebestillinger efter rekvisitioner affattet af værnemagten og *rekvirerede vogne* til brug for værnemagten efter nærmere ordre fra en tysk løjtnant: *Frifindelse.*

ØLD 29.11.1945: 15.9.1942 hvervet som *kontorist i Norske Legion*. 14 dage senere tvunget til at bære alm. tysk uniform, fortsatte kontorarbejdet til 27.1. 1943, anholdt af tyskerne efter skænderi med kontorets ledere, idømt fængselsstraf, afsonet i Tyskland, derefter truet til at gå til fronttjeneste, idet han ellers ville blive anbragt i koncentrationslejr. *Fgl. i 2 år efter § 16.*

ØLD 29.11.1945: 15.9.1944–marts 1945 *telefonistinde på Dagmarhus og Politigården* – tillige oversættelse af danske bøger: *Fgl. i 1 år efter § 16.*

ØLD 11.12.1945: 6.3.1944–kap. *kvindelig fængselsbetjent* ved en afdeling på Vestre Fængsel, hvor der hensat deserterede S.S. mænd og bedrageriske værnemagere, fmtl. en værnemagts- og ikke en Gestapoafdeling: *Fgl. i 2 år efter § 16*, idet arbejdet lå fjernt fra tiltaltes sædvanlige arbejde, og under hensyn til det tidspunkt, hun lod sig antage på.

ØLD 3.12.1945: 1.12.1944–kap. *kontorist i Sicherheitsdienst*. Nedskrivning af rapporter ved afhøringer af danske. Født i Tyskland, til Danmark som 3-årig: *Fgl. i 2 år efter § 16.*

VLD 14.12.1945: Jan. 1945–kap. *kvindelig kontorist* hos værnemagten i Randers, ved *enkelte lejligheder* *tolk* ved feltgendarmeriets afhøringer: *Fgl. i 1½ år efter § 16.* (Underretten havde tillige dømt f. s. v. angår tiltaltes virk-

somhed som maskinskriverske, men tiltale herfor blev frafaldet ved Landsretten.)

De, der udførte arbejde for danskere, der havde tysk arbejde i entreprise, blev ikke straffet, heller ikke i den første tid. Nogle af de første domme vedrørende arbejdere i den tyske arbejdstjeneste *Organisation Todt* – O.T.¹⁹ – blev idømt straffe i den første tid af retsoppgøret, men efterhånden blev det afklaret, at forholdet ikke kunne anses som strafbart. *Bevæbnet vagttjeneste* i O.T. blev derimod anset som strafbart. Samme praksis blev anlagt efterhånden vedrørende arbejde som *brandmænd* eller *fabriksvagter* ved danske virksomheder, som arbejdede i tyskernes interesse.

Den noget usikre praksis fremgår af en række domme, afsagt i tiden indtil 1. januar 1946 (i parentes er anført underrettens afgørelse).

1°. O.T.-arbejdere.

a. *Vagter* (S.K.-mænd) (§ 10, stk. 1).

ØLD 28.8.1945: Febr. 1944–jan. 1945, Frankrig og Danmark, var afmønstret efter tjeneste i Frankrig, men meldte sig påny i september 1944 i Danmark: *Fgl. i 4 år.* (2 år.)

VLD 17.10.1945: Jan. 1944–kap., Frankrig, Tyskland, bilpark i Danmark: *Fgl. i 3 år.* (2 år.)

ØLD 18.10.1945: Aug. 1943–3.3.1944, bunkers og smedeværksted i Danmark, afskediget, fordi tiltalte ikke ville aflægge ed: *Fgl. i 2 år.* (2 år.)

VLD 25.10.1945: Aug. 1944–febr. 1945, Italien: *Fgl. i 1 år* (2 år.)

ØLD 26.10.1945: Marts 1944–septbr. 1944, Frankrig, tiltalte var klar over, at han kunne komme i kamp med den franske modstandsbevægelse. *Fgl. i 3 år.* (2 år.)

ØLD 31.10.1945: Aug. 1943–marts 1944, Frankrig, bl. a. ved straffelejre med fanger fra værnemagten og O.T. under kommando af S.A.-mænd: *Fgl. i 2 år* (2 år.)

ØLD 13.11.1945: Nov. 1943–16.5.1944, Frankrig, væsentligst kontrolarbejde, kortere tid vagt ved fangelejr med deserterede tyske soldater: *Fgl. i 2 år.* (4 år.)

VLD 17.11.1945: Marts 1943–okt. 1943, Tyskland, deserteret: *Fgl. i 1½ år* under fremhævelse af tjenestens kortvarighed. (4 år.)

VLD 19.11.1945: Maj 1943–dec. 1943, partisanvagt i Rusland og Polen: *Frifindelse*, da tiltalte ved antagelsen havde fået det indtryk, at han skulle være en slags sabotagevagt i eller ved Berlin og blev tvunget til at være partisanvagt. (1 år.)

VLD 20.11.1945: Efteråret 1943–efteråret 1944 vagt i Ukraine ved russisk krigsfangelejr og polititjeneste i Polen overfor tyske soldater: *Fgl. i 3 år.* (5 år.)

19 Besættelsestidens Fakta I s. 775–85.

ØLD 23.11.1945: Juni 1943–dec. 1943, antaget som civil vagtmand i O.T., nægtede efter en måned at aflægge ed, hvorpå uniform og våben blev frataget, kørte grus til okt. 1943, vagt ved O.T. bilpark, uniformeret og med karabin med løse patroner, fritaget dec. 1943, tiltalte var 20 år gl., hans forældre, der var med i D.N.S.A.P., havde ikke modsat sig, at han tog til Tyskland, han var jockeylærling og ville gennem en træner i Tyskland opnå arbejde på en tysk væddeløbsbane: *Frifindelse*, da arbejdet ikke kan betegnes som krigstjeneste, og da tiltalte ikke har regnet med, at han påtog sig andet arbejde end alm. civilt lønarbejde. Det fremhæves, at tiltalte handlede ret uselvstændigt ved underskriften af kontrakten og kun havde gjort sig uklare forestillinger med hensyn til arten af arbejdet. (2 år.)

VLD 24.11.1945: Nov. 1943–maj 1944, mælkekondenseringsfabrik i Danmark, uniformeret, nægtede at aflægge ed, uniform frataget, derefter ved vognpark i Danmark, fratrådt efter kontraktens udløb: *Fgl. i 2 år*. (2 år.)

ØLD 28.11.1945: Dec. 1943–juni 1944, tysk kontor i Frankrig, underskrev ved antagelsen en for ham uforståelig kontrakt, gik ud fra, at det drejede sig om civilt arbejde i Tyskland, tvunget til at være vagt under trussel om koncentrationslejr: *Frifindelse*, da tiltalte troede, at det drejede sig om civilt arbejde.

ØLD 29.11.1945: Juni 1943–aug. 1943, baraklejr ved Hansted, afskediget på grund af tyverier: *Fgl. i 1 år* henført under § 16 (4 år efter § 10), idet det udtales, at tiltalte, uanset om han fra først af havde været klar over, at han skulle arbejde for O.T., måtte antages at have været fuldt på det rene med, at han tog stilling som tysk sabotagevagt.

ØLD 30.11.1945: Okt. 1944–febr. 1945, Berlin: *Frifindelse*, da tiltalte blev tvunget ved trussel om anbringelse i koncentrationslejr, havde forladt tysk arbejde i Norge. (2 år.)

ØLD 1.12.1945: 28.3.1944–21.9.1944, Frankrig: *Fgl. i 3 år*. (3 år.)

ØLD 5.12.1945: 10.10.1944–10.4.1945, UFA automobilkolonne i Italien. Tiltalte var ikke klar over, at han skulle arbejde under O.T., men landsretten fastslår, at tiltalte regnede med, at han skulle have våbenuddannelse og være bevæbnet: *Fgl. i 3 år* efter § 16. (4 år efter § 10.)

VLD 11.12.1945: Nov. 1943–jan. 1944, tysk lager i Struer. Tiltalte havde troet, at han skulle være en slags arbejdsformand og »holde orden«, protesterede mod vagttjeneste, men påtog sig dog tjenesten: *Fgl. i 1 år*. (8 mdr.)

VLD 12.12.1945: Dec. 1943–juli 1944, tiltalte var vel klar over, at han skulle være vagtmand i Tyskland, men han blev tvunget til at medvirke ved fangetransporter i udlandet, hvorved han kom i kamp med partisaner: *Fgl. i 2 år*. (1 år.)

VLD 12.12.1945: Jan. 1944–juli 1944 i Frankrig, okt. 1944–kap. i Esbjerg: *Frifindelse* f. s. v. angår tjenesten i Frankrig, da han ligesom tidligere havde underskrevet sædvanlig kontrakt om udlandsarbejde, men dømt for tjenesten i Esbjerg. Tillige dømt efter § 119, stk. 1, jfr. § 9 for at have forsøgt at befri

2 O.T. folk, der var arresteret for gadeuorden af vagtværnet: *Fgl. i 4½ år* (2½ år), inkluderer bet. straf fgl. i 60 dage.

b. *Andre O.T.-folk.*

VLD 2.10.1945: 1942–juli 1944 *dykker* i Ukraine og Estland, O.T. armbind, ubevæbnet, havde sluttet kontrakt med et tysk firma og var ved ansættelsen ikke klar over, at han skulle med i O.T.: *Frifindelse*, da det ikke er godtgjort, at tiltalte har været medlem af O.T.

VLD 19.10.1945: Juni 1942–maj 1943 *bunkersarbejde* i Norge for tysk firma, hvori tiltalte var ansat i Tyskland, blev ved kontraktens udløb spurgt, om han ville fortsætte i Norge, kun uniformeret under rejsen til Norge. *Frifindelse* under henvisning til førerbefalingen af 2.9.1943 (Besættelsestidens Fakta s. 783), til antagelse gennem det tyske firma og til, at tiltalte ikke var bevæbnet og ikke uniformeret under arbejdet.

ØLD 24.10.1945: Juni 1942–marts 1945 *hjelpelejrfører* ved O.T. arbejdslejr i Norge, mellemmand mellem arbejderne og tysk uniformeret og bevæbnet lejrleder, væsentligst kontorarbejde, men *pligtig til til enhver tid at bistå lejrlederen*, skulle selvstændig påse reglementets overholdelse og indberette overtrædelser til lejrlederen, der evt. tilkaldte norsk politi: *Fgl. i 2 år efter § 16*, idet det fremhæves, at tiltalte havde kontrakt med vedk. tyske firma og ikke var blevet engageret gennem O.T.s kontor i Vesterport, men gennem et andet kontor, hvor der var dansktalende, civilklædt personale.

ØLD 25.10.1945: Januar 1943–septbr. 1943 uniformeret, ubevæbnet *chauffør* for O.T. ved bunkers- og befæstningsanlæg i Norge efter at have gennemgået O.T.s køreskole: *Frifindelse*.

ØLD 29.10. 1945: Aug. 1943–kap. *regnskabsfører* og *lejrleder* ved arbejdslejr i Danmark, tiltalte skulle sørge for forplejning – der var frivillig – af arbejderne og for opretholdelse af ro og orden i lejrene, men havde ikke adgang til arbejdspladserne. Ansat under og lønnet af vedk. tyske firma, men var klar over, at det var en O.T. lejr: *Frifindelse*.

ØLD 29.10.1945: April 1943–kap. *regnskabsfører* og *bogholder* i udlandet i tysk firma, der arbejdede for O.T., førte tillige en tid tilsyn med arbejderkantine, var klar over, at en væsentlig del af arbejderne var tvangsudskrevne, havde O.T. uniform for at kunne få billetter og forplejning under rejser: *Frifindelse*.

ØLD 15.11.1945: Febr. 1944–nov. 1944 *leder af skomagerværksted* i Tyskland, hvor der blev beskæftiget krigsfanger, ikke godtgjort, at tiltalte var uniformeret og bevæbnet. Dømt efter § 16. Tillige overtrædelse af § 13 ved at fremkalde tysk indskriden i anledning af nægtelse af udlevering af rationeringsmærker: *Fgl. i 2 år*.

VLD 17.11.1945: Juli 1943–juli 1944 *chauffør*. Tiltalte var chauffør for et tysk firma, den af ham førte vogn blev rekvireret til militæret og han selv opfordret til at følge med som chauffør. Dansk konsul rådede ham til at accep-

tere og desertere under orlov i Danmark, hvilket tiltalte gjorde, men blev anholdt af tysk feltgendarmmeri, fik udleveret værnemagtsbillet til Berlin, hvor han blev fængslet, hvorefter han indgik i O.T. og førte lastvogn for den tyske hær: *Fgl. i 1 år efter § 10, stk. 1* – fremhævet, at der er handlet under pres.

ØLD 4.12.1945: Marts-april 1943–nov. 1944 uniformeret *chauffør* for tysk firma i Norge og Estland. Overfor politiet havde tiltalte erkendt at have taget arbejde i O.T., for underretten benægtede tiltalte dette og forklarede i stedet, at han var ansat af vedk. tyske firma: *Frifindelse*, da tiltalte havde ladet sig antage til alm. civilt lønarbejde og ikke ses at have udført andet arbejde (landsretten kommer ikke ind på divergenserne i tiltaltes forklaringer i modsætning til underretten, der lægger forklaringen overfor politiet til grund og idømmer fgl. i 4 år).

ØLD 12.12.1945: Septbr. 1940 antaget til *tegne- og opmålingsarbejde* under »Reichsautobahn«, marts 1943 beordret til O.T. tjeneste i Grækenland og senere i Østrig, hvor tiltalte i en gruppe på 5 teknikere projekterede jernbane-anlæg: *Frifindelse*.

VLD 18.12.1945: Juni 1942–nov. 1942 *bevæbnet og uniformeret jernbinder* ved opførelse af banegårdshaller i Letland, tiltalte stod under militær jurisdiktion og kunne straffes med fængsel, tab af tobaksration, løn m. v. for forømmelser: *Fgl. i 1½ år efter § 10, stk. 1*.

2°. Brandmænd.

a. Følgende domme idømte fgl. i 1 år uden hensyn til, om tiltalte havde været bevæbnet, og henførte forholdet under § 16: ØLD 3.9.1945, VLD 27.9.1945, ØLD 8.10.1945, ØLD 9.10.1945, VLD 16.10.1945, VLD 19.10.1945, ØLD 7.11.1945, VLD 19.11.1945, VLD 19.11.1945, VLD 21.11.1945, ØLD 27.11.1945, ØLD 30.11.1945, ØLD 6.12.1945, ØLD 12.12.1945, VLD 15.12.1945, ØLD 18.12.1945.

b. Følgende domme idømte *fgl. i over 1 år efter § 16*:

ØLD 11.10.1945: Juli 1944–febr. 1945: *Fgl. i 1 år og 6 mdr.* (Fællesstraf, betinget dom for tyveri på fgl. i 60 dage) under hensyn til alder, 21 år og til mentaltilstand, sinke i lettere grad.

VLD 20.10.1945: Marts 1944–marts 1945: *Fgl. i 1 år og 3 mdr.*

ØLD 16.11.1945: Okt. 1943–kap. brandchauffør: *Fgl. i 2 år.*

VLD 20.11.1945: Juni 1943–april 1945 brandmand, april 1945–kap. tilsynsførende ved banestrækningen Nymindegab-Nr. Nebel, anlagt af tyskerne, skulle indberette skinnebrud. Begge forhold henført under § 16: *Fgl. i 1½ år.*

VLD 21.11.1945: April 1941–kap. avanceret til *overbrandmand*: *Fgl. i 1 år og 6 mdr.*

VLD 28.11.1945: Juni 1943–kap. tillige trussel overfor købmand til at udlevere tobak og politivedtægtsovertrædelser: *Fgl. i 3 år.*

VLD 13.12.1945: 12.11.1944–kap.: *Fgl. i 1½ år.*

c. Følgende domme *frifandt*:

VLD 24.9.1945: 1.8.1944–1.9.1944 deltagelse i brandøvelser, 1.9.1944 beordret til bevæbnet at gå brandvagt, fratrådte uden at være kommet på vagttjeneste. Dissens af 3 dommere, der vil idømme fgl. i 6 mdr. efter § 16.

ØLD 5.11.1945: Reservebrandmand fra 1941, *udførte tillige gartnerarbejde* ved et haveanlæg. Tiltalte skulle indberette brand og påbegynde slukning, inden det egentlige brandmandskab kom til stede, brandtjenesten aflønnedes med 1 kr. i timen. Landsretten henviser til det om tiltaltes arbejde og omfanget af brandtjenesten oplyste.

ØLD 6.11.1945: 6.9.1944–24.11.1944 brandmand på flyveplads, drejlstøj, ikke egt. uniform, ikke bevæbnet, tilså brandmateriellet, deltog i øvelser, men ikke i nogen udrykning, ikke vagttjeneste bortset fra, at tiltalte opholdt sig i vagtstuen for eventuelt at modtage brandalarm. Løn 154 kr. ugt.

VLD 13.11.1945: April 1943–december 1943 brandmand på flyveplads, kedeldragt, ikke egt. uniform, ikke bevæbnet, tilså materiellet, ikke deltaget i nogen udrykning, skulle ganske vist have deltaget en enkelt gang, men grundet på vandmangel kom mandskabet ikke i virksomhed, vagttjeneste ved telefon og i et tårn, løn 80–100 kr. ugt.

VLD 13.11.1945: Marts 1944–1.7.1944: Tiltalte deltog kun i nogle enkelte brandøvelser, men blev iøvrigt sat til at udføre *rengøringsarbejde*.

VLD 27.11.1945: 19.2.1945–15.4.1945, ikke deltaget i øvelser på grund af benzinmangel, blev sat til at grave brandmesterens have, save brænde og *gøre rent*, engang imellem pudset brandvognene.

ØLD 29.11.1945: Okt. 1944–marts 1945, de første 3 mdr. *medhjælper ved fortøjning* af landede vandflyvemaskiner, var *forsynet med et brandslukningsapparat*, derefter 3 mdr. brandvagt på et værft i Tyskland.

3°. *Fabriksvagter.*

ØLD 9.10.1945: *Bevæbnet* vagttjeneste ved »Jeko« fra april 1944 til marts 1945, godkendelse af det danske politi i august 1944, tiltalen begrænset til perioden fra *nov. 1944–marts 1945*, i hvilken fabrikken tillige var under bevogtning af tysk militær: *Fgl. i 2 år efter § 16.*

ØLD 15.10.1945: April 1944–jan. 1945 *ubevæbnet* vagt på *Heinckels fabrikker* i Kastrup Lufthavn. Tiltalte var antaget af Heinckels Fabrikker, og arbejdet bestod nærmest i at patruljere om natten indenfor værkstedsområdet med henblik på, om der opstod *brand*. Jan. 1945–kap. på Heinckels Fabrikker på »Prøvestenen«, hvor hans arbejde bestod i *portnerarbejde af intern karakter: Frifindelse.*

ØLD 2.11.1945: August 1943–april 1945 *bevæbnet* vagt ved »Jeko«. I september 1944 blev tiltalte overført til porttjeneste uden bevæbning, der bestod i at åbne porten for besøgende og udspørge dem om deres ærinde og vise dem vej (i bygningen var der andre virksomheder end »Jeko«): *Frifindelse, da sabo-*

tagevagtjeneste indtil septbr. 1944 ikke er strafbar uden hensyn til, om der har været politimæssig legitimation, og da porttjenesten ikke er strafbar.

ØLD 4.12.1945: Juli 1944–febr. 1945 *ubevæbnet brandvagt ved Heinckels Fabrikker* i Kastrup og på Orlogsværftet. Skulle alarmere brandvæsenet, hvis der blev konstateret brand og iøvrigt melde, hvad han så af uorden. Det var under *denne* sag oplyst, at vagterne ved Heinckel *aldrig* havde været *godkendt af det danske politi*, og at tiltalte stod *under en tysk officer*. Underretten lægger vægt på, at tiltalte må antages at have været underkastet tysk disciplinærmyn- dighed, og landsretten stadfæster i henhold til grundene. (Tiltalte blev idømt fgl. i 10 år, havde tillige været flaksoldat og vagtmester i Hipo.)

Problemet om tjeneste som *brandvagt* forelå for Højesteret i sagen U 1946.908 H. Det drejede sig om en person, som i tiden fra april 1943 til december 1943 havde forrettet tjeneste som uniformeret, men ikke be- væbnet brandmand på den tyske flyveplads ved Karup. Tiltalte havde for- klaret, at han efter at have gået arbejdsløs gennem længere tid efter op- fordring fra en kammerat henvendte sig på det tyske lønningskontor på flyvepladsen ved Karup og søgte ansættelse i en kantine, men blev tilbudt stillingen som brandvagt, da en sådan stilling var ledig. Han lod sig ansætte foreløbig med ret til opsigelse med 8 eller 14 dages varsel. Han fik udleve- ret blå kedeldragt og skråhue, på hvilken en tysk kokarde blev pillet af, og han nægtede nogensinde at have været uniformeret på anden måde. Han fik ikke udleveret våben og havde aldrig været bevæbnet i tjenesten. Ar- bejdet bestod i pasning af brandvæsenets materiel og udførelse af vagt- tjeneste, derunder telefonvagt i et tårn ved brandstationen. Efter stadig at have søgt andet arbejde antog han sidst i november 1943 et tilbud som agent og forlod tjenesten som brandmand med 3 dages varsel. Ved sin ansættelse var han klar over, der bestod et fjendtligt forhold mellem Dan- mark og Tyskland, men ikke, at han foretog sig noget ulovligt, idet han anså tjenesten for almindeligt civilt lønarbejde, selv om dette var direkte under den tyske værnemagt. Forholdet blev ved underretten henført under § 16, stk. 1, jfr. Strfl. § 101, stk. 2, og straffen fastsattes til fængsel i 1 år. Ved landsretten blev han frifundet, idet det fandtes overvejende betænke- ligt at statuere, at forholdet havde væsentlig anden karakter end alminde- ligt civilt lønarbejde. Ved Højesteret blev forholdet henført under Revi- sionslovens § 16, stk. 1, nr. 8, og straffen fastsat til fængsel i 1 år. 3 dom- mere fandt dog, at tjenesten måtte anses som civilt lønarbejde, hvorfor der måtte frifindes.

Ved afgørelsen i U 1947.271 blev det fastslået ved landsretten, at det ikke kunne betragtes som et efter § 10, stk. 1, strafbart forhold at have ladet sig herve som *chauffør for det tyske Røde Kors* og derefter i 2½

mdr. udføre kørsel i Berlin mellem forskellige lazaretter. Retten fandt ikke at kunne forkaste chaufførens forklaring om, at han, da han lod sig antage til det pågældende arbejde, regnede med, at han skulle udføre civilt lønarbejde, og hans virksomhed som ambulancechauffør langt bag fronten kunne ikke betegnes på anden måde. Spørgsmålet blev ikke forelagt for Højesteret, idet sagen vel blev indbragt for Højesteret af tiltalte med Justitsministeriets tilladelse, men med henblik på hans kørsel for »Sommerkorpset«.

Ved Revisionsloven af 29. juni 1946 blev spørgsmålet endelig afklaret. Efter § 16, stk. 1, nr. 6, kunne man straffe »den, der efter den 19. september 1944 har påtaget sig tjeneste eller i længere tid derefter har fortsat at gøre tjeneste som bevæbnet sabotagevagt ved en virksomhed, der kendelig for den pågældende var særlig udsat for angreb i kampen mod besættelsesmagten og opretholdt sabotagebevogtning med det formål med våbenmagt at bekæmpe sådanne angreb«. Denne ændring kom imidlertid i mange tilfælde for sent til at hjælpe. En afsonet straf kunne ikke tilintetgøres.

Der kunne naturligvis blive tale om straf efter andre regler i landssvigslovene, således f. eks. hvis tjenesten havde karakter af krigstjeneste eller hvis der forelå utilbørligt civilt arbejde, Værnemageri, jfr. afsnit X.

X

Bedømmelsen af værnemagere (økonomisk landssvig)

Spørgsmålet om strafbarhed af *værnemageri* (økonomisk landssvig) kom først til påkendelse ved Højesteret d. 3. juni 1949, jfr. U 1949.817. Dette hang sammen med, at efterforskningen var temmelig kompliceret. Omkring 69 % af disse sager blev først behandlet ved underret 1947 eller senere, Statistisk Beretning s. 7.

Strafbarheden beroede på en særlig lov, nr. 406 af 28. august 1945, der i § 2 lagde vægt på, om der på *utilbørlig* måde var samarbejdet med besættelsesmagten. Sagen drejede sig om et større entreprenørforetagende. Underretten idømte de tre hovedpersoner fængsel i 1, 1½ og 1 år, landsretten dog kun 8, 6 og 4 mdr. Højesteret frifandt efter værnemagerloven, men idømte en af de implicerede en bøde på 30.000 kr. for overtrædelse af forskellige særbestemmelser.

Således som tiltalen var udformet ved landsretten og Højesteret, angik tiltalen følgende forhold: Alle de implicerede var medvirkende i et firma, den ene som ansvarlig indehaver, de 2 andre som henholdsvis cheffingeniør og afdelingsleder. I kraft af deres slægtskabstilknytning til indehaveren havde de stor faktisk indflydelse på firmaets ledelse og drift. I tiden fra 1942 til maj 1945 skulle de ifølge tiltalen på utilbørlig måde have samarbejdet med besættelsesmagten som entreprenører, idet firmaet ved talrige skriftlige henvendelser til tyske myndigheder og firmaer skaffede sig arbejde for besættelsesmagten over det meste af Jylland, og efter at have fået de første arbejder, udvidedes forretningen, således at den samlede omsætning udgjorde over 50 mill. kroner, hvoraf firmaet havde en bruttofortjeneste på godt 6 mill. kroner og en regnskabsmæssig nettofortjeneste på ca. 2,4 mill. kroner. Udtrykt i procentdel steg firmaets tyske arbejde fra 1941 til 1945 fra 17,1 til 98,9, medens det danske arbejde sank fra 82,9 til 1,1.

Landsrettens domfældelse var begrundet med følgende betragtninger.

»Når imidlertid henses dels til de ommeldte af firmaet til værnemagten eller med denne samarbejdende tyske firmaer rettede henvendelser, der findes at måtte forstås som anmodninger fra firmaets side om at måtte blive taget i betragtning ved tildelingen af det tyske arbejde, og dels til den overordentlige stigning i firmaets omsætning efter overtagelsen af værnemagtsarbejderne, der gav sig udslag i stedse stigende anskaffelser af materiel og inventar og oprettelsen af det fornævnte kørselskontor, findes det i forbindelse med det øvrige foreliggende – herunder firmaets overtagelse af forarbejdningen af de fornævnte cementkasser og udsendelsen af et arbejdshold til oplæring i Tyskland – at måtte statuere, at der ved firmaets ommeldte virksomhed, for hvilken efter det oplyste begge de tiltalte må bære ansvaret, er sket en sådan udnyttelse af de ved besættelsen tilvejebragte særlige forhold, at de tiltaltes samarbejde med besættelsesmagten i det hele må anses for utilbørlig.«

I Højesterets præmisser gøres udførligt rede for regeringens holdning til sådant arbejde:

»For Højesteret er det oplyst, at der af firmaet Carlsen i 1941 ikke udførtes tysk arbejde, at dette i 1942 beløb sig til 256.147 kr., at det danske arbejde i 1944 beløb sig til 339.471 kr. og i 1945 (indtil 1. november) til 177.763 kr. Anklagemyndigheden har derhos for Højesteret erkendt, at materieltværdien, forsåvidt angår 1942, var noget højere end i dommen anført.

Til nærmere oplysning om regeringens i dommen omtalte stilling til danske entreprenørers udførelse af værnemagtsarbejder anføres:

For Højesteret er der fremlagt en erklæring af 21. marts 1948 fra J. Christmas Møller, der straks efter besættelsen i 1940 indtrådte i ministeriet. I erklæringen hedder det bl. a.: »I . . . ministermøde den 15. eller 16. april forelå meddelelse om, at tyskerne ville have forskellige arbejder udført, ganske særligt nogle flyvepladser i Jylland. . . . Tyskernes repræsentanter havde sagt, at de enten ville tage tyske arbejdere til Danmark til udførelse af arbejdet eller udskrive danske arbejdere. Begge løsninger anså ministeriet for højst uheldige. Man ville nødigt have danske arbejdere i den direkte kontakt med den tyske ledelse og, da arbejdsløsheden på det tidspunkt var ret stor, ville man nødtigt have tyske arbejdere til Danmark. Ministeriet kom derfor til det resultat, at det bedste var at lade danske entreprenører påtage sig opgaverne, og denne tanke, som først blev skitseret af mig, vedtoges. Denne vedtagelse gjaldt selvsagt kun de arbejder, der på det pågældende tidspunkt var tale om; senere kom hele problemet jo ind i et fastere leje – Odel-udvalget. – Meddelelse om beslutningen blev såvel af afdøde statsminister Th. Stauning som af mig givet hr. T. K. Thomsen, Wright, Thomsen & Kier – men beskeden gjaldt selvsagt ikke alene dette firma.«

Af en skrivelse af 28. november 1940 fra Udenrigsministeriet til ministeren for offentlige arbejder fremgår, at der kort efter den 9. april 1940 mellem det tyske gesandtskab og Udenrigsministeriet førtes forhandlinger, hvorunder man fra dansk side gav udtryk for ønsket om, at udførelsen af værnemagtsarbejder blev betroet danske entreprenørfirmaer. Det fremgår endvidere af skrivelsen, at der i anledning af fremkomne forlydender om, at tyskerne agtede at benytte tyske entreprenørfirmaer og tyske arbejdere ved planlagte arbejder på Bornholm, fra den danske regerings side blev gjort forestillinger overfor tyskerne. Det hedder derhos i skrivelsen: » . . . På den ved hr. ministerens skrivelse givne foranledning vil Udenrigsministeriet påny ved førstkommende lejlighed gøre vedkommende tyske myndigheder bekendt med, at der fra dansk side næres et stærkt og naturligt ønske om, at de omhandlede arbejder stadig i størst muligt omfang overdrages til danske firmaer. . . .«.

Af en redegørelse, der er udarbejdet af det i landsretsdommen nævnte entreprenørudvalg af 15. januar 1943 fremgår, at det på et møde i Udenrigsministeriet den 27. august 1943 med repræsentanter for Arbejdsgiverforeningen fra ministeriets side blev udtalt, at man var villig til at lade affatte en skrivelse, der gav udtryk for, at det var regeringens politik og synspunkt, at værnemagtsarbejderne burde udføres af danske entreprenører med danske arbejdere.

Den 4. september s. å. afholdtes møde i Arbejdsgiverforeningen, og ifølge det foreliggende mødereferat blev det af formanden meddelt, at

myndighederne stadig havde samme synspunkt med hensyn til udførelsen af værnemagtsarbejder.

Det fremgår af en for Højesteret fremlagt erklæring af 18. december 1948 fra ambassadør Svenningsen, at han som direktør i Udenrigsministeriet i november 1943 modtog henvendelse fra besættelsesmagten, der under trusel om tvangsudskrivning af dansk arbejdskraft krævede visse befæstningsarbejder udført inden et bestemt tidspunkt, og at Svenningsen under tryk heraf på Udenrigsministeriets vegne gentagne gange henvendte sig til Entreprenørforeningen og lagde stærkt pres på denne for at formå den til at opfordre sine medlemmer til at overtage nævnte arbejder.

Endelig fremgår det af en skrivelse af 8. november 1946 fra Anlægsdirektoratet, at Teknisk Central i forsommeren 1942 meddelte Organisation Todt navnene på de entreprenørfirmaer, som ville blive indbudt til Teknisk Centrals licitationer, og opfordrede Organisation Todt til at søge samarbejde med Entreprenørforeningen, samtidig med at man frarådede organisationen at samarbejde med firmaer, som ikke var medlem af danske fagorganisationer. Af skrivelsen fremgår derhos, at firmaet Carlsen een gang havde deltaget i Teknisk Centrals licitationer, nemlig i juli 1941.

Som i underretsdømmen nævnt var tiltalte Carl Carlsen medlem af Entreprenørforeningen og for Højesteret er det oplyst, at han indtil den 20. maj 1941 var medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse.

Når henses til, at den danske regering i hele besættelsestiden under forhandlinger med danske entreprenører og Entreprenørforeningen gang på gang klart har tilkendegivet, at man ønskede, at de af den tyske besættelsesmagt planlagte arbejder i videst muligt omfang blev udført af danske entreprenørfirmaer for at undgå, at tyskerne lod arbejderne udføre ved tyske firmaer og tyske arbejdere til skade for det danske samfund, findes den af de tiltalte udviste aktivitet med hensyn til deltagelse i planlagte arbejder for besættelsesmagten ikke at kunne medføre, at deres samarbejde med denne kan karakteriseres som utilbørligt, jfr. herved bestemmelsen i § 4, nr. 1, sidste led i lov nr. 406 af 28. august 1945. Da de af de tiltalte iøvrigt udviste forhold ej heller, når henses til regeringens fornævnte holdning, kan medføre, at samarbejdet anses som utilbørligt, vil de tiltalte være at frifinde med hensyn til tiltalen for overtrædelse af nævnte lovs § 2.«

I en kommentar til dommen udtaler *J. L. Frost* i TfR 1950 s. 422–23, at det dybt må beklages, at sagen ikke kom frem for Højesteret på et tidligere tidspunkt. Nu måtte et stort antal sager genoptages.

Denne betragtning er naturligvis rigtig, men kun under forudsætning af, at man på et tidligere tidspunkt kunne have fået disse oplysninger frem. Og

er det helt utilstedeligt at tilføje: Under forudsætning af, at man også ville have bedømt forholdet på samme måde?

Den *norske* landssvigsordnings § 2, nr. 3, fremhævede forskellige momenter, som skulle tillægges vægt ved afgørelse af, om erhvervsmæssig bi-stand til fjenden skulle anses som utilbørlig: »Den som etter 8. april 1940 har utført eller deltatt i ervervsmessig virksomhet for fienden på slik måte eller under slike omstendigheter at forholdet må anses tilbørlig. Som utilbørlig bør forholdet i alminnelighet anses bl. a. dersom den ervervsdrivende selv har innledet forbindelse med fienden eller arbeidet i nær forståelse med ham eller har søkt å påskynde eller utvide virksomheten uten å være tvunget til det eller har søkt fiendtlig hjelp for å hindre eller vanskeliggjøre kontroll eller rettsforfølgning eller har skaffet seg eller andre utilbørlig pris eller fortjeneste eller andre utibørlige fordeler.«

Også i Norge gav det anledning til vanskeligheter at bedømme, hvornår der forelå et utilbørligt samarbejde med besættelsesmagten. Det siges herom i Innstilligen s. 279–80:

»Det ville være ønskelig om det kunne lykkes på en enkel måte å trekke ut av de i det følgende refererte dommer sådanne retningslinjer som ble fulgt av domstolene når det gjaldt vurderingen av de økonomiske landssvikssaker. Dette er imidlertid en vanskelig oppgave fordi intet bestemt kriterium kan pekes ut som det eneste avgjørende eller det helt dominerende når det i den enkelte sak er spørsmål om den forretningsvirksomhet det gjelder har vært utilbørlig eller ei. Domstolene har i hver enkelt sak – således som det ofte er uttrykt i dommene – måttet foreta en helhetsvurdering og har veiet mot hverandre de forskjellige momenter som i hver enkelt sak har vært tillagt større eller mindre vekt.

Kanskje spesielt ved gjennomgåelse av saker angående anleggs- og byggevirksomhet vil man se at det er gjort en tydelig forskjell på to bedriftsgrupper. Den ene gruppe omfatter entreprenører og bygningsledere som under krigen har *startet* sin bedrift med henblikk på tyskerarbeid. Denne gruppe har gjennomgående vært siktet meget strengt og man kan vel si at særlige omstendigheter måtte til for å fri vedkommende næringsdrivende for ansvar.

Den annen gruppe omfatter *eldre bedrifter* som etter hvert er glidd inn i arbeid på tyske anlegg, regelmessig fordi tyskerne straks etter krigsutbruddet har henvendt seg til dem og til dels øvet et ganske sterkt press for å få disse bedrifter til å stille arbeidere og redskap til sin disposisjon. Ofte har da virksomheten utviklet seg og fått et omfang som har ligget langt utenfor den næringsdrivendes tanker da han begynte med samarbeidet og har vært

i strid med hans ønske. For den sistnevnte gruppe av næringsdrivende vil det kunne regnes opp en del kriterier som har spillet en rolle når retten har vurdert for og mot ved bedømmelsen av forholdets straffverdighet. Således har det vært lagt vekt på om arbeidet på et tyskeranlegg er satt i verk etter press eller ei, og om dette skjedde i april-mai-dagene da situasjonen ennå var temmelig uklar og da man flere steder i landet var avskåret fra forbindelse med hovedstaden og det som der var igjen av den sentrale administrasjon. Slike omstendigheter har vært tillagt vekt selv i de tilfelle hvor en entreprenør har latt seg presse til anleggsvirksomhet av militær betydning mens krigshandlinger ennå pågikk her i landet.

Et ytterligere moment av betydning var om der fra autoritativt hold, således som f. eks. skedd i Oslo, Trondheim og Bergen, er avgitt uttalelser til entreprenørerne hvorved de nærmest er oppfordret til å påta seg visse oppdrag.

Noen vekt er det blitt lagt på om en eldre bedrift har fortsatt virksomheten med samme administrasjon og anleggsutstyr som før krigen eller om man er gått til større utvidelser og kanskje endog til å starte nye datterselskaper for å imøtekomme tyskernes ønsker uten å være presset til det. Den oppfatning som i krigens første måneder kom til uttrykk deri at man måtte holde hjulene gående og arbeiderne beskjeftiget er ofte nevnt i bedriftenes favør, og i enkelte tilfelle, hvor retten i og for seg er kommet til at det var utilbørlig å påta seg arbeid ved et tysk anlegg, kan det nevnte moment ha ført til frifinnelse p.g.a. unnskyldelig rettsvillfarelse. At en entreprenørforretning har vært den eneste på sitt sted eller har vært den eneste som har kunnet påta seg visse arbeider har vært nevnt, således når det ved havnearbeid viste seg at en enkelt bedrift var alene om å ha utstyr for dykkerarbeid.

På den annen side ble det naturligvis lagt stor vekt på – om enn ikke helt avgjørende – hvorvidt det oppdrag det dreiet seg om hadde større militær betydning for fienden. Således kan nevnes festningsanlegg, kanonstillinger, anlegg for flyplasser og flyhavn m. v. I enkelte tilfelle, hvor en domstol er kommet til at bedriftens start med tyskerarbeid p. g. a. forskjellige omstendigheter måtte være straffri, har den ansett den fortsatte virksomhet for utilbørlig. Dette gjelder således i flere tilfelle hvor entreprenøren har utfoldet betydelig aktivitet for å skaffe seg flere oppdrag eller hvor han har omlagt sin virksomhet for å imøtekomme fiendens ønsker eller gått vesentlig utenfor rammen av den virksomhet han tidligere har drevet. Har på den annen side entreprenøren søkt å begrense virksomheten til et rimelig omfang eller har søkt å komme bort fra krigsviktige anlegg ved å påta seg mindre krigsviktige, har dette talt til hans fordel ved vurderingen, – likesom man har

eksempler på at en entreprenør som har vært beskjeftiget ved krigsviktige anlegg har bistået hjemmefronten og gjennom denne våre allierte med spionasje i form av tegninger og oppgaver over anleggene. Slike omstendigheter har iallfall ført til mindre straff.

At det har foreligget en tvangssituasjon som følge av press fra tyskernes side har gjerne vært påberopt av tiltalte, men er ikke uten videre blitt godtatt av retten. Dog er innsigelsen blitt tillagt vekt når utviklingen har vist at tiltalte har gjort et alvorlig forsøk på motstand mot oppdragene, og det selv når det dreiet seg om krigsviktige anlegg. På den annen side har retten heller ikke uten videre gått ut fra som bevist at en entreprenør har budt seg frem til tyskerne om man i hans korrespondanse har funnet eksempler på anbud fra hans side. Det er nemlig etter flere rettsavgjørelser på det rene at tyskerne til sine tider har forlangt anbud under anvendelse av det samme press som når de krevet samarbeid.

Når det gjelder de enkelte bransjer hvor der er samarbeidet med fienden vil man se av en rekke dommer at retten har søkt å sondere på bakgrunn av situasjonen på den tid da arbeidet ble utført hvorledes virksomheten var alminnelig oppfattet blant andre innen samme bransje.«

XI

Straffenes størrelse

Om *straffenes størrelse* var der naturligvis stor usikkerhet i begynnelsen. Lovens hovedbestemmelse, § 3, stk. 3, foreskrev straf af fængsel i 4 år som mindstestraf, men hjemlede dog adgang til at nedsætte straffen til 1 år, såfremt der forelå formildende omstændigheder. Hvor »særlige hensyn« forelå, jfr. § 10, stk. 1, kunne straffen nedsættes til fængsel i 30 dage, og under »ganske særlige omstændigheder« kunne tiltale frafaldes (men domstolene kunne ikke gå ned under 30 dages fængsel). Det viste sig hurtigt, at domstolene normalt idømte straffe, der lå under det normale minimum, jfr. v. *Eyben* i J 1946 s. 37–43.

Gennemsnitsstraffen for medlemmer af Frikorpset var i landsretsdommene afsagt i tiden indtil 31. december 1945 fængsel i 2½ år, men delte man dommene over i to grupper, domme før midten af oktober for sig, og domme i tiden derefter, var gennemsnittet henholdsvis 2¾ år og 2¼ år. For medlemmer af Waffen S.S. var gennemsnittet i perioden indtil 31. december 1945 fængsel i 2⅔ år, for vagter ligeledes 2⅔ år, for marinevægtene 3⅓ år og O.T. vagter 2¼ år, for brandmænd noget over 1 år. Kun for de grovere forhold, som henførtes under § 10, stk. 2, således ved-

rørende medlemmer af Sicherheitsdienst var straffen fængsel i noget over 8 år, og for medlemmer af Sommers Vagtkorps omkring fængsel i 4 år, se om dette korps nedenfor under XII.

At man som noget normalt udmålte straffe under strafferammens almindelige minimum har forekommet mange ejendommeligt. Man har særlig gjort gældende, at anklagemyndighed og domstole herved klart gik uden om den forudsætning, som blev tilkendegivet af Rigsdagen, da lovene blev givet. Meningen var, at man kun ville ramme dem, der havde begået grove forhold. Heroverfor gjorde rigsadvokaten gældende, se *Pihl* i J 1945 s. 247-63, at man stillede anklagemyndigheden over for en umulig opgave, hvis den skulle skønne over, om forholdet var så groft, at fængsel i 4 år var forskyldt. Det kunne man jo ikke på forhånd vide, da der ikke var nogen strafudmålingstradition. Der ville herved blive tale om en anvendelse af et opportunitetsprincip vedrørende anklagemyndighedens virksomhed, som ikke kunne anerkendes. På tilsvarende måde fralagde også domstolene sig ansvaret herfor, jfr. *Lucas* i NKÅ 1944/45 s. 212, hvor han giver bolden tilbage til anklagemyndigheden: Denne kan hugge knuden over ved at undlade at rejse tiltale, medens domstolene så vidt muligt skal løse knuden ved at rette sig efter loven.

Det er også indtil for ganske nylig blevet gjort gældende af politikere, at de heller ikke har noget ansvar, idet det måtte være anklageres og domstoles opgave at foretage en afgrænsning i overensstemmelse med rigsdagens klart tilkendegivne forudsætning.

Uden at tilsidesætte lovens bogstav kunne domstolene f. eks. i alle »normale« Frikorps-sager og sager mod sabotagevagter have nøjedes med fængsel i 30 dage. Men alle var klar over, at en så vidtgående løsning ville blive betragtet som en sabotage af loven. Det voldte besvær nok at få alle til at forstå, at gennemsnitsstraffen lå under det normale minimum.

Det står imidlertid fast, at *rigsdagen godkendte den foreliggende praksis*. Ved behandlingen af Revisionsbetænkningen i de første måneder af 1946 fik rigsdagen forelagt alt materiale, ikke blot de redegørelser for praksis, som fandtes i Revisionsbetænkningen, hvor man s. 24-31 gennemgik de udmålte straffes størrelse, men også de ovenfor under V nævnte ugereferater fra Ankenævnet. Der blev ikke på nogen måde taget afstand fra de idømte straffe. De blev tværtimod udtrykkelig godtaget fra flere sider. Man kunne blot fastslå, at nogle domme i den allerførste tid var blevet for strenge, og at de burde revideres. Men det strafniveau, som forelå i begyndelsen af 1946, blev godkendt af rigsdagen. Herefter var domstolene afskåret fra at ændre strafniveauet.

Hvis man havde taget hensyn til de erfaringer, man andetsteds har ind-

høstet, når man etablerede strenge strafferammer med tilsluttende siderammer, som kan anvendes, når der foreligger formildende omstændigheder, kunne resultatet ikke overraske. Dette problem er blevet belyst i v. Eyben: Strafudmåling, 1950 s. 47 ff. I mange retssystemer opererer man med dette system som noget ganske normalt inden for strafferetten. Historisk kan det undertiden forklares med, at man starter med nogle faste og ret rigoristiske strafferammer, men derpå indfører en almindelig adgang for domstolene til at antage formildende omstændigheder. Herefter bliver antagelsen af sådanne omstændigheder noget ganske kurant.

Der var derfor al grund til at tro, at det ville gå på tilsvarende måde under landsforræderilovgivningen. Når man i Revisionsbetænkningen s. 11 anfører, at formildende omstændigheder efter sædvanlig praksis skal betyde særlige i den *konkrete* sag foreliggende omstændigheder, og kritiserer, at man desuagtet har antaget, at der for visse grupper af personer *generelt* forelå formildende omstændigheder, så er denne kritik næppe berettiget, når man tager i betragtning, hvordan tilsvarende systemer er blevet praktiseret rundt om i verden.

Revisionsudvalget foreslog en generel nedsættelse af det normale minimum til fængsel i 1 år, idet man s. 30–31 gjorde opmærksom på, at de idømte straffe var meget strenge sammenlignet med de straffe, som idømmes efter den almindelige straffelovgivning. Det folketingsudvalg, som blev nedsat til behandling af revisionsforslaget, udtalte imidlertid, at der ikke inden for udvalget var flertal for på grundlag af det foreliggende materiale – hvori indgik de ovenfor omtalte ugereferater – at medvirke til en revision, sigtende mod en almindelig nedsættelse af minimumsstraffen. Alligevel foreslog flertallet nedsættelse af minimumsstraffen fra 4 til 2 år, hvilket man mente »stort set« ville harmonere med domspraksis, Rigsdagstidende 1945/46, tillæg B, sp. 1081 f. Og dette blev resultatet i revisionsloven, jfr. nedenfor under XIII. Man kan derfor konkludere i, at rigsdagen som helhed stadfæstede den udmålingspraksis, som havde dannet sig. Man gav altså fuld tilslutning til gennemførelse af straffe for forhold, der ikke var så grove, at de kvalificerede til straf af fængsel i 4 år eller derover.

Som det fremgår af tabel på næste side, gengivet efter Statistisk Beretning, s. 15, blev af 12.646 mandlige landssvigere, som idømtes fængselsstraffe, 60,6 % idømt straffe ikke over 2 år, og *kun 14,7 % fik straffe over 4 år.*

Medens antallet af danske landssvigere altså opgik til 12.646 (12.877) var det tilsvarende antal i Norge betydeligt større. Landssvigsregistret viser ialt 52.796, Statistisk Sentralbyrå 51.384, jfr. Innstilling s. 112. Men reaktionerne var væsentlig anderledes: 20.139 blev kun pålagt bøde, 7.782

*Danske landssvigere, der ved endelig instans er idømt fængselsstraf,
fordelt efter straffens længde.*

	Fængsel									I alt
	½ år eller derunder	Over ½-1 år	Over 1-2 år	Over 2-4 år	Over 4-6 år	Over 6-10 år	Over 10-14 år	Over 14 år	I alt	
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	Antal
<i>Mænd ialt</i>	10,4	17,9	32,3	24,7	5,9	5,1	1,9	1,8	100,0	12,646
Heraf domfældt for:										
Værnemageri alene . .	85,2	8,0	5,5	1,3	—	—	—	—	100,0	1.092
Ty. krigstj. alene . . .	4,5	22,9	45,1	25,3	2,0	0,2	—	—	100,0	6.860
Ty. krigstj. + andre landssvigerforbrydelser	0,8	3,6	25,9	40,0	15,4	9,3	1,9	3,1	100,0	775
Ty. tj. af politim. kar. .	1,0	5,1	17,1	44,4	19,5	11,4	1,2	0,3	100,0	1.318
Ty. tj. af politim. kar. + andre landssviger- forbrydelser	—	1,0	5,2	18,7	19,1	24,5	12,8	18,7	100,0	482
Ty. polititj. alene . . .	—	0,3	1,4	3,4	4,4	58,5	26,2	5,8	100,0	294
Ty. polititj. + andre landssvigerforbrydelser	—	—	0,7	1,4	3,5	24,3	30,5	39,6	100,0	144
Angiveri alene	1,7	11,4	22,9	33,0	13,5	9,4	3,4	4,7	100,0	297
Angiveri + andre landssvigerforbr.	0,2	1,0	12,2	29,7	18,5	20,9	9,3	8,2	100,0	583 ²⁰
Propaganda m. v. alene	3,2	50,3	31,1	12,6	1,6	1,2	—	—	100,0	753
<i>Kvinder ialt</i>	11,1	29,0	29,1	19,0	6,2	4,3	0,8	0,5	100,0	631
Heraf domfældt for:										
Værnemageri alene . .	96,0	—	4,0	—	—	—	—	—	100,0	25
Propaganda m. v. alene	6,5	53,3	33,7	5,6	—	0,9	—	—	100,0	107
Angiveri alene	7,9	25,0	32,4	20,9	8,5	4,7	0,6	—	100,0	340
Angiveri + andre landssvigerforbr.	1,9	7,7	19,2	32,7	17,3	11,5	5,8	3,9	100,0	52

alene rettighedstab, medens 17.136 blev idømt ubetinget frihedsstraf og 992 betinget frihedsstraf (hertil kommer 30 livsstraffe og 6 sikringsdomme). Man bør derfor snarest sammenligne det danske tal 12.646 (12.877) (der ikke medtager kvinder) og de 17.136, som i Norge blev idømt ubetingede frihedsstraffe, altså trods alt tal i omtrent samme størrelsesorden.

20 Heri indbefattet 392 mandlige landssvigere, som tillige er medregnet under en af de øvrige grupper.

XII

Retsopgørets forløb ved domstolene

En oversigt over, hvorledes retsopgøret var forløbet i den første periode, får man ved at studere en oversigt, udarbejdet pr. 15. december 1945 og vedføjet som bilag til Revisionsbetænkningen s. 67.

Arrestanter, domfældte og frifundne landssvigere pr. 15.12.1945.

	Arrestanter							Domfældte	Ialt
	Statsadvokaterne for København	Statsadvokaten for Sjælland	Statsadvokaten for Fyn	Statsadvokaten for Aalborg	Statsadvokaten for Viborg	Statsadvokaten for Sønderborg	Ialt varetagts- arrestanter		
1. Straffelovstillæggets §§ 8 og 9	106	15	10	5	4	14	154	58	212
2. Frikorps Danmark .	130	28	19	23	36	67	303	283	586
3. SS-mænd og anden tysk krigstj.	324	103	45	53	54	637	1216	616	1832
4. O.T.-mænd o. l. ...	327	38	12	35	70	123	605	505	1110
5. Vagtmænd	118	70	35	281	92	303	899	992	1891
6. Sommermænd	134	92	3	5	8	2	244	249	493
7. Brandmænd	8	12	0	43	20	112	195	205	400
8. Hvervning	8	10	0	12	8	25	63	20	83
9. Hipo	296	21	19	4	6	7	353	19	372
10. Schalburg	135	244	10	9	34	23	455	194	649
11. Tysk politi	75	33	16	26	23	36	209	97	306
12. Stikkere	193	150	120	96	89	211	859	232	1091
13. § 13	17	7	13	11	10	14	72	22	94
14. § 14	2	0	0	1	1	9	13	1	14
15. Værnemagere	46	17	10	81	62	49	265	35	300
16. Kontorister	9	0	1	4	0	12	26	36	62
17. Tolke	14	16	4	4	6	14	58	16	74
18. Iøvrigt § 16	132	31	20	20	31	43	277	53	330
19. Zeitfreiwillige	1	0	0	0	0	1254	1255	0	1255
20. SA-medlemmer m. v.	2	3	0	9	9	7	30	55	85
21. Tysk toldvagtspers. .	0	0	0	0	0	64	64	0	64
	2077	890	337	722	563	3026	7615	3688	11303
<i>Frifindende domme</i>								294	294

Som forklaring til de enkelte grupper kan anføres følgende:

ad 1. §§ 8-9 skærper forskellige straffe efter den almindelige Borgerlig Straffelov, bl. a. når handlingerne var foretaget for at fremme tyske interesser eller i terroristisk øjemed eller var udført i tysk uniform m. v. eller betegnede en udnyttelse af besættelsens særlige forhold.

Herunder faldt altså de meget grove forhold, drab, tortur, plyndring o. s. v., altså forhold, der kunne medføre dom til livsstraf.

Den første sag, der kom for Højesteret til idømmelse af *livsstraf*, findes gengivet i U 1946.41 H. Den pågældende havde gjort tjeneste i Waffen S.S. og havde derhos medvirket som tolk og vejviser ved anholdelse af forskellige personer natten til den 29.8.1943. Det alvorligste forhold var imidlertid overtrædelse af straffelovstillæggets § 8, jfr. Strfl. § 237, idet han sammen med to andre S.S.-mænd og en tysk soldat havde dræbt en redaktør, som den 29.8.1943 havde haft et sammenstød med en journalist ved det nazistiske blad »Fædrelandet«. Tiltalte ønskede sammen med nogle andre at organisere en vis selvjustits for at straffe de personer, som generede S.S.-soldaternes pårørende. I en værnemagtsbil kørte de til redaktørens bopæl, hvorfra de førte ham med til hans sommerhus. Her erkendte han, at han havde udskældt journalisten for landsforræder. De foreholdt ham, at han havde været med til at skrive i den illegale presse, hvad han først benægtede, men senere angav han navnene på forskellige journalister, om hvem han mente, at de skrev i den illegale presse. Det var egentlig kun meningen efter tiltaltes forklaring, at de ville give redaktøren en omgang klø. De kørte afsted fra sommerhuset. På et vist tidspunkt blev bilen standset, og redaktøren fik ordre til at gå ud af bilen. Tre af de tilstedeværende trak deres pistoler op, og én af dem udtalte: »Bed så dit Fader-vor«. Efter tiltaltes forklaring blev redaktøren nervøs og tilbød at arbejde for at skaffe oplysning om personer, der modarbejdede S.S.-mænd. Uden at der egentlig var nogen aftale derom, skød pludselig alle tre omtrent samtidig på redaktøren, der straks faldt om på vejen, hvor de lod ham blive liggende. Ved alle instanser blev tiltalte idømt livsstraf. Ved Højesteret stemte 10 dommere for dette resultat, medens 3 dommere kun mente, at straffen burde bestemmes som fængsel for livstid, idet det udtales, at det efter indholdet af § 8 måtte antages, at den adgang, der var til idømmelse af livsstraf, kun burde anvendes, hvor handlingen i særlig grad var båret af de i paragraffens første stykke nævnte formål, medens der ikke, for såvidt angår strfl. § 237, kunne antages at være lagt særlig vægt på forholdets karakter i øvrigt.

En anden af de grove sager, der endte med livsstraf, er sagen U 1947. 714 H. Det drejede sig om en person, der lod sig hverve i 1942 til tysk krigstjeneste og derefter bevæbnet og i uniform nogle måneder gjorde tje-

neste i Tyskland som vagtmand i O.T. og senere i nogle perioder indtil februar 1945 gjorde tjeneste under O.T.s sabotagevagt på Kastrup Flyveplads. Fra 15.2.1945 til kapitulationen gjorde han tjeneste som medhjælper for Gestapo på husmandsskolen ved Odense, hvor han virkede som tolk ved anholdelse og afhøring og herunder deltog i tildels meget grove mishandlinger for at fremskaffe forklaringer eller tilståelser. Han havde således i et tilfælde tilføjet en anholdt læsioner, der medførte eller var medvirkende til hans død. Endelig havde han under en razzia efter våben og ammunition på få meters afstand med sin maskinpistol affyret en række skud mod en flygtende mand, der derved blev dræbt. Samme resultat kom man til i sagen U 1947.714 H mod en person, der fra oktober 43 til januar 44 udførte politimæssig virksomhed hos Gestapo i Ålborg og fra januar 1944 til maj 1945 hos Gestapo på Dagmarhus og Shell-huset i København deltog i en række anholdelser og virkede som tolk ved forhør. Han havde derhos deltaget i tildels meget grove mishandlinger af en række anholdte for at få dem til at afgive forklaringer og tilståelser. Han havde herunder udfoldet betydeligt initiativ til opklaring af den danske modstandsbevægelses foranstaltninger. Således havde han ved udgivelse for at være tilsluttet modstandsbevægelsen sat sig i forbindelse med en person, der var leder af modstandsbevægelsen i Korsør, og havde angivet ham til Gestapo. Under transporten til København blev den pågældende – muligt under et flugtforsøg – dræbt.

Ved afgørelsen i U 1948.767 H blev 9 personer, der hørte til den såkaldte »Lorenzengruppe«, der foretog anholdelser og afhøringer tildels under anvendelse af vold, og som havde deltaget i drab, idømt livsstraf.

Lederen, Lorenzen, forklarede under sagen, at han, der i 1938 var blevet medlem af D.N.S.A.P., i efteråret 1944 blev medlem af en illegal gruppe, idet han mente, at han burde gøre en indsats. Han var dog ikke helt klar over, på hvilken side han ville stå, og efter at han den 18.11.1944 var blevet arresteret af Hipo-korpset, sigtet for illegal våbentransport og løsladt den 6.12.1944, meldte han sig til tjeneste i det såkaldte E.T. Han tiltrådte denne midt i december 1944 i en afdeling, der havde med efterforskningsarbejde at gøre. I februar 1945 blev han næstkommanderende i en såkaldt aktionsafdeling. I marts 1945 blev han leder af afdelingen med ca. 20 civilklædte mænd under sig, som under udrykning var bevæbnet med maskinpistoler. Undertiden blev der lånt mandskab fra andre afdelinger, og der blev jævnlige rekvireret assistance fra Hipo. Aktionerne gik ud på anholdelser og afhøringer af personer tilhørende modstandsbevægelsen og afhentning af illegale lagre. I begyndelsen var Lorenzen næsten altid selv med ved udrykningerne, senere kun i enkelte tilfælde. De ved aktio-

nerne anholdte kom straks efter at være indbragt på politigården til afhøring, som regel hos Lorenzen selv. Da det var af betydning, at en anholdt bragtes til at afgive forklaring inden 24 timer, idet hans gruppekammerater ellers kunne nå at blive advarede, anvendtes der i visse tilfælde vold under afhøringerne, efter Lorenzens forklaring dog af »mildere« art. I afdelingen herskede der en særlig ophidset stemning på grund af den livsfare, personalet stadig befandt sig i. Der fandt næsten daglige drab af kolleger sted. I hans afdeling blev der ialt foretaget 6–800 anholdelser, og ca. 320 af de anholdte blev afleveret til kommandocentralen. Medlemmerne af Lorenzengruppen deltog i en række forskellige drabshandlinger og forsøg på drab i forbindelse med aktionerne. Det var endvidere oplyst, at der den 19.4.1945 blev foranstaltet hævnaktioner i anledning af, at en ledende person inden for E.T. var blevet dræbt. Lorenzengruppen blev delt i to hold hver i sin bil. Det ene hold var enig om ikke at ville foretage likvideringer, men et enkelt medlem foretog dog et drabsforsøg. Det andet hold, der blev ledet af Lorenzen, dræbte under aktionen tre personer og foretog endvidere et drabsforsøg.

En anden bandesag blev afgjort ved U 1947.705 H, sagen om den såkaldte »Peter-gruppe«, en gruppe, der stod under tysk ledelse, og som i den sidste del af besættelsestiden udøvede et stort antal drab, sprængninger og andre terrorhandlinger. Lederen af gruppen, Henning Emil Brøndum, var født i 1916 og var – bortset fra en hæftestraf i 1940 for gadedemonstrationer – ustraffet. I slutningen af 1940 blev han hvervet til Waffen S.S., hvorefter han forrettede krigstjeneste bl. a. på Østfronten og i Jugoslavien indtil januar 1944, da han blev forsat til tjeneste i Schalburgkorpsets efterretningstjeneste i København. I april 1944 blev han medlem af »Peter-gruppen«, hvor han gjorde tjeneste til kapitulationen. Med én undtagelse blev samtlige 8 medlemmer af Peter-gruppen idømt livsstraf. (Ved Højesteret var der dissens, idet 3 af de i sagen deltagende 11 dommere for en enkelt persons vedkommende yderligere mente at kunne nøjes med fængselsstraf.)

ad 2. Om *Frikorps Danmark* se ovenfor i afsnit VII.

ad 3. *SS-tjeneste* bestod i tjeneste i de forskellige afdelinger af Waffen S.S. under den tyske værnemagt.

ad 4, 5, 7. *O.T.-, vagt- og brandmandstjeneste* er omtalt ovenfor under IX.

ad 6. Den danske kaptajn *Sommer* oprettede i 1944 et særligt vagtkorps, som skulle bevogte en flyveplads i København, senere overtog korpset også andre bevogtningsopgaver, men det fik aldrig politimæssige opgaver. De uniformer, som korpsets medlemmer efterhånden fik, kunne imidlertid

meget let forveksles med uniformer for medlemmerne af Hipo- og Schalburgkorpset, jfr. straks nedenfor.²¹

Ved revisionen af tillægsloven i 1946 strøg man den særlige omtale af Sommerkorpset i forbindelse med politikorpse.

ad 9. *Hipo* – forkortelse af Hilfpolizei – oprettedes som en afdeling af den tyske efterretningstjeneste, da det danske politi blev fjernet. Hovedformålet i det politimæssige arbejde var naturligvis at knuse den danske modstandsbevægelse. Hipofolk deltog i mord og tortur og var vel nogle af de mest forhadte personer i besættelsestiden.²²

ad 10. *Schalburgkorpset* – opkaldt efter den faldne leder af Frikorpset, jfr. s. 37 ff – blev oprettet d. 2. februar 1943 af Frikorpsets daværende chef, K. B. Martinsen. Formålet var at bekæmpe kommunisme og kaos i Danmark, men i virkeligheden blev det også et almindeligt nazistisk organ.²³ En del af medlemmerne bistod ved aktionen mod politiet d. 19. september 1944 og gik ind i Hipo. Folk fra efterretningstjenesten udnævntes d. 19. september 1944 til løjtnanter i Schalburgkorpset.

ad 12. Den første *angiverisag*, der blev pådømt af Højesteret, findes i U 1946.502 H. Den drejede sig om en tiltalt, der havde taget plads som vagtmand på en maskinfabrik. Da han den 2.10.1943 om morgenen afløste natvægterne, fik han at vide, at det tyske politi havde været i ejendommen om natten for at anholde en jødisk familie, men ikke havde truffet dem hjemme, hvorefter tyskerne havde givet ordre til, at der skulle telefoneres til det tyske politi, såsnart familien indfandt sig i lejligheden. Tyskerne havde sagt, at undladelse heraf ville medføre, at vagtmanden ville blive draget til ansvar efter de tyske krigslove. Kort efter så tiltalte et medlem af familien i vinduet i lejligheden. Et par timer senere telefonerede han til det tyske politi. Grunden til, at han ventede så længe, var ifølge hans forklaring, at han håbede, at familien ville forlade lejligheden i mellemtiden. Når han senere ringede til politiet, skyldtes det efter hans forklaring, at nattevagten havde ringet ham op og spurgt ham, om familien nu var kommet, og tilføjet, at han skulle ringe til tyskerne, da han nu havde fået bekræftet, at familien nu var hjemme, idet han ellers ville blive skudt. Denne sidste forklaring blev dog ikke bekræftet af nattevagten. Angiveriet medførte anholdelse og deportation til Theresienstadt, hvor familien opholdt sig til d. 16.4.1945. I forbindelse med anholdelsen tilregnede tiltalte sig forskellige mindre værdifulde ting fra familiens hjem, idet han dog senere gjorde gældende, at det var hans hensigt at opbevare

21 Besættelsestidens Fakta I s. 735–39.

22 Besættelsestidens Fakta I s. 755–64.

23 Besættelsestidens Fakta I s. 719–29.

genstandene på familiens vegne, eller at han havde fået indtryk af, at de blot skulle afhentes af spildmanden. Disse forklaringer blev tilsidesat, og han blev for såvidt dømt for tyveri. Ved underretten blev straffen fastsat til fængsel i 12 år. Ved landsretten derimod kun til fængsel i 1 år 3 mdr., idet der lægges vægt på, at man ikke kunne se bort fra, at tiltalte havde handlet under en vis frygt. Man måtte endvidere gå ud fra, at han ikke havde været bekendt med den mod jøderne samme nat iværksatte aktion, og at det ikke kunne antages, at han havde været klar over de meget alvorlige konsekvenser, hans opringning til det tyske politi medførte, og betydningen af, at han undlod at advare familien. Forholdet blev henført under § 12, stk. 1. Ved Højesteret blev sagen derimod enstemmigt henført under § 12, stk. 2, idet det udtales, at de for den jødiske familie indtrådte følger af tiltaltes handling fandtes at måtte tilregnes ham som uagtsomme, jfr. Strfl. § 20, og at de af landsretten anførte formildende omstændigheder ikke kunne være til hinder herfor. Straffen blev fastsat til fængsel i 8 år.

En anden typisk angiverisag pådømtes ved U 1947.503 H. Det drejede sig om en tiltalt, som videregav en oplysning om iagttagelse af illegale våbentransporter. Angivelsen var medvirkende til, at 2 personer den 9.12. 1944 blev anholdt og ført til en tysk koncentrationslejr, hvorfra den ene ikke vendte tilbage. Tiltalte bekræftede senere de givne oplysninger over for det tyske politi og modtog efter anholdelsen en dusør på 500 kr. Da de indtrufne følger måtte tilregnes ham som uagtsomme, blev forholdet henført under § 12, stk. 2, og tiltalte idømt fængsel i 8 år.

Af de mange ejendommelige angiverisager kan henvises til U 1947. 599 H, der drejede sig om en tiltalt, der i slutningen af januar 1945 til det tyske politi angav 8 personer, sammen med hvilke han udgav et illegalt blad »Roskilde-kurieren«, hvilket medførte, at 3 af dem blev anholdt af tyskerne og senere anbragt i Frøslev-lejren. Endvidere havde han d. 4. januar 1945 til det tyske politi givet oplysning om, at han den følgende dag skulle mødes ved et nærmere bestemt sted i København med en af de ikke anholdte, hvilket medførte, at den pågældende blev skudt ned og dræbt ved mødestedet. Om grunden til sit angiveri forklarede han, at han havde talt med denne person om starten af et blad og om deres manglende kapital til et sådant foretagende. Hertil bemærkede den pågældende, at pengene kunne enhver af dem nemt skaffe blot ved at gå til tyskerne og give oplysninger om illegalt arbejde. Tanken om anvendelsen af denne fremgangsmåde bed sig fast i ham og beskæftigede ham til stadighed, idet han nu også havde i tankerne at anvende de penge, han kunne erhverve ved angiveriet, til illegalt formål, men efterhånden blev tanken om at angive

kammeraterne til en tvangstanke. Om det sidste angiveri forklarede han, at tyskerne på grund af det magre resultat af den første henvendelse havde fattet mistanke til ham og truet ham, hvis han snød dem, og sagt, at man havde folk til at kontrollere ham. Han var derfor bange for, at de skulle skygge ham, når han var på vej til mødet, og derved opdage, at han deltog i illegalt arbejde, medens han på den anden side, hvis han blev borte fra mødet, ville blive mistænkelig i kammeratens øjne.

Af Retslægerådet blev tiltalte betegnet som hverken sindssyg eller åndssvag, men velbegavet. Han betragtedes af Retslægerådet som en udtalt psykopat med svære defekter på følelseslivets og karakterens område, accentueret gennem en neurotisk udvikling. De tvangsmæssige tilskyndelser havde ikke efter Retslægerådets mening karakter af egentlig sygelige tvangstanker, men måtte opfattes som mere tilfældige tilskyndelser, som han med sit udprægede psykopatiske tankesæt og sin følelsesbestemte handlemåde var bukket under for. Hans kriminelle prognose måtte anses for særdeles betænkelig, og Retslægerådet anså det for sandsynligt, at han også i fremtiden ville repræsentere en fare for retssikkerheden. Retslægerådet fastholdt, at han måtte henføres under Strfl. § 17, og rådet måtte mene, at hans psykopati var så fremtrædende, at strafegnetheden var tvivlsom. Under alle omstændigheder måtte man antage, at selv en langvarig fængselsstraf ikke ville have nogen korrigerende virkning på ham, og eventuelle foranstaltninger burde derfor tage sigte på at sikre samfundet imod ham. Ved landsretten bestemtes straffen til fængsel på livstid uanset angiveriets grove karakter, idet der lægges vægt på, at tiltalte ved det første angiveri måtte antages at være behersket af tvangsmæssige, i hans psykopati bundende tilskyndelser, og at det andet angiveri måtte antages at være sket under tryk af de forhold, i hvilke han havde bragt sig, og som han følte sig ude af stand til at klare sig ud af. Ved Højesteret blev det bestemt, at tiltalte skulle straffes på livet, idet 8 dommere uden nærmere kommentarer gik ind for denne straf, medens 4 dommere ville stadfæste landsrettens dom.

ad 13, 14. §§ 13 og 14 ramte dem, der søgte bistand hos tyskere for at fremme deres egne interesser. Som det ses, blev disse bestemmelser sjældent anvendt.

ad 15. *Værnemageri* omtales ovenfor under X.

ad 16, 17. *Kontorister og tolke* er omtalt ovenfor under IX.

ad 18. § 16 omfatter en broget gruppe af dem, der på forskellige – oftest mindre kvalificerende – måder bistod tyskerne. Af de grovere forhold falder herunder forskellige propagandisters virksomhed.

En del afgørelser angår *journalistisk virksomhed*. Sagen i U 1947.267 H

angik en journalist, der i tiden marts 1942 til marts 1943 i det nazistiske blad Fædrelandet havde skrevet en række anti-jødiske artikler, forsvaret det tyske overgreb den 29.8.1943 og propageret for tilslutning til Fri-korps Danmark. De anti-jødiske artikler angik foruden fornærmelig om-tale af personer af jødisk afstamning også forskellige grundløse og falske beskyldninger. Således beskyldtes f. eks. jøderne i en artikel betitlet »Jø-derne ud af dansk handel« for at være »snyltere på det danske samfund«. I en artikel med titlen »Danske mennesker burde formidle Danmarks handel« og en anden med titlen »Jøden kontrollerer« beskyldtes jøderne for at misbruge til egen fordel den indflydelse, de havde i erhvervslivet, presse og offentlige institutioner. I en artikel betitlet »De to kulturskabende og kulturbærende, lyse europæiske racer«, der indeholdt en anmeldelse af en bog »Folk og race«, fandtes tiltalte ved sin omtale heraf ansvarlig for udspreddelse af de her indeholdte, særdeles grove, falske rygter og beskyld-ninger. Til støtte for sin frifindelse havde journalisten henvist til, at samt-lige artikler havde passeret Udenrigsministeriets presse-censur, og at han derfor måtte regne med, at de var tilladt. I artikler, hvor han omtalte overgrebet den 29. august 1943, mente tiltalte, at han kun havde villet advare befolkningen mod visse protektionistiske tilbøjeligheder fra tysker-nes side. Ved underretten fastsattes straffen til fængsel i 2 år, ved lands-retten til fængsel i 6 år, og dette blev også resultatet ved Højesteret, som henførte forholdet under Strfl. § 266 b, jfr. Revisionslovens § 9 og § 16, stk. 1, nr. 2.

Derimod blev ved U 1947.924 en *telegramredaktør* og *redaktionssekre-tær* ved Fædrelandet frifundet efter § 16, stk. 1, nr. 2. Som telegramredak-tør passede han to fjernskrivere, idet han klippede strimlerne fra hinanden og sorterede telegrammerne i bunker efter det emne, de omhandlede. Bun-kerne blev derefter afleveret til redaktionssekretæren, og tiltalte havde derefter ikke mere med ordningen af telegrammerne og deres anbringelse i bladet at gøre. I sin egenskab af redaktionssekretær modtog han om mor-genen besked fra den tekniske afdeling om, hvor meget spaltepads der var til rådighed den pågældende dag, hvilket han derefter meddelte medarbej-derne. Senere på dagen afleverede disse deres artikler, som han så igen-nem, ligesom han talte linierne op. Var der for meget stof, skød han efter samråd med den ansvarshavende redaktør de artikler ud, som man fandt mindre vigtige, eller lod medarbejderne forkorte deres artikler.

ad 19. Om *Zeitfreiwillige* henvises til afsnit VIII.

ad 20. *SA* er betegnelsen for Nazistpartiets Sports- eller Stormafdelin-ger. Selve medlemskabet blev dog ikke i sig selv betragtet som strafbart, lige så lidt som medlemskabet af Nazistpartiet.

Da efterforskningen i de komplicerede sager tog meget lang tid, kom de mindre alvorlige sager først frem til behandling ved domstolene. Ca. 72 % af samtlige tilfælde, hvor der alene var tale om tysk krigstjeneste, blev behandlet ved underretterne inden udgangen af 1. halvår 1946, medens dette kun gjaldt ca. 26 % af de både for tysk krigstjeneste og andre landssvigerforbrydelser tiltalte, jfr. følgende tabel fra Statistisk Beretning s. 7.

Landssvigerne fordelt efter tidspunktet for underretsdømmene.

	1945	1946		1947		1948	1949 eller senere	I alt
		1. halvår	2. halvår	1. halvår	2. halvår			
<i>Mænd ialt</i>	3840	4087	2934	1002	507	421	86	12877
<i>Heraf domfældt for:</i>								
Værnemageri alene (lov 406 af 28.8.1945, §§ 2,1 og 3)	36	92	217	225	233	247	64	1114
Tysk krigstjeneste alene (§ 10,I)	2542	2440	1559	283	66	39	1	6930
Tysk krigstjeneste + andre landssvigerforbrydelser	152	219	245	97	43	22	9	787
Tysk tjeneste af politimæssig karakter (§ 10,II)	576	415	270	52	19	4	1	1337
Tysk tjeneste af politimæssig karakter + andre landssvigerforbrydelser	57	133	145	83	57	48	5	528
Tysk polititj. alene (§ 10,III) ..	56	131	89	20	4	1	—	301
Tysk polititjeneste + andre landssvigerforbrydelser	10	36	51	42	15	20	—	174
Angiveri alene (§ 12)	83	124	57	28	9	5	—	306
Angiveri + andre landssvigerforbrydelser	69	151	182	111	48	32	4	597
Propaganda m. v. alene (§ 16) .	241	343	116	45	9	4	1	759
<i>Kvinder ialt</i>	228	218	101	63	21	9	4	644
<i>Heraf domfældt for:</i>								
Værnemageri alene	1	3	6	7	4	1	3	25
Propaganda m. v. alene (§ 16) ..	56	26	9	9	5	2	—	107
Angiveri alene	122	128	55	30	7	4	1	347
Angiveri + andre landssvigerforbrydelser	13	18	13	6	2	1	—	53

Den endelige fordeling af landssvigerne, bestemt efter de enkelte paragraffer i straffelovstillæggene fremgår af følgende oversigt fra Statistisk Beretning s. 10.

Landssvigerne fordelt efter de enkelte paragraffer i straffelovstillæggene.

	Hoved- forbrydelser		Bi- forbrydelser	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.
I. Forræderiloven.				
§§ 8 eller 9 jfr. borgerlig straffelov	531	41	1177	22
§ 10,I (tysk krigstjeneste m. v.)	7459	19	1251	1
§ 10,II (tysk tjeneste af politimæssig karakter)	1674	30	472	4
§ 10,III (tysk polititjeneste efter 19.9.1944) ..	391	—	84	1
§ 11 (tjenestemandsforbrydelser)	1	—	2	—
§ 12,I (angiveri)	423	246	183	19
§ 12,II (angiveri af særlig alvorlig beskaffen- hed)	131	33	46	2
§ 12 uden stk.-angivelse	223	112	93	5
§ 13 } § 14 } forskell. former for samarbejde m. v. } § 15 }	100 3 34	30 1 —	126 7 32	18 2 —
§ 16	793	107	686	39
II. Værnemagerloven.				
§ 2,I (utilbørligt økonomisk samarbejde med besættelsesmagten)	1109	25	233	3
§ 3 (ledende stilling eller væsentlig økono- misk interesse i virksomhed, der har util- børlig økonomisk samarbejde med besættel- sesmagten)	5	—	5	—
Ialt	12877	644	4397	116

Som det fremgår af denne oversigt, blev den ganske overvejende del af de strafbare forhold henført under landssvigslovens § 10, stk. 1, om tysk krigstjeneste. Herunder henførtes ikke blot tjeneste i Frikorps Danmark, jfr. afsnit VII, og den tjeneste, der på anden måde udførtes ved fronterne, men også bevæbnet tjeneste her i landet, jfr. afsnit VIII om de Zeitfreiwillige og afsnit IX om de former for tysk arbejde, som var forbundet med bevæbnet tjeneste. Retsopgøret med tjenestemændene foregik stort set efter de særlige regler herom, jfr. afsnit XV, hvorfor kun få forhold er henført under § 11.

Et indtryk af de strafferetlige reaktioner mod de forskellige grupper af norske landssvigere giver følgende tabel, taget fra Innstilling s. 118.

Norske landssvigere, fordelt efter forholdets art og afgørelsens karakter.

Forholdets art	Domme	Fængsels-forelæg	Forelæg	Påtale-undladelser	Sum
Stillinger (embeder i stat, fylker og kommuner, offentlige hverv)	1635	112	224	16	1987
Aktiv virksomhed i tillidshverv og stillinger i NS, virksomhed i nazificerede bedrifter og organisationer	5149	727	1270	27	7173
Propaganda for partiet eller for fronttjeneste, herunder virksomhed i pressen	2228	234	322	12	2796
Aktivt medlemskab eller tillidshverv i hirden og i væbnede hirdafdelinger (Hirdens Alarmenhed, Bedriftsværn, Førergraden), Germanske SS, Teknisk Nødhjælp, Arbejdstjeneste, serbervagter, Werkschutz og lign.	7489	966	1194	151	9800
Frontkæmpere, militær oplæring, sabotage, sygeplejersker i tyske Røde Kors	4272	364	180	78	4894
Tysk sikkerhedspoliti, statspoliti, grænsepoliti	1173	73	49	13	1308
Tortur, vold, drab, ulovlig frihedsberøvelse, deltagelse i eksekutioner	1024	15	4	4	1047
Angiveri, agent i sikkerhedstjenesten . . .	4037	381	347	53	4818
Spionage, Abwehr	284	3	3	0	290
Økonomisk landssvig	1742	161	1305	54	3262
Reichkommissariat, Org. Todt, tyskerarbejdere, kontorstillinger, NSKK, brev-censur, tolke	2409	560	2045	316	5330
Medlemskab i NS eller tilsvarende organisationer, økonomisk bidrag	15870	2123	22079	4806	44878
Tyske krigsforbrydere	71	0	0	0	71
Andre former for landssvig og andre strafbare handlinger	1495	133	279	44	1951
Sum					98765

Et indtryk af straffenes størrelse ved de danske domstole i de forskellige grupper af tilfælde får man af tabellen s. 72–73 hentet fra Statistisk Beretning s. 30.

De ved endelig instans domfældte landssvigere fordelt efter forbrydelsens art og idømt straf m.v. ved endelig instans

	Idømt straf ved endelig instans																																		
	Bøde	Hæfte	Straffen ansat som afsønet ved varetægtsfængsel 4)	Fængsel																															
			30 dage	Over 30 - 60 dage	60 dage - 3 måneder	3 - 6 måneder	6 - 12 måneder	1 - 1½ år	1½ - 2 år	2 - 2½ år	2½ - 3 år	3 - 4 år	4 - 5 år	5 - 6 år	6 - 8 år	8 - 10 år	10 - 12 år	12 - 14 år	14 - 16 år	16 - 20 år	fængsel på livstid	Ialt	Livsstraf	Ungdomsfængsel	Paykopatforvaring	Anbringelse i sindssygehospital	Undergivelse af Andesvagnforsorg	Sikkerhedsforanstaltning iverigt	Ialt						
A. Mænd																																			
I. Et landssv.forhold																																			
1. Tysk polititjeneste	-	-	-	-	-	-	1	-	4	-	7	3	8	5	15	157	57	20	16	1	-	294	-	-	-	-	2	5	-	301					
2. Ty.tj. af politim.karakter	-	-	4	-	-	13	67	67	159	93	177	315	156	101	96	54	9	7	3	1	-	1318	-	-	-	1	4	7	1	1337					
3. Ty. krigstjeneste	-	-	57	5	14	31	257	1573	1249	1843	555	482	695	112	24	11	5	2	1	1	-	6860	-	-	-	2	10	1	-	6930					
4. Angiveri	-	-	-	-	-	1	4	34	35	33	18	39	41	15	25	15	13	4	6	8	-	297	2	3	2	-	1	1	-	306					
5. Propaganda m.v.	-	-	5	-	1	4	19	379	109	125	17	50	28	8	4	7	2	-	-	-	-	753	-	-	-	-	1	-	-	759					
6. Samarbejde m.v.	-	-	-	1	2	3	25	15	14	1	3	6	1	1	1	-	-	-	-	-	-	74	-	-	-	-	-	-	-	74					
7. Alv. strfl.overtr.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	2	-	1	2	-	-	-	1	3	-	-	12	1	-	-	-	-	-	-	13					
8. Andre strfl.overtr.	-	-	2	-	-	3	10	44	22	33	7	21	21	7	2	3	1	1	1	-	-	189	-	-	-	-	-	-	-	191					
9. Værnemageri	2	3	17	177	296	182	275	88	36	24	8	5	1	13	7	-	1	-	-	-	-	1092	-	-	-	-	-	-	-	1114					
II. Flere landssv.forhold																																			
1 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	5	3	10	13	17	50	28	-	-	-	-	-	-	78					
1 + 4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	5	3	10	13	17	26	1	-	-	-	-	-	-	27					
1 + 5, 6, 8 ell. 9	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	1	1	1	22	20	8	11	2	1	68	-	-	1	-	-	-	-	69					
2 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	2	9	10	6	19	17	27	92	35	-	-	-	-	-	-	120					

[illegible]

XIII

Revisionen af landssvigslovene

Ved det tidligere omtalte møde i Kriminalistforeningen d. 20. og 21. november 1945 fremsattes en kraftig henstilling om revision af tillægslovene. Den stærkeste kritiker var *J. Hartvig Jacobsen*, der fandt loven »dårlig gennemtænkt, slet formuleret og på visse punkter af indhold den mest reaktionære, al sagkundskab trodsende lov, der i mands minde er vedtaget her i landet«, NKÅ 1944/45 s. 222. Med hensyn til afgrænsningen af det strafbares område sattes kritikken navnlig ind vedrørende værnemageri, jfr. § 15, stikkeri, jfr. § 12 og reglen i § 11 om tjenestemænd, som ydede upåkrævet hjælp til tyskerne. Alle disse bestemmelser ansås for uklare og udflydende. Hartvig Jacobsen sluttede sig dernæst til Krabbes og Dragsteds opfattelse vedrørende Frikorps-tjeneste, jfr. ovenfor under VII. Endvidere kritiserede han den manglende adgang til prøveløsladelse og reglerne om frakendelse af almen tillid.

Rytter fremhævede, at der ikke ved lovens forberedelse havde været tid til at overveje disse spørgsmål, NKÅ 1944/45 s. 245–49.

Krabbe og *K. Anker Jensen* kritiserede særligt lovens tilbagevirkende kraft, s. 249–52, 256–58, jfr. ovenfor under VI.

Justitsministeren lovede d. 21. november at nedsætte et revisionsudvalg, s. 237–38, og d. 22. kunne det meddeles, at udvalget allerede var nedsat.

Allerede d. 14. januar 1946 afgav udvalget betænkning. Udvalget havde som formand departementschef *Svendsen*, Justitsministeriet, og bestod iøvrigt af *Krabbe*, *Hurwitz*, *K. Steglich-Petersen* samt 5 andre jurister.

Udvalget måtte naturligvis tage udgangspunkt i den udvikling, der havde fundet sted. Det var en anden situation, end hvis man fra grunden af skulle opbygge en ny lov.

Udvalgets stilling til spørgsmålet om lovens tilbagevirkende kraft fremgår af det under VI anførte (Revisionsbetænkningen s. 13–23). Dets syn på straffenes størrelse er anført under XI (Revisionsbetænkningen s. 24–31), og dets vurdering af de særlige forhold i Sønderjylland er berørt under VIII (Revisionsbetænkningen s. 32–35).

Iøvrigt angår udvalgets forslag navnlig: 1) Indførelse af adgang til prøveløsladelse (s. 36, 44). 2) Nedsættelse af det almindelige strafminimum fra fængsel i 4 år til 1 år. 3) Modifikation i reglerne om frakendelse af rettigheder (forslagets § 6, s. 46–47, almindelig fortabelse af næringsret ophæves bl. a.). 4) Modifikation i reglerne om adgang til formuekonfiskation

(forslagets § 4, s. 44–46). 5) Klarere beskrivelse af gerningsindholdet i §§ 8–16. Navnlig blev hovedbestemmelserne i §§ 10 og 16 uddybet væsentligt. 6) Indførelse af en adgang til revision af afsagte domme ved Ankenævnet (s. 52).

Regeringsforslaget fulgte i det væsentlige udvalgets forslag, jfr. Rigsdagstidende 1945/46 tillæg A sp. 3186 ff.

Det almindelige straffeminimum blev ved Rigsdagens behandling kun nedsat til fængsel i 2 år, og såvel Socialdemokrater som Kommunistere stemte imod ændringsloven med den motivering, at de end ikke kunne gå med til en sådan nedsættelse, Rigsdagstidende, Folketingets forhandlinger 1945/46 sp. 5562–63.

I Folketingsudvalgsbetænkningen, Rigsdagstidende 1945/46 tillæg B sp. 1081 udtales, at udvalget havde fået forelagt Ankenævnets oversigter over landsretternes nuværende domspraksis, og der ikke på dette grundlag havde været flertal for at medvirke til en revision sigtende på en almindelig nedsættelse af straffene. Man mente, at nedsættelse til 2 år stort set ville harmonere med domstolenes strafudmåling. Socialdemokratiets ordfører (identisk med den justitsminister, der fremsatte lovforslagene i 1945) finder det herefter gådefuldt, hvorfor der skal ændres, Folketingets forhandlinger 1945/46 sp. 5300.

Under udvalgsbehandlingen skrumper ændringsforslagene i det hele taget ind. Justitsministeren giver afkald på at ændre konfiskationsbestemmelserne og de mere radikale forslag til ny affattelse af §§ 10–12 samt nogle tilføjelser til §§ 13 og 14.

De nye regler om adgang til *prøveløsladelse* og om *frakendelse af særlige rettigheder* fastholdes herimod, og der bliver adgang til at ændre de ældre, strenge domme, hvilket skal ske ved *benådning* efter erklæring fra Ankenævnet.

Anvendelsen og kombinationerne af de forskellige formildelsesmuligheder – strafnedsættelser, hel eller delvis benådning og prøveløsladelse – fremgår af tabellen på de to følgende sider, s. 76–77, hentet fra Statistisk Beretning s. 31.

Tabellen viser, at 2504 mænd fik straffen nedsat ved revision (434 blev tillige benådet for reststraf, 1990 blev tillige prøveløsladt, medens 80 alene fik straffen nedsat), og 39 kvinder fik straffen nedsat (12 tillige benådet for reststraf, 27 tillige prøveløsladt).

30 mænd og 2 kvinder blev benådet for livsstraf, 76 mænd og 2 kvinder var blevet idømt denne straf.

De ved endelig instans domfældte landssvigere fordelt efter forbrydelsens art og benådnings m.v.

	Ingen ændring	Ned- sættelse alene	Benåd- ning for reststraf alene	Prøve- løsla- delse alene	Nedsæt- telse + benåd- ning for reststraf	Nedsæt- telse + prøve- løsla- delse	Fritaget for at udstå straffen	Livsstraf ændret til fængsels- straf ved kgl. re- solution	Friheds- straf ændret til bøde	I alt
A. Mænd										
Domfældt for:										
I. Eet landssvigerforhold										
1. Tysk polititjeneste	9	1	156	15	101	19	-	-	-	301
2. Tysk tjeneste af politim. kar.	105	3	202	446	108	472	1	-	-	1337
3. Tysk krigstjeneste	1757	66	1033	2768	32	1238	34	-	2	6930
4. Angiveri	55	-	93	125	16	14	1	1	1	306
5. Propaganda m.v.	387	3	75	251	4	34	5	-	-	759
6. Samarbejde m.v.	31	-	8	32	1	1	1	-	-	74
7. Alvorlige straffelovsovertrædelser	3	-	6	3	1	-	-	-	-	13
8. Andre straffelovsovertrædelser	56	-	45	78	1	6	5	-	-	191
9. Værnemageri	767	-	154	48	-	-	138	-	7	1114
II. Flere landssvigerforhold										
1 + 7	21	-	39	-	8	-	-	10	-	78
1 + 4	-	-	11	3	11	1	-	1	-	27
1 + 5, 6, 8 el. 9	1	-	24	1	37	6	-	-	-	69
1 + 7	30	-	66	-	16	-	-	17	-	129
2 + 4	11	1	102	15	18	8	-	-	-	155
2 + 5, 6, 8 el. 9	8	-	103	51	38	44	-	-	-	244
3 + 7	6	-	21	1	7	2	-	1	-	38
3 + 4	9	2	84	77	12	35	1	-	-	220
3 + 5, 6, 8 el. 9	55	3	108	253	11	98	1	-	-	529
4 + 7	1	-	7	1	3	1	-	-	-	13
4 + 5, 6, 8 el. 9	18	-	68	83	7	6	-	-	-	182
5 + 7	-	-	4	-	1	-	-	-	-	5
5 + 6, 8 el. 9	12	1	34	34	-	3	1	-	-	85
6 + 7	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
6 + 8 el. 9	12	-	12	29	1	1	1	-	-	56
9 + 8	6	-	4	10	-	1	-	-	-	21
I alt	3360	80	2460	4324	434	1990	189	30	10	12877

Domfældt for:

I. Eet landssvigerforhold

- 2. Tysk tjeneste af politim. kar.....
- 3. Tysk krigstjeneste
- 4. Angiveri
- 5. Propaganda m.v.
- 6. Samarbejde m.v.
- 7. Alvorlige straffelovsovertrædelser ..
- 8. Andre straffelovsovertrædelser ..
- 9. Værnemageri

II. Flere landssvigerforhold

- 1 + 7
- 2 + 7
- 2 + 4
- 2 + 5, 6, 8 el. 9
- 3 + 4
- 3 + 5, 6, 8 el. 9
- 4 + 5, 6, 8 el. 9
- 5 + 6, 8 el. 9
- 6 + 7
- 6 + 8 el. 9

Tabellen nedenfor fra Statistisk Beretning s. 16 viser, at ca. $\frac{3}{5}$ (59,7 %) af mændene og ca. $\frac{3}{4}$ (74,4 %) af kvinderne afsonede de idømte straffe fuldt ud eller kun opnåede almindelig prøveløsladelse. Det totale forbud mod prøveløsladelse efter den oprindelige lov fik ikke nogen praktisk betydning, da Revisionsloven § 3, stk. 4, dog krævede ét års afsoning før prøveløsladelsen. Nedsættelserne af straffen fik særlig betydning for dem, der var dømt for tysk polititjeneste, men dette skyldtes navnlig den ændrede vurdering af Sommerkorpset, jfr. s. 64 f.

Landssvigerne fordelt efter administrative strafændringer m. v.

	Ingen ændring	Prøveløsladelse alene	Nedsættelse og/eller benådning for reststraf	Nedsættelse + prøveløsladelse	Fritaget for at afsones straffen	Andre ændringer	I alt	I alt
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	Antal
<i>Mænd ialt</i>	26,1	33,6	23,1	15,4	1,5	0,3	100,0	12877
Heraf domfældt for:								
Værnemageri alene . . .	68,9	4,3	13,8	—	12,4	0,6	100,0	1114
Tysk krigstj. alene . . .	25,4	39,9	16,3	17,9	0,5	—	100,0	6930
Tysk krigstj. + andre landssvigerforbrydelser	8,9	42,1	31,5	17,2	0,2	0,1	100,0	787
Tysk tj. af politim. kar.	7,8	33,4	23,4	35,3	0,1	—	100,0	1337
Tysk tj. af politim. kar. + andre landssvigerforbrydelser	9,3	12,5	65,2	9,8	—	3,2	100,0	528
Tysk polititj. alene . . .	3,0	5,0	85,7	6,3	—	—	100,0	301
Tysk polititj. + andre landssvigerforbrydelser	12,7	2,3	74,7	4,0	—	6,3	100,0	174
Angiveri alene	18,0	40,8	35,6	4,6	0,3	0,7	100,0	306
Angiveri + andre landssvigerforbrydelser	6,5	30,0	54,6	8,5	0,2	0,2	100,0	597
Propaganda m. v. alene	51,0	33,1	10,8	4,5	0,6	—	100,0	759
<i>Kvinder ialt</i>	38,1	36,3	19,7	4,2	1,4	0,3	100,0	644
Heraf domfældt for:								
Værnemageri alene . . .	60,0	4,0	24,0	—	12,0	—	100,0	25
Propaganda m. v. alene	56,1	29,0	12,1	1,9	0,9	—	100,0	107
Angiveri alene	34,0	41,5	19,6	4,0	0,9	—	100,0	347
Angiveri + andre landssvigerforbrydelser	11,3	37,8	37,7	11,3	—	1,9	100,0	53

Landssvigere, der ved endelig instans er blevet idømt fængselsstraf, procentvis fordelt efter den idømte straf og varigheden af frihedsberøvelsen.

	Ingen frihedsberøvelse	Den faktiske varighed af frihedsberøvelsen												I alt	I alt
		3 mdr. eller derunder	Over 3-6 mdr.	Over 6-12 mdr.	Over 1-2 år	Over 2-3 år	Over 3-4 år	Over 4-6 år	Over 6-8 år	Over 8-10 år	Over 10-12 år	Ikke løsladt	Døde under afsoningen		
<i>Idømt straf ved endelig instans:</i>	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	Antal
<i>Mænd:</i>															
Fængsel i 3 mdr. eller derunder	19,9	61,1	15,9	2,4	0,6	0,1	-	-	-	-	-	-	-	100,0	722
» » over 3-6 mdr.	3,0	3,7	55,5	36,6	1,2	-	-	-	-	-	-	-	-	100,0	591
» » » 6-12 »	1,1	1,0	4,0	38,6	55,0	0,2	-	-	-	-	-	-	0,1	100,0	2267
» » » 1-2 år	0,2	0,1	1,1	9,7	87,4	1,3	-	-	-	-	-	-	0,2	100,0	4079
» » » 2-3 »	0,2	0,1	0,2	1,2	76,9	20,8	0,3	0,1	-	-	-	-	0,2	100,0	1787
» » » 3-4 »	0,1	0,1	-	-	58,5	38,7	2,1	0,1	-	-	-	-	0,4	100,0	1334
» » » 4-6 »	0,1	-	-	0,1	18,9	46,7	32,1	1,6	-	-	-	-	0,5	100,0	752
» » » 6-8 »	-	-	-	-	-	18,8	64,7	16,5	-	-	-	-	-	100,0	303
» » » 8-10 »	-	-	-	-	-	7,4	65,7	25,7	-	-	-	-	1,2	100,0	338
» » » 10-12 »	-	-	-	-	-	3,7	31,1	63,4	1,2	-	-	-	0,6	100,0	161
» » » 12-14 »	-	-	-	-	-	-	17,8	79,8	2,4	-	-	-	-	100,0	84
» » » 14-16 »	-	-	-	-	-	-	-	61,1	38,0	-	0,9	-	-	100,0	108
» » » 16-20 »	-	-	-	-	-	-	-	31,5	61,1	5,6	-	-	1,8	100,0	54
Fængsel på livstid	-	-	-	-	-	-	-	3,0	31,8	22,8	19,7	19,7	3,0	100,0	66
Fængselsstraf i alt	1,6	3,9	4,6	12,1	56,3	11,0	6,0	3,2	0,8	0,1	0,1	0,1	0,2	100,0	12646

	Ingen frihedsberøvelse	Den faktiske varighed af frihedsberøvelsen										I alt	I alt		
		3 mdr. eller derunder	Over 3-6 mdr.	Over 6-12 mdr.	Over 1-2 år	Over 2-3 år	Over 3-4 år	Over 4-6 år	Over 6-8 år	Over 8-10 år	Over 10-12 år			Ikke løsladt	Døde under afsoningen
Idømt straf ved endelig instans:	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	Antal
Kvinder:															
Fængsel i 3 mdr. eller derunder	15,8	<u>52,6</u>	21,0	5,3	-	-	-	-	-	-	-	-	5,3	100,0	19
» » over 3-6 mdr.	5,9	<u>7,8</u>	<u>31,4</u>	54,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100,0	51
» » » 6-12 »	1,6	1,1	<u>1,6</u>	<u>29,0</u>	66,1	-	-	-	-	-	-	-	0,6	100,0	183
» » » 1-2 år	-	-	0,5	<u>5,5</u>	<u>92,4</u>	1,1	-	-	-	-	-	-	0,5	100,0	184
» » » 2-3 »	-	-	-	1,5	<u>56,5</u>	<u>42,0</u>	-	-	-	-	-	-	-	100,0	69
» » » 3-4 »	-	-	-	-	15,7	<u>82,3</u>	2,0	-	-	-	-	-	-	100,0	51
» » » 4-6 »	-	-	-	-	2,6	64,1	<u>25,6</u>	-	-	-	-	-	7,7	100,0	39
» » » 6-8 »	-	-	-	-	-	15,8	73,7	<u>5,2</u>	-	-	-	-	5,3	100,0	19
» » » 8-10 »	-	-	-	-	-	-	75,0	12,5	-	-	-	-	12,5	100,0	8
» » » 10-12 »	-	-	-	-	-	-	60,0	40,0	-	-	-	-	-	100,0	5
» » » 14-16 »	-	-	-	-	-	-	-	100,0	-	-	-	-	-	100,0	3
Fængselsstraf ialt	1,4	2,5	3,8	14,8	53,7	16,0	5,4	1,1	-	-	-	-	1,3	100,0	631

80

I Statistisk Beretning s. 17–18 findes endvidere en udførlig angivelse af forholdet mellem de idømte straffe og den faktiske indespærring (incl. internering og varetægt). Tabellen findes på de to foregående sider, s. 79–80.

Det fremgår af denne oversigt, at *fængselsstraffe på mellem 1 og 2 år i de fleste tilfælde er blevet afsonet fuldt ud, for fængselsstraffe fra 3 til 8 år har den faktiske varighed gennemgående ligget omkring halvdelen af de idømte straffe, og for fængselsstraffe på over 8 år er den faktiske varighed forholdsvis endnu mindre.*

Ved det norske retsopgør blev der udvirket benådning for frihedsstraf i landssvigssager i følgende omfang, Innstilling s. 413:

År	Mænd	Kvinder	Tils.
1946	6	0	6
1947	58	8	66
1948	530	110	640
1949	752	83	835
1950	559	18	577
1951	161	17	178
1952	62	0	62
1953	35	2	37
1954	21	0	21
1955	9	1	10
1956	16	0	16
1957	6	0	6
	2215	239	2454

Af disse 2454 benådnings angik 475 tilfælde, hvor det drejede sig om en for tidlig og streng dom, og 233 tilfælde drejede sig om forhold, hvor undtagelsesbestemmelsen i lov af 9.7.1948, »halvtidsloven«, jfr. s. 82, blev urimelig. I øvrigt drejede det sig navnlig om tilfælde, hvor den pågældende var blevet alvorligt syg eller invalideret, var meget gammel eller meget ung, havde vanskelige familieforhold eller havde meget kort tid tilbage igen efter udstået varetægt.

Også ved det norske retsopgør blev det klart, at der i visse grupper af tilfælde var tale om en stærkt nedadgående tendens i domstolenes strafudmåling. Det drejede sig om sager vedrørende frontkæmpere og medlemmer af Hirdens bedriftsværn, jfr. Innstilling s. 417. Spørgsmålet blev fremhævet af højesteretsdommer *Erik Solem* på et dommerforeningsmøde den 5.9.1947, og justitsdepartementet tilsluttede sig opfattelsen. Man fandt, det var umuligt rent praktisk at få straffene korrigeret gennem anke til for-

del for de domfældte, og i stedet for anvendte man ligesom i Danmark benådningsvejen. Der blev i januar 1948 nedsat et såkaldt benådningsudvalg udnævnt af justitsdepartementet, der skulle være rådgivende og arbejde helt internt. Indtil sommeren 1948 havde udvalget gennemgået 384 sager vedrørende frontkæmpere og medlemmer af Hirdens bedriftsværn. Samtidig med strafregulering blev der fremsat forslag om benådning af andre særlige grunde, sygdom, alder m. v. Indtil sommeren 1952 havde udvalget gennemgået ialt ca. 1100 sager. Senere behandlede udvalget yderligere ca. 100 sager, således at det samlede antal udgjorde ca. 1200 sager, jfr. Innstilling s. 419.

Den såkaldte »halvtidslov«, lov nr. 11 af 9.7.1948 muliggjorde løsladelse på prøve, efter at den halve straf var afsonet, for såvidt angår dem, der var idømt frihedsstraf på 8 år eller mindre. Det blev hurtigt klart, at det virkede urimeligt, at man ikke kunne gå frem på tilsvarende måde i hvert fald i visse tilfælde, hvor der var idømt længere straffe. I november 1949 blev der udarbejdet retningslinier for benådning af domfældte med straf over 8 år for at bøde på dette forhold. Herved blev fanger med straf på 9 og 10 års tvangsarbejde benådet, efter at de havde udstået henved halvdelen af straffen. Resultatet var, at så at sige alle landssvigsfanger med straf fra 9–20 år var benådet og løsladt på prøve inden marts 1953.

Ved det norske retsopgør blev ialt 30 landssvigere idømt livsstraf, og straffen blev fuldbyrdet for 25 personer umiddelbart efter, at spørgsmål om benådning i overensstemmelse med straffeprocesslovens § 473 havde været forelagt for kongen i statsrådet. Fuldbyrdelsen af dødsdommene fandt sted således: 4 i andet halvår af 1945, 4 i 1946, 14 i 1947 og 3 i 1948, Innstilling s. 411.

Af de 15 udenlandske krigsforbrydere, som blev idømt livsstraf, blev straffen fuldbyrdet for 12 personer, efter at benådning var blevet afslået af kongen i statsrådet. Der blev eksekveret 4 dødsstraffe i hvert af årene 1946, 1947 og 1948.

XIV

Kriminologisk vurdering

Den kriminologiske vurdering af landsforræderiforbrydelserne er indgående belyst af *Karl O. Christiansen* i *Landssvigerkriminaliteten i sociologisk belysning*, 1955.

Han har navnlig interesseret sig for en tredeling, idet der sondres mellem forbrydelser inden for det tyske mindretal, i Nazistpartiet og i den

øvrige befolkning. Resultatet i det undersøgte materiale bliver, at kriminaliteten i disse 3 grupper var henholdsvis 25,9 %, 11,5 % og 0,5 % (s. 178). Heraf drages dog ikke den slutning, at det er farligere at have et mindretal end et medløberparti inden for grænserne. Dette ville også være uberettiget, allerede fordi en vis ændring i det strafbares omfang ville have ført til andre resultater, jfr. v. *Eyben* i J 1955 s. 269–82. Var die Zeitfreiwillige, jfr. ovenfor under VIII, ikke blevet straffet, ville procentsatserne være blevet 14,5, 11,5 og 0,5, hvis man så bort fra, hvad disse personer iøvrigt havde begået af overtrædelser.

Nedenstående tabel fra Statistisk Beretning s. 84 viser, at der har været overdrevne forestillinger om, at landssvigerne i særlig grad blev rekrutteret blandt tidligere kriminelle.

Landssvigerne fordelt efter arten af tidligere straffe.

	Tidligere frihedsstraffe m. v. for straffelovsovertrædelser					I alt
	Ingen	Hæfte	Alm. fængsel	Ungdoms- fængsel	Andet	
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Mænd ialt	88,1	0,9	10,7	0,2	0,1	100,0
<i>Heraf domfældt for:</i>						
Værnemageri alene	87,2	0,6	11,9	–	0,3	100,0
Tysk krigstjeneste alene	89,6	0,7	9,5	0,1	0,1	100,0
Tysk krigstjeneste + andre landssviger- forbrydelser	86,2	2,0	11,4	0,1	0,3	100,0
Tysk tjeneste af politimæssig karakter . . .	87,6	0,9	11,1	0,4	–	100,0
Tysk tjeneste af politimæssig karakter + andre landssvigerforbrydelser	85,8	1,3	12,5	0,4	–	100,0
Tysk polititjeneste alene	94,4	1,0	4,6	–	–	100,0
Tysk polititjeneste + andre landssviger- forbrydelser	90,8	0,6	8,0	–	0,6	100,0
Angiveri alene	72,5	1,3	25,5	–	0,7	100,0
Angiveri + andre landssvigerforbrydelser	80,2	1,7	17,9	0,2	–	100,0
Propaganda m. v. alene	89,7	0,5	9,6	0,2	–	100,0
Kvinder ialt	92,5	0,2	7,1	–	0,2	100,0
<i>Heraf domfældt for:</i>						
Værnemageri alene	100,0	–	–	–	–	100,0
Propaganda m. v. alene	98,1	–	1,9	–	–	100,0
Angiveri alene	90,2	0,3	9,2	–	0,3	100,0
Angiveri + andre landssvigerforbrydelser	90,6	–	9,4	–	–	100,0

Det ses navnlig, at kun angivergrupperne optræder med et større antal tidligere straffede.

Heller ikke på andre punkter har landssvigerne på afgørende måde været domineret af personer, som var socialt afvigende i negativ retning. Hyppigheden af defekte familieforhold i det tyske mindretals landssvigere svarede stort set til hyppigheden i den almindelige befolkning, og heller ikke blandt de nazistiske landssvigere kunne påvises en væsentlig forskel (s. 198). Landssvigere blandt nazister og mindretallet havde ikke påfaldende mange arbejdsløse eller særlig mange fraskilte, men dette var derimod tilfældet med landssvigere i den øvrige befolkning (s. 226, 249). En sammenligning med rekrutter (i 1946) viste, at der var flere med kun elementær kommuneskoleuddannelse blandt landssvigere fra den almindelige befolkning og blandt de nazistiske landssvigere. For det tyske mindretals vedkommende kunne ingen forskel påvises (s. 211). *Christiansen* s. 265 f angiver, at antallet af tidligere kriminelle blandt nazister og det tyske mindretal var så ringe, at det ikke tillod en så detaljeret opdeling, at materialet kunne underkastes en statistisk analyse. Selv Hipokorpsset syntes at tælle forholdsvis få forstraffede (s. 267), hvilket måske hang sammen med, at man var forsigtig med at optage tidligere straffede, fordi korpsset i sig selv var så stærkt belastet i den almindelige mening.

Derimod er der grund til at fremhæve et andet afgørende moment. Blandt landssvigerne var 56,1 % *forud beskæftiget ved civilt arbejde for tyskerne* i udlandet eller ved befæstningsarbejde i Danmark (*Karl O. Christiansen: Mandlige landssvigere i Danmark under besættelsen, 1950* s. 46). Dette var altså den store indgangsport til landsforræderiske handlinger. Hvad vel egentlig også er let forståeligt. De pågældende kom derved ind i det tyske milieu og isoleredes mere eller mindre fra den opinion, som iøvrigt var klart fremherskende.

Selv om man ikke kan billige det, kan man vel forstå den betragtning, som tillidsmændene for de internerede i en af interneringslejrene i Sønderjylland gjorde gældende: Hvis danske tropper rykkede syd på over grænsen, ville da det danske mindretal forholde sig væsentlig anderledes end den tyske folkegruppe gjorde det? (Revisionsbetænkningen s. 116).

Man har frygtet, at landssvigere i fortsættelse af deres straffedomme i vid udstrækning ville begå nye forbrydelser, som falder ind under den almindelige straffelovgivning. *Karl O. Christiansen* har undersøgt, hvorledes det er gået ca. 3.000 dømte i tiden indtil 1955. Denne interessante undersøgelse vil senere blive offentliggjort, men med Christiansens tilladelse kan det allerede her anføres, at tilbagefaldet er påfaldende lavt. Kun 11 % har haft senere straffedom af betydning, medens man for almindelige

løsladte fanger måtte regne med ca. 40 %. For dømte fra mindretalsgruppen er procenttallet endda kun 2. Hertil må selvfølgelig bemærkes, at landssvigerne af gode grunde ikke godt kunne komme til at fortsætte med forbrydelser af tilsvarende art, men det viser sig, at de landssvigere, som tidligere havde været dømt for almindelige forbrydelser, i den undersøgte tidsperiode havde et væsentligt lavere tilbagefald end andre, som er dømt for almindelige forbrydelser. Om enkelthederne må henvises til den bebudede offentliggørelse.

Hermed være ikke sagt, at der ikke er fulgt lidelser og sociale ulykker i fodsporet på domfældelser af denne art. Straf er forbundet med lidelser for den, der straffes og for hans omgivelser. Men det sociale skræmmebillede, som har været sat op, er ikke kommet frem.

XV

Retsopgøret med tjenestemændene

Over for tjenestemænd kunne der naturligvis stilles større krav i retning af nationalt værdig optræden, end når det drejede sig om almindelige borgere, der ikke i kraft af selve deres stilling havde en særlig forpligtelse til at iagttage en korrekt holdning. På den anden side var visse grupper af tjenestemænd udsat for et særligt pres, fordi de som følge af deres stilling undertiden var nødt til at have et vist samkvem med militære eller civile tyskere.

Ved en særlig lov nr. 322 af 7. juli 1945 om oprettelse af en ekstraordinær tjenestemandsdømstol blev der fastsat nærmere regler om disse spørgsmål. Efter denne lov kunne der pålægges disciplinær straf for tjenestemand, som 1) havde været medlem af et nazistisk parti eller anden lignende sammenslutning eller en organisation, som mod landets interesser havde samarbejdet med besættelsesmagten, 2) ved sin adfærd i eller uden for tjenesten havde udvist uværdig national optræden, 3) havde ydet besættelsesmagten en hjælp, der gik ud over, hvad hans tjenestepligt pålagde ham, eller 4) havde haft samkvem med medlemmer af besættelsesmagten eller denne tilknyttede personer i et omfang, som lå uden for det nødvendige.

Medens det altså ikke i tillægsloven til Straffeloven blev gjort strafbart at have været medlem af et nazistisk parti, medførte dette forhold disciplinær forfølgning mod tjenestemænd. Skønt det herefter skulle synes ret enkelt at få fastslået, om sådant medlemskab forelå, var der dog pro-

blemer også i disse sager. Dels blev der frifundet i tilfælde, hvor medlemskabet havde været kortvarigt og passivt, jfr. U 1947.25 (om en arbejdsmand ved Statsbanerne), dels måtte der også i denne relation tages hensyn til de særlige problemer, som forelå for medlemmer af det tyske mindretal, jfr. U 1946.917, der frifandt en overlærer, der iøvrigt havde udvist loyal holdning, og som meldte sig ud af partiet i 1943. Men selv den omstændighed, at vedkommende tjenestemand senere havde udført et godt arbejde i modstandsbevægelsen, førte derimod ikke til frifindelse, jfr. U 1945.1167.

En af de mest omtalte sager, hvor der var rejst tjenestemandssag for nationalt uværdig optræden, blev ført mod generaldirektøren for Statsbanerne, jfr. U 1949.228. Generaldirektøren var formand for Dansk-tysk forening. En række forhold, der vedrørte såvel dette formandskab som stillingen som leder af Statsbanerne, blev gennemgået under sagen. Der var blandt andet tale om afholdelse af en middag med tyske gæster i hjemmet d. 9. april 1942 og om initiativet til oversættelse af et tysk propagandaværk til dansk, men også overværelse af tyske koncerter blev diskuteret i sagen. Det var ubestridt under sagen, at generaldirektøren havde udført et stort arbejde i danske interesser, og at han havde varetaget Statsbanernes interesser på udmærket måde. Mange af forholdene synes nok så bagatelagtige, men domstolen lagde vægt på, at handlingerne som helhed havde fremkaldt forargelse i vide kredse.

Musikdirigenten ved Livgarden blev der også rejst sag imod. Han havde efter anmodning indfundet sig for at bistå et tysk orkester med at indstudere salmer ved begravelse af danske soldater, der faldt d. 29. august 1943. Selve dette forhold blev dog ikke henført under loven, men derimod, at han ved samme lejlighed efter opfordring dirigerede, da det tyske orkester spillede en dansk march, jfr. U 1946.913.

Vanskeligst var nok afgrænsningen af, hvad der kunne betegnes som unødigt samkvem med tyskerne. En overmålerkontrollør blev afskediget, fordi han lod to tyske militærmusikere, der kendte hans voksne søn, komme i hjemmet og serverede kaffe for dem, uanset at dette dog hørte op, da musikerne i januar 1942 forlod landet, jfr. U 1946.627. Derimod frifandt man en skolekonsulent, som i maj 1940 havde modtaget en tysk radiocensor på tjenstligt besøg i sit hjem og ladet ham deltage i selskabeligt samvær, og som i oktober 1940 havde modtaget en tysk professor til en andagt for lærere, jfr. U 1946.118.

De disciplinære foranstaltninger, der kunne være tale om, var forsættelse til anden tjeneste, forflyttelse, degradation eller frakendelse af stilling, evt. med hel eller delvis fortabelse af pension. Der var ikke hjemmel til at

ikende bøde, og der kunne ikke tildeles misbilligelser – omend dette dog skete i praksis ved udtalelser i præmisserne, hvilket f. eks. skete i den lige nævnte sag, U 1946.118 (det udtales, at tiltalte burde have kunnet undgå udtalelser, som kunne vække uro om hans stilling). Man frifandt derfor undertiden med den begrundelse, at en afskedigelse ville være en urimelig hård sanktion i forhold til brøden, jfr. f. eks. U 1946.416. Undertiden blev det oplyst under sagen, at der ikke var nogen praktisk mulighed for forflyttelse, hvorfor valget stod mellem frifindelse eller afskedigelse med pension, jfr. f. eks. den ovenfor nævnte afgørelse i U 1946.627.

Mange af de afgørelser forekommer nu meget strenge, og man har svært ved at sætte sig ind i de tankegange, man da bevægede sig i. Man kan ikke frigøre sig for den tanke, at andre tjenestemænd mulig kan have udvist nogenlunde samme forhold, uden at der blev rejst sag mod dem, og at en medvirkende årsag til, at sag blev rejst, undertiden kan have ligget i en mere almindelig antipati, som omgivelserne af andre grunde nærede mod de pågældende. I flere af de rejste sager påberåbte man sig – forgæves – det cirkulære, som d. 29. august 1940 blev udsendt til amtmændene, og hvori der opfordredes til privat samkvem med tyskerne, jfr. ovenfor under IV.

I Norge fik retsopgøret i relation til offentlige tjenestemænd en anden karakter end i Danmark som følge af, at udviklingen havde været en anden. Under besættelsestiden blev der ansat et stort antal nazistiske tjenestemænd i stillinger. Spørgsmålet om udrensningen blev afgjort dels administrativt, idet navnlig justitsdepartementet afgav udtalelser med henblik på, om de pågældende måtte betragtes som uværdige til at fortsætte tjenesten, dels ved afgørelse ved domstolene, idet det blev anset for mest hensigtsmæssigt, at straffekrav og afskedigelseskrav blev behandlet i samme sag. Hvor tjenestemanden havde været aktivt medlem i NS eller havde gjort sig skyldig i grovere forhold, blev han næsten uden undtagelse fradømt stillingen som tjenestemand. Ved aktivt medlemskab forstod man, at vedkommende havde handlet efter en nazistisk indstilling, f. eks. hvor han havde medvirket i partierhverv, og hvor han havde propaganderet for partiet i tale eller skrift, eller hvor han havde forsøgt at hverve medlemmer til partiet, jfr. Innstilling s. 438. Som hovedregel førte også det passive medlemskab til tab af stilling. Under denne gruppe gik foruden de, som gik ind efter overbevisning, også de, som af mere eller mindre opportunistiske grunde søgte om medlemskab, f. eks. fordi de var bange for at miste deres stillinger, jfr. Innstilling s. 438. Der blev gjort undtagelse, hvis der forelå særlige forhold f. eks. vedrørende indmeldelsen, hvis den var foretaget efter stærkt pres eller efter opfordring fra national side. Der blev

endvidere lagt vægt på medlemskabets længde og på, om vedkommende forøvrigt havde vist god national holdning, specielt om han havde ydet bistand til modstandsbevægelsen, jfr. Innstilling s. 439. Hvor det drejede sig om en samfundsmæssigt betydningsfuld stilling, førte som regel passivt medlemskab til tab af stilling, selv om der forelå særlig formildende omstændigheder.

XVI

Politikerne. Den parlamentariske kommission

Allerede i december 1945 blev der i henhold til Grundlovens § 45 – nu § 51 – nedsat en såkaldt parlamentarisk kommission til undersøgelse af, om der var grundlag for rigsretsanklage mod ministre eller andre i anledning af deres forhold omkring d. 9. april 1940 og under besættelsen. Efter denne grundlovsbestemmelse kan Folketinget nedsætte kommissioner af sine medlemmer til at undersøge »almenvigtige sager«. Med skiftende medlemmer virkede sådanne kommissioner i årene 1945–53. Arbejdet var meget omfattende. Beretningerne fylder ialt omkring 13.000 sider. Der blev foretaget grundige afhøringer, og der blev tilvejebragt dokumenter ikke blot fra Danmark, men også fra tyske og allierede arkiver.

På grundlag af dette materiale blev der nedsat et folketingsudvalg, som skulle tage stilling til, om der burde rejses rigsretsanklage. Dette udvalgs betænkning, der findes i Rigsdagstidende 1954/55, tillæg B sp. 171 ff, mundede ud i en enstemmig indstilling om, at der ikke var grundlag for sådan tiltale. Denne indstilling blev tiltrådt i Folketinget med 153 stemmer mod 8 (3 undlod at stemme) efter en langvarig debat, som findes i Rigsdagstidende, Folketingets forhandlinger 1954/55 sp. 2110–2300.

Selv om indstillingen i udvalget var enstemmig, var der dog tale om forskellig vurdering, idet navnlig to konservative medlemmer af udvalget havde stærke kritiske bemærkninger og efter deres udtalelser i Folketinget kun gik med til indstillingen, dels fordi det kunne blive vanskeligt så mange år efter at fremkomme med den fornødne bevisførelse, dels fordi alle hovedpersoner fra begivenhederne omkring 9. april 1940 nu var døde – med undtagelse af en enkelt, den daværende forsvarsminister, som iøvrigt også nu var medlem af Folketinget og deltog i debatten. Det kan virke noget ejendommeligt, at en person, der kunne blive udsat for tiltale, deltog i argumentationen for, at tiltale ikke burde rejses. Selv om der i sin tid havde været almindelig tilslutning fra partierne – bortset fra kommuni-

sterne – til, at man gik vejen via en parlamentarisk kommission, var der nu enkelte, som i mellemtiden var kommet på andre tanker. Principielt var det sikkert forkert, at man ikke af hensyn til eftertidens og samtidens dom valgte nogle udenforstående til at foretage undersøgelsen, selv om der næppe er grund til at tro, at resultatet ville være blevet anderledes. En anden væsentlig indvending mod metoden var den lange tid, som undersøgelsen varede. Ret beset var vist almenheden efterhånden fuldstændig kølig over for, hvad der kom ud af undersøgelserne. Der var vel iøvrigt næppe nogen, der ventede en anden udgang, i hvert fald ikke efter, at man var kommet lidt hen i 1946.

Den overvejende del af diskussionen drejede sig om forholdet op til 9. april 1940. Et hovedspørgsmål var, om regeringen havde opfyldt sine forpligtelser ifølge en enstemmig folketingsudtalelse af 19. januar 1940, hvori det siges, at »man fra alle sider i det danske folk er enig om, at landets neutralitet skal opretholdes«, og »at de midler, der rådes over, om fornødent skal anvendes for at hævde og værne rigets fred og uafhængighed«. Uanset denne udtalelse skete der faktisk ikke nogen afgørende ændringer i landets militære beredskab i de følgende måneder. Dette blev forsvaret med, at det ikke var muligt selv i løbet af væsentlig længere tid at omskabe det danske beredskab, at selv en væsentlig udbygning ikke ville have sinket den tyske krigsmaskine synderligt, og at der ikke kunne ventes hjælp fra noget andet land, hvilket klart var udtalt af Churchill i januar 1940 (»Danmark er så frygtelig nær Tyskland, at det ville være umuligt at bringe hjælp. Jeg ville i hvert fald ikke påtage mig at garantere Danmark. Det gælder for Danmark om at balancere.«)

Der har dernæst været heftig diskussion om, hvorvidt bl. a. udenrigsministeren havde deltaget i et hemmeligt møde med tyskerne i Rostock i marts 1940. Noget bevis for, at et sådant møde skulle have fundet sted, blev ikke tilvejebragt ved kommissionens undersøgelser.

Et hovedpunkt blev derefter de alarmerende meddelelser, som regeringen fik via gesandtskabet i Berlin i dagene fra og med d. 4. april. Da man var kommet til aftenen d. 8. april, var man vel i regeringen svinget over til at fæste lid til meddelelserne, men man hævder, at det da var for sent at foretage andet end at etablere alarmberedskab. Faktisk blev hæren sat i alarmberedskab, men ved en misforståelse, som forekommer udenforstående ubegribelig, blev dette ikke af Søværnets chef opfattet på tilsvarende måde som i hæren, idet Søværnet benytter en særlig teknik for at betegne den højeste alarmberedskab. Dette var vel en medvirkende årsag til, at et af forterne i Øresund uden for København d. 9. april om morgenen var bemandet på en så utilstrækkelig måde, at ingen var i stand til at

benytte kanonerne. Kritikken mod søværnets chef var derfor stærk. Derimod havde hærens chef stadig over for regeringen fremsat anmodninger om øget beredskabsstyrke, nogle anmodninger, som ikke blev imødekommet.

Det tunge ansvar for beslutningen om at indstille fjendtlighederne d. 9. april om morgenen er naturligvis også blevet diskuteret. At situationen var håbløs, var der vel ingen, der betvivlede. Spørgsmålet var alene, om kampen burde have været fortsat noget længere for dermed at markere Danmarks stilling indadtil og navnlig udadtil. På kongens forespørgsel herom svarede udenrigsministeren, at der ikke kunne opnås mere ved en fortsættelse. Stærkest indtryk under diskussionen i Folketinget gjorde i denne forbindelse statsminister *H. C. Hansens* udtalelser: »Vi var dengang unge folk, der ikke direkte stod med ansvaret, og jeg ville nødig have været den, der skulle have bragt mig selv i salveten, men sørget for, at et passende antal blev slået ihjel, for at vi bagefter kunne sige: jeg og vi andre, vi reddede landets ære« (sp. 2281). Den kommanderende general havde d. 9. april om morgenen henstillet, at konge og regering sluttede sig til en bataillon i Nordsjælland, men han stod ene med denne opfattelse. Under diskussionen i Folketinget udtalte den tidligere leder af modstandsstyrkerne i Danmark, *Frode Jakobsen*: »Jeg mener, at vi skulle have forberedt os i månederne før den 9. april og taget en kamp d. 9. april, hvis den så alligevel var kommet; men jeg vil aldrig kalde nogen en dårligere dansker, fordi han har en anden mening om den 9. april end jeg« (sp. 2227).

Når man tager i betragtning, at H. C. Hansen var en af de politikere, der havde den nærmeste tilknytning til modstandsbevægelsen, er det forståeligt, at Folketingets stilling til disse spørgsmål måtte blive, som den blev.

Hvad dernæst angår ansvar for regeringens stilling i besættelsetiden og dermed ansvaret for samarbejdspolitikken, var sagen klar. Regeringen havde i realiteten hele Folketinget bag sig i denne politik. Ansvaret måtte derfor falde på Folketinget som helhed. Men så sent som i foråret 1943 var der valg til Folketinget, og udfaldet af dette valg kunne ikke opfattes anderledes end som en godkendelse af den fulgte politik.

Man har også hæftet sig ved mange af de udtalelser, som regeringens medlemmer fremkom med om samarbejde med besættelsesmagten og modarbejdelse af frihedsbevægelsen. Heroverfor er det blevet gjort gældende, at mænd i de ledende stillinger var nødt til at fremkomme med sådanne udtalelser, hvis man ville gennemføre den vedtagne politik, og at denne igen var en forudsætning for, at der kunne bygges en modstandsbevægelse op, som senere kunne stå parat. Det, der falder vanskeligt, er at forene

denne opfattelse med den vurdering, som kom til udtryk i retssagerne mod de ledende tjenestemænd.

Et hovedspørgsmål vedrørende besættelsestiden var gennemførelsen af kommunistloven, lov nr. 349 af 22. august 1941, ved hvilken kommunistiske foreninger og sammenslutninger blev erklæret for ulovlige, og i henhold til hvilken der ved dansk foranstaltning skete internering af et stort antal kommunister. Selve loven var vedtaget af Rigsdagen, som dermed havde ansvaret for den. Det erkendtes under den nævnte diskussion, at loven var i strid med Grundloven, men at den kunne forsvares ud fra et nødretssynspunkt, jfr. ovenfor i afsnit VI. Havde man ikke bøjet sig for de tyske krav i denne henseende, var resultatet blevet en direkte tysk aktion med de deraf følgende ulykkelige konsekvenser for dem, der blev ramt af aktionen. Men det, man bebrejdede den daværende justitsminister, *Thune Jacobsen*, var den omstændighed, at man ikke tog et initiativ og sørgede for at få de internerede løsladt, inden tyskerne kom til interneringslejren d. 29. august 1943. Faktisk lykkedes det tyskerne at få fat i et stort antal politiske fanger, som blev ført til tyske koncentrationslejre. Heroverfor er det blevet gjort gældende, at selv om der ikke var taget et sådant initiativ, så »lå det i luften«, at lederne af lejren ikke ville have reageret, hvis fangerne d. 29. august var flygtet, og at tyskerne kom uventet hurtigt til denne lejr. Var de kommet blot mindre end en time senere, ville de ikke have fået fat i de internerede. Hele dette spørgsmål henstår noget uklart.

I forbindelse med Kommunistloven kom et særligt mellemspil. Loven blev godkendt af Højesteret ved U 1941.1070 om fængsling og ved en dom i U 1942.698, der fastslog, at et handelskompagni, som omfattedes af loven, skulle opløses ved skiftebehandling. Loven blev forsvaret af den daværende højesteretspræsident, *Troels G. Jørgensen* i J 1941.497 ff, et forsvaret, som vakte megen harme blandt danske jurister. I den redaktionelle indledning i det første nummer af U, som kom efter 4. maj 1945, udtaltes i denne forbindelse: »Men eet er der, som ikke kan forbigås i tavshed på dette sted. Lad være at »vedtagelsen« af den skændige lov af 22. august 1941 kan forsvares som et forsøg på at undgå hvad man anså for endnu meget værre. Men vi burde i hvert fald være sparet for at se et *forsvar* for loven i et juridisk tidsskrift fra den, der beklædte den fornemste juridiske stilling i landet,« se U 1945 B.107 og modbemærkninger hertil B.163.

XVII

Revision af straffelovens regler

Hvordan man nu end vil stille sig til spørgsmålet om straffelovens tilbagevirkende kraft i situationer, svarende til dem, Danmark og Norge har været i, er der i hvert fald enighed om, at man ved at gennemføre rationelle regler under normale forhold så vidt muligt bør overflødiggøre sådanne regler.

I 1949 blev der nedsat en kommission, som skulle fremkomme med forslag til ændret affattelse af de pågældende regler i Straffeloven.

Kommissionen afgav betænkning samme år, og betænkningen blev genstand for diskussion ved Kriminalistforeningens møde d. 14. november 1949, se NKÅ 1949/50 s. 96–135. Diskussionen var dog i nogen grad præget af, at diskussionsdeltagerne først havde haft lejlighed til at se de nye forslag den samme dag eller dagen før.

Man har bygget på det grundlag, som forelå i de særlige tillægslove, og på de erfaringer, som blev indhøstet ved retsopgøret. Nogen væsentlig præcisering blev dog ikke opnået og kunne vel heller ikke opnås. I indledningen til diskussionen fremhæver *Hurwitz*, der var medlem af kommissionen, at man i lighed med, hvad der er sket i andre love, havde tilstræbt en bredere beskrivelse af gerningsindholdene, således at forhold, der ellers kunne henføres og detailleres under forskellige strafferammer, generaliseres under en enkelt strafferamme. Ud fra det synspunkt, som lægger afgørende vægt på, at straffelovene i første række skal yde beskyttelse for borgeren mod vilkårlig strafforfølgning, er en sådan udvikling beklagelig, men uundgåelig. »Det gælder her om at styre mellem to yderligheder, og det er det kommissionen har forsøgt,« NKÅ 1949/50 s. 101. I den følgende diskussion kritiserede *Hartvig Jacobsen* da også f. eks., at man ved beskrivelsen af værnemageri ligesom i den særlige lov benyttede udtrykket »utilbørligt«, se hertil hans udtalelser ved revisionsmødet ovenfor under XIII. Selv om loven under diskussionen blev kritiseret på dette og andre punkter vedrørende den nærmere udformning af gerningsindholdene, blev ændringerne dog gennemført i det væsentlige overensstemmende med kommissionens forslag ved lov nr. 225 af 7. juni 1952. Reglerne kan altså nu findes i Straffelovens kapitler 12 og 13 om statsforbrydelser.

Hovedbestemmelserne findes i §§ 102 og 104, der lyder således:

§ 102, stk. 1. Den, som under krig eller besættelse yder fjenden bistand ved råd eller dåd eller til fremme af fjendtlig interesse svækker den danske stats eller dens forbundsfælles kampdygtighed, straffes med fængsel indtil 16 år.

Stk. 2. Som bistand til fjenden anses således følgende forhold:

- 1) hvervning til eller tjenstgøring i fjendtlig krigs- eller besættelsesmagts væbnede styrker eller i tilknytning til disse virkende militære eller politimæssige korps eller lignende korps eller organisationer,
- 2) udførelse af hverv som civil funktionær under fjendtlig krigs- eller besættelsesmagts politi- eller fængselsvæsen, for så vidt hvervet omfatter deltagelse i afhøring eller bevogtning af fanger,
- 3) angiveri eller lignende medvirken til, at nogen af fjendtlig myndighed eller dermed samarbejdende organisation eller person anholdes eller udsættes for anholdelse eller overlast,
- 4) propaganda til fordel for fjendtlig krigs- eller besættelsesmagt, herunder virksomhed som udgiver, redaktør eller forretningsfører ved dagblad, tidsskrift, forlag eller pressebureau, der arbejder til fremme af fjendtlig interesse,
- 5) ydelse af væsentlig økonomisk støtte til fremme af propaganda af den under nr. 4 nævnte art eller til parti eller organisation, der på utilbørlig måde samarbejder med den fjendtlige krigs- eller besættelsesmagt eller virker til fremme af dennes interesser.

Stk. 3. Har angiveriet, jfr. stk. 2, nr. 3, fundet sted under sådanne omstændigheder, at gerningsmanden har indset, at nogen derved blev udsat for overhængende fare for at miste livet, lide alvorlig skade på legeme eller helbred, blive ført ud af landet eller blive berøvet friheden for længere tid, eller er overtrædelse af §§ 245, 246 eller 250 begået for derved at fremtvinge forklaring eller tilståelse eller iøvrigt som led i mishandling af fanger, kan fængsel på livstid idømmes.

§ 104, stk. 1. Den, som på utilbørlig måde, direkte eller gennem mellemlid, i erhvervsmæssig henseende samarbejder med fjendtlig krigs- eller besættelsesmagt, straffes med bøde, hæfte eller fængsel indtil 8 år.

Stk. 2. Strafansvar efter stk. 1 kan pålægges enhver, der har haft en ledende stilling i vedkommende virksomhed. Strafansvar kan ligeledes pålægges andre i virksomheden beskæftigede personer, når der for deres vedkommende foreligger en særlig stødende optræden.

Stk. 3. Ved afgørelsen af, om og i hvilken grad forholdet må anses for utilbørligt, vil foruden virksomhedens betydning for den fjendtlige krigs- eller besættelsesmagt navnlig være at tage i betragtning, hvorvidt vedkommende

- 1) selv har været aktiv for at få forretningsforbindelse indledet, fortsat eller udvidet,
- 2) i fjendens interesse på eget initiativ har foretaget en omlægning af virksomheden eller ydet eller forsøgt at yde større eller hurtigere produktion end påkrævet,
- 3) har påkaldt fjendens bistand over for danske myndigheder til fremme af sine interesser,

- 4) har hindret eller søgt at hindre danske myndigheder i at få fuld adgang til at blive bekendt med virksomhedens forhold eller
- 5) har opnået eller søgt at opnå urimelig fortjeneste eller andre fordele, der ikke har været forretningsmæssig rimeligt begrundede.

Den væsentligste ændring i forhold til den tidligere affattelse af Straffelovens almindelige regel i § 101, se ovenfor under III, består i, at den nye regel i § 102 gælder bistand »under krig eller besættelse«. Herved har man tilsigtet at ville undgå diskussionen om, hvorledes forholdene skal opfattes, når der foreligger besættelse. Man har dækket det tomrum, som opstod under den gamle affattelse. Men alligevel er det tvivlsomt, om man herved har fundet en særlig heldig løsning. Dels kan det anføres, at der forekommer forskellige former for besættelse, jfr. *Andenæs* i NKÅ 1949/50 s. 123, der med udgangspunkt i den islandske besættelse fremhæver, at der også kan foreligge »venligtsindede« okkupationer, dels og navnlig kan der vel i fremtiden forekomme situationer, som man vanskeligt strafferetligt kan henhøre under krig eller besættelse, men som måske – således som forholdene kommer til at udvikle sig – i realiteten har samme karakter. Det er sikkert for optimistisk at tro, at man nu har gennemtænkt alle de muligheder, som kan opstå. Jo mere man har overvejet disse spørgsmål, desto vanskeligere bliver det i fremtiden at fastholde, at reglerne kan betragtes som udtømmende.

Iøvrigt koncentrerede diskussionen sig navnlig om, hvorvidt der burde hjemles dødsstraf eller ej. Resultatet blev, at man fastholdt dødsstraf som en mulighed, men holdt den almindelige straffelov fri for dødsstraf ved at indsatte regler herom i en særlig lov, lov nr. 227 af 7. juni 1952. Herefter kan dødsstraf idømmes for de groveste forhold i kapitlerne om statsforbrydelser, når der foreligger skærpende omstændigheder. Det ser måske lidt mere tiltalende ud, at man ikke placerer disse regler i selve straffeloven, men ret beset er det dog noget i retning af at stikke hovedet i en busk.

XVIII

Slutning

Skal man give en konklusion på grundlag af disse noget flimrende billeder fra retsopgøret, må det vel blive den, at det ikke gik særlig godt og heller ikke særligt slet. Det gik kort sagt, som man kunne vente. Det gik, som det formodentlig er gået alle vegne og til alle tider under tilsvarende forhold. Vi kan ikke lave om på naturlovene. Men vi kan heller ikke dæmme

op mod de kræfter, der sættes i gang, når nationerne udsættes for katastrofer, som har en tilsvarende effekt som naturkatastrofer. Der sker og må ske uoprettelige fejl. Man har valget mellem et opgør, som intet har med retfærdighed at gøre, og et opgør, hvor man dog gør sig visse hæderlige anstrengelser for at få opgøret i overensstemmelse med de traditionelle retlige principper.

Det er min overbevisning, at man må vælge den sidste løsning, hvis der overhovedet er nogen mulighed herfor. Og betale den pris, som det koster. Man bliver nærmest overrasket over, nogle bliver forstemte over, at samfundet så hurtigt fungerer normalt igen, med de samme institutioner og stort set også de samme personer på de pladser, hvor de var under besættelsen. Ligesom man bliver overrasket over, så hurtigt de, der fik deres afgørelser under retsopgøret, opsuges i samfundet og vender tilbage til en regelmæssig tilværelse.

Alt dette kan betragtes som udslag af holdningsløshed, andre vil sige menneskelig forståelse af fejl og svagheder. Men netop dette er måske, når alt kommer til alt, den nødvendige baggrund for, at væsentlige dele af en nation rejser sig i harme, om nogen sinde katastrofen skulle indtræde igen.

En række problemer er fremdraget i det foregående. Her skal kun nogle få hovedpunkter trækkes frem.

Man kunne have ønsket sig, at retsopgøret havde fået et mindre omfang, at man ikke gav straffeloven tilbagevirkende kraft i det omfang, hvori det faktisk skete, og at man allerede i 1945 havde givet landssvigsloven den udformning, som den fik ved revisionen i 1946.

De to første spørgsmål står i nøje sammenhæng med hinanden. Efter den opfattelse, som er gjort gældende her, kunne lovenes tilbagevirkende kraft ikke alene begrundes med, at lovgivningsmagten var sat ud af spillet i besættelsestiden, men med den realistiske betragtning, at det i 1945 var nødvendigt at anvende alvorlige straffe over for alvorlige forbrydere, men også kun dem, hvis man ikke skulle styrtes ud i kaotiske tilstande. Heri ligger ikke, at man kunne have klaret sig med en decimering af de dømtes antal. Torturister, hipofolk, angivere, propagandister og grove værnemagere kunne ikke vente sig anden skæbne. Men det havde nok været muligt at frasortere betydeligt flere, der havde udført tysk krigstjeneste eller bevæbnet vagttjeneste. Dels kunne samfundet have haft råd til tro på – eller i hvert fald bære sig ad, som om man troede på – udsagn om, at de i tiden indtil omkring 29. august 1943 havde handlet i tillid til de udtalelser, som faktisk forelå om vilje til samarbejde med tyskerne. Heri ligger ikke uden videre en kritik af domstolenes bevisvurdering, men nok så meget et ønske

om, at der ved en relativt letløbende påtalepraksis var blevet frafaldet tiltale, når der var tilvejebragt en vis sandsynlighed herfor. Dels – og det er måske mere væsentligt – at der var skabt mulighed for ikke at straffe dem, der kom ind i tjeneste af denne karakter i forlængelse af deres civile arbejde i tysk tjeneste. Revisionsloven rettede ganske vist op i nogen grad på dette forhold, nemlig ved ændringerne i § 16, men dette kom i de fleste tilfælde for sent, idet en væsentlig del af straffetiden allerede var udstået af dem, der helt burde have undgået straf.

Udover dette og nogle andre ændringer i det strafbares område, som Revisionsloven medførte, fik den særlig betydning for modifikationerne i regler om frakendelse af almen tillid og indførelsen af adgangen til prøveløsladelse. Men den kom sent og altså i mange tilfælde for sent.

Det er let at være bagklog og så mange år efter røre ved punkter, som burde have været behandlet anderledes. Tilbage bliver dog, at retsopgøret, trods alle fejl og mangler, kom til at optræde i stedet for noget, der var værre, et kaotisk opgør ved særdomstole med summarisk retspleje og med uoprettelige skader som følge.

XIX

Love fra retsopgøret

Lov nr. 259 af 1/6 1945

om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed.

Kapitel I.

§ 1. Denne lovs bestemmelser kommer til anvendelse på handlinger, der er foretaget i tiden fra og med den 9. april 1940 indtil 1 år efter lovens ikrafttræden. Borgerlig Straffelovs almindelige bestemmelser om forholdet mellem ny og ældre lov er ikke til hinder for, at påkendelse sker i henhold til de i denne lov fastsatte regler.

De i denne lov omhandlede handlinger, der er foretaget forinden den 29. august 1943, er straffri, såfremt gerningsmanden handlede i henhold til lov eller ordre eller anvisning givet af lovlig dansk myndighed inden for dennes myndighedsområde. Er handlingen foretaget på eller efter nævnte dato, kan under den nævnte forudsætning tiltale undlades eller straffen nedsættes eller under særligt formildende omstændigheder bortfalde.

Bestemmelsen i Borgerlig Straffelov § 84, stk. 1, nr. 3, finder ikke anvendelse på handlinger, der omfattes af denne lov.

§ 2. Denne lov kommer til anvendelse på handlinger foretaget af personer, der ved handlingens foretagelse havde dansk indfødsret eller var bosat i den danske stat, uden hensyn til, om handlingen er foretaget inden for eller uden for denne, og i sidste fald uden hensyn til, om den er strafbar efter gerningsstedets lovgivning. Loven finder tilsvarende anvendelse på danske statsborgere, som efter den 9. april 1940 har erhvervet tysk statsborgerret.

Sag for overtrædelse af denne lov kan rejses, selv om gerningsmanden tidligere her eller i udlandet er dømt eller frifundet for den pågældende handling. Tidligere udstået straf afkortes i den straf, der idømmes efter denne lov. Er der tidligere for samme handling idømt en straf, som ikke er udstået, fastsættes der en fællesstraf.

§ 3. For handlinger omfattet af denne lov anvendes følgende straffe: Livsstraf og fængsel. Arbejdshus, sikkerhedsforvaring eller psykopatfængsel kan ikke idømmes efter denne lov. Betingede straffedomme finder ikke anvendelse.

Livsstraf fuldbyrdes ved skydning efter nærmere ved kgl. anordning fastsatte regler. Livsstraf kan ikke idømmes personer, som ved den strafbare handling foretagelse ikke var fyldt 18 år.

Fængsel idømmes fra 4 år indtil på livstid. Straffen kan dog ikke sættes lavere end det dobbelte af den i Borgerlig Straffelov for vedkommende handling foreskrevne mindste straf. Under formildende omstændigheder kan straffen nedsættes indtil fængsel i 1 år. Hvor strafnedsættelse er hjemlet, kan straffen gå ned til fængsel i 30 dage.

Prøveløsladelse i henhold til straffelovens § 38 kan ikke finde sted. Fangerne anbringes snarest muligt i særlige strafanstalter. De nærmere regler for strafudståelsen fastsættes ved kgl. anordning.

Ungdomsfængsel kan kun bringes til anvendelse, for så vidt gerningsmanden ved den strafbare handling foretagelse ikke var fyldt 18 år. Borgerlig Straffelov § 84, stk. 1, nr. 2, sidste punktum, finder ikke anvendelse på handlinger, der omfattes af denne lov.

§ 4. Når nogen findes skyldig i et efter denne lov strafbart forhold, kan det ved dommen bestemmes, at hans formue og ham tilhørende rente- eller indtægtsnydelser helt eller delvis skal inddrages til fordel for statskassen.

Dispositioner, som nogen med en truende konfiskation for øje har foretaget i den for medkontrahenten kendelige hensigt derved at sikre sine midler mod konfiskation, er ugyldige.

§ 5. Formue, der tilhører Hipo-, Sommer- eller Schalburgkorpset, Dansk Folkeværn eller lignende sammenslutninger, der har været tilsluttet eller i øvrigt virket for den tyske værnemagt, skal inddrages til fordel for statskassen.

Sag herom indbringes for de i § 2, 1. pkt., i lov om tillæg til lov om rettens pleje vedrørende behandling af sager angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed m. v. omhandlede domstole, der ved kendelse afgør, om betingelserne for inddragelse foreligger.

§ 6. Den, der findes skyldig i noget efter denne lov strafbart forhold, kendes ved dommen uværdig til almen tillid. Tab af almen tillid medfører fortabelse af:

- 1) Stemmeret og valgbarhed i offentlige anliggender.
- 2) Offentlig tjeneste og adgang til at opnå offentlig tjeneste og hverv. Fortabelsen fritager ikke den pågældende for at udøve borgerlige ombud, der ikke hviler på noget tillidsforhold.
- 3) Ret til at gøre militærtjeneste. Ved kongelig anordning kan fastsættes bestemmelser om arbejdspligt til afløsning af forbrudt militærtjeneste.
- 4) Ret til at virke som læge, som sagfører eller i anden virksomhed, der kræver en offentlig autorisation.
- 5) Ret til at virke som præst for noget trossamfund eller til at udøve undervisningsvirksomhed af nogen art.
- 6) Ret til at deltage i ledelsen af eller være økonomisk interesseret i teatervirksomhed, filmsproduktion eller drift af biografteater.
- 7) Ret til at virke som direktør, formand, bestyrelsesmedlem eller i anden ledende stilling eller tillidshverv i erhvervsdrivende selskab eller sammenlutning.
- 8) Ret til at drive selvstændig næring, hvis udøvelse er betinget af næringsbrev eller anden lignende adkomst.
- 9) Ret til pension, understøttelse eller anden ydelse af det offentlige, hvis opnåelse eller nydelse i lovgivningen er betinget af, at vedkommende ikke er fundet skyldig i en i den offentlige mening vanærende handling el. lign.

Fradømmelsen sker for bestandig, under særlig formildende omstændigheder dog for et ved dommen bestemt tidsrum, ikke under 5 år. Rettighederne fortabes fra den dag, da dommen bliver endelig.

Sker fradømmelsen på tid, regnes denne fra den dag, da straffen er udstået eller eftergivet.

For så vidt særlige omstændigheder i det enkelte tilfælde taler derfor, kan æresoprejsning gives ved lov.

Bestemmelsen i Borgerlig Straffelov § 79 finder ikke anvendelse på handlinger, der er pådømt efter denne lov.

§ 7. Strafansvar eller andre retsfølger i henhold til denne lov samt adgang til at fuldbyrde de i medfør af denne afsagte domme forældes ikke.

Kapitel II.

§ 8. Den, der for at fremme tyske interesser eller med lignende landsskadeligt formål for øje har foretaget en handling, der er strafbar efter Borgerlig Straffelov, straffes med fængsel.

Livsstraf kan dog anvendes:

- 1) når de i Borgerlig Straffelov §§ 98, 99 og 111, stk. 1, nævnte forbrydelser er udført under skærpende omstændigheder,
- 2) når den i Borgerlig Straffelov § 180 eller § 183, stk. 2, beskrevne hand-

ling har medført, at nogen har mistet livet eller er blevet udsat for overhængende livsfare,

- 3) når gerningsmanden har begået den i Borgerlig Straffelov § 237 nævnte forbrydelse,
- 4) når de i Borgerlig Straffelov §§ 245–246 og 250 nævnte handlinger er begået for at fremtvinge forklaringer eller tilståelser.

§ 9. Den, der har begået en af de i straffelovens kap. 14–29 nævnte forbrydelser, straffes med fængsel, hvis gerningsmanden ved handlingens foretagelse var iført tysk uniform eller på anden måde legitimeret som tilhørende besættelsesmagten eller dermed samarbejdende organisationer eller i øvrigt på groft anstødelig vis har udnyttet de af besættelsen fremkaldte særlige forhold.

§ 10. Den, der har hvervet eller ladet sig hverve til tysk krigstjeneste, straffes med fængsel. Hvor særlige hensyn gør sig gældende, kan der finde straffenedsættelse sted, og under ganske særlige omstændigheder kan tiltale undlades.

Med fængsel straffes endvidere den, der har gjort tjeneste i et korps, som virkede i tilknytning til besættelsesmagten mod den danske stats lovlige organer eller dens borgere, eller som i øvrigt her i landet i tysk tjeneste har udøvet virksomhed af politimæssig karakter.

For den, som efter den 19. september 1944 har udøvet politimæssig virksomhed ved tjeneste i Hipo-korpset, Sommer-korpset eller anden lignende organisation, er straffen livsstraf eller fængsel ikke under 10 år.

§ 11. Den tjenestemand, som ud over, hvad der fulgte af ufravigelig instruks for pågældende embede, har ydet besættelsesmagten en upåkrævet og ikke uvæsentlig hjælp, straffes med fængsel.

§ 12. Den, som ved angiveri eller på anden måde har medvirket til, at nogen er blevet anholdt eller udsat for anholdelse af tysk myndighed eller nogen dermed samarbejdende organisation eller enkeltperson eller er blevet fængslet eller straffet i henhold til de midlertidige danske undtagelsesbestemmelser, der er givet i tysk interesse, straffes med fængsel.

Har handlingen medført, at nogen har mistet livet, har lidt alvorlig skade på legeme eller helbred eller er blevet ført ud af landet eller berøvet friheden i længere tid, eller har sådan følge været tilsigtet, kan livsstraf anvendes.

§ 13. Den, der er trådt i forbindelse med besættelsesmagten eller nogen dermed samarbejdende organisation eller person for at formå de tyske myndigheder til indskriden over for den danske regering eller andre danske myndigheder, eller som er trådt i forhandling med besættelsesmagten om interesser, hvis varetagelse henhørte under de danske myndigheder, straffes med fængsel.

§ 14. Med fængsel straffes den, der ved henvendelse til tysk myndighed eller dermed samarbejdende organisationer eller personer har søgt at opnå økonomisk eller anden fordel af særlige forhold opstået gennem tysk indgriben over

for danske statsborgere, her i landet bosatte personer eller personer eller organisationer, der på de forenede nationers vegne drev virksomhed i Danmark.

§ 15. Den, der ved påberåbelse af medlemsskab af tyskvenlig organisation eller af egen nationale eller politiske indstilling, ved særlig anstødeligt initiativ eller på lignende utilbørlig måde har samarbejdet med besættelsesmagten som indkøber, leverandør eller entreprenør eller medvirket som mellemmand ved antagelse af danske arbejdere til arbejde i Tyskland eller af Tyskland besatte lande uden at have det pågældende arbejde i entreprise, straffes med fængsel.

§ 16. Med fængsel straffes den, der i øvrigt for at fremme tyske interesser eller for at skaffe sig økonomisk vinding eller anden fordel på anden måde end ved almindeligt civilt lønarbejde, normal forretningsvirksomhed eller anden normal erhvervsvirksomhed har ydet besættelsesmagten eller de med denne samarbejdende organisationer eller personer bistand ved råd eller dåd, såvel som den, der for at fremme tyske interesser har modarbejdet de forenede nationers krigsanstrengelser eller på utilbørlig vis modarbejdet den danske modstandsbevægelse eller dens organer.

Med fængsel straffes endvidere den, der har ydet væsentlig økonomisk støtte til presseorganer eller organisationer, der på utilbørlig måde har samarbejdet med eller støttet besættelsesmagten.

Kapitel III.

§ 17. Ved overenskomst med fremmed stat kan det under forudsætning af gensidighed vedtages, at danske statsborgere, som i et af Tyskland besat land har begået handlinger, der er straffbare i vedkommende land, på begæring af dettes regering kan udleveres til denne.

§ 18. Denne lov, der ikke gælder for Færøerne, træder i kraft straks.

Lov nr. 260 af ¹/₆ 1945

om tillæg til Lov om Rettens Pleje vedrørende behandling af sager angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed m. v. som ændret ved lov nr. 599 af 21. december 1945.

§ 1. Sager, i hvilke der – alene eller i forbindelse med andre forhold – rejses tiltale efter lov om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed, behandles og påkendes i 1. instans ved underret, jfr. § 2, efter reglerne i Retsplejelovens kap. 80.

Efter de i denne lov indeholdte regler behandles endvidere sager, hvori nogen sigtes for forud for besættelsen af Danmark den 9. april 1940 at have begunstiget dennes iværksættelse eller før den nævnte dato at have medvirket til besættelsens gennemførelse, inden der af kompetent dansk myndighed blev givet ordre til modstandens ophør.

§ 2. Til i 1. instans at behandle og pådømme de i § 1 nævnte sager beskikker justitsministeren et antal underretsdommere. Beskikkelsen kan omfatte en eller flere retskredse. Justitsministeren beskikker endvidere det fornødne antal landsdommere til som ankeinstans at behandle og pådømme de nævnte sager.

Justitsministeren bemyndiges til i anledning af disse sagers behandling at konstituere det fornødne yderligere antal dommere ved underretterne og landsretterne.

§ 3. Justitsministeren bemyndiges til efter forhandling med indenrigsministeren at fastsætte, at underretternes domsmandslistor og landsretternes domsmandslistor og nævningelister for nævningekredsene suppleres med et nærmere fastsat antal personer under hensyn til, at det i medfør af lov nr. 349 af 22. august 1941 forbudte politiske parti var udelukket fra deltagelse i de senest afholdte kommunale valg. Denne bemyndigelse gælder, indtil der foreligger domsmandslistor og nævningelister, der er udtaget af grundlister, hvis medlemmer efter afholdelse af valg til kommunalbestyrelserne og derefter følgende nyvalg til de i Retsplejelovens § 73 nævnte udvalg er udvalgt af disse.

Domsmand og nævninger udtages af de således supplerede domsmands- og nævningelister, såvel til behandling af de i denne lov omhandlede sager som til behandling af andre sager, i hvilke domsmænd eller nævninger skal medvirke.

Domsmand til behandling af de i § 1 nævnte sager udtages kun for den enkelte sag, og udtagelsen foregår i et retsmøde, hvor anklageren og forsvareren er til stede. Anklageren og forsvareren kan uden angivelse af grund udskyde hver indtil 4 af de udtagne domsmænd, hvorefter de næste på domsmandslisten anførte personer udtages.

§ 4. Enkeltstående retshandlinger kan, når den af justitsministeren til behandling af disse sager beskikkede dommer er forhindret, foretages af en anden dommer.

Sagerne skal fremmes med størst mulig hurtighed.

§ 5. Når der foreligger skellig grund til at antage, at en person har gjort sig skyldig i en af de i lov om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed omhandlede forbrydelser, vil han være at fængsle, indtil sagen er endelig afgjort og strafafsoning kan påbegyndes. Løsladelse forinden kan dog finde sted, når der ikke skønnes at være fængslingsgrund i medfør af Retsplejelovens § 780, stk. 1, nr. 2, litra a–d, og fængslings fortsættelse skønnes at ville medføre en længere frihedsberøvelse end den, som kan forventes idømt.

§ 6. Justitsministeren kan konstituere det fornødne antal overtallige statsadvokater.

Til at udføre anklagen for underret antager justitsministeren efter overenskomst et passende antal dertil egnede sagførere.

§ 7. Som forsvarer i de i § 1 nævnte sager kan enhver sagfører, der findes egnet, beskikkes, men kun de af justitsministeren i medfør af Retsplejelovens

§ 733 beskikkede offentlige forsvarere er forpligtede til at modtage beskikkelsen.

Såfremt sigtede ønsker en bestemt sagfører som forsvarer, bør denne beskikkes, for så vidt det efter stk. 1 er muligt.

§ 8. Til behandling af andragender om anke, jfr. § 9, og genoptagelse, jfr. § 11, nedsættes et ankenævn bestående af en formand og 6 andre medlemmer, der skal opfylde betingelserne for at udnævnes til dommer, og som beskikkes af kongen for et tidsrum af 5 år. Inden for dette tidsrum kan de kun afsættes ved dom.

I hver sags behandling deltager mindst 3 medlemmer.

§ 9. Anke fra tiltaltes side kan kun ske, når livsstraf eller fængsel i 10 år eller derover er idømt, eller når det i § 8 nævnte ankenævn finder, at særlige omstændigheder taler derfor, og meddeler tilladelse hertil. Andragende herom må fremsættes for ankenævnet inden de i Retsplejeloven fastsatte frister for anke. Et senere indgivet andragende kan dog tages til følge, når efter ankenævnets skøn de i Retsplejelovens kap. 86 fastsatte betingelser for genoptagelse er opfyldt.

Anken kan støttes på de i Retsplejelovens §§ 943 og 963, stk. 1, anførte grunde.

Om anke af de af landsretten afsagte domme gælder reglerne i Retsplejelovens § 966.

§ 10. De af underretterne afsagte kendelser om anholdelse eller fængsling kan påkæres. Over for andre kendelser og beslutninger vedrørende de i § 1 nævnte sager kan kæremål ikke rejses.

§ 11. Genoptagelse af en sag, der er pådømt ved Højesteret eller landsret, kan ske efter bestemmelse af det i § 8 nævnte ankenævn.

Ved ankenævnets behandling af sager om genoptagelse finder reglerne i Retsplejelovens kap. 86 anvendelse med de fornødne lempelser.

§ 12. De i Retsplejeloven indeholdte regler finder i øvrigt anvendelse med de lempelser, som følger af forholdets forskellighed.

Justitsministeren bemyndiges til at give nærmere bestemmelser om gennemførelsen af de i denne lov indeholdte regler.

§ 13. Honoraret til formanden og de øvrige medlemmer af ankenævnet fastsættes ved finansloven.

Ankenævnet kan antage den fornødne medhjælp, hvis lønning fastsættes ved finansloven.

§ 14. Denne lov, der ikke gælder for Færøerne, træder i kraft straks.

Lov nr. 322 af 7/7 1945

om oprettelse af en ekstraordinær tjenestemandsdømstol m. v.

§ 1. Stk. 1. En tjenestemand i staten, folkeskolen, folkekirken eller en kommune, som – uden at hans forhold rammes af bestemmelserne i lov af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landskadelig virksomhed – inden for perioden fra og med den 9. april 1940 og indtil nærværende lovs ikrafttræden

- 1) har været medlem af et nazistisk parti eller anden lignende sammenslutning eller en organisation, som mod landets interesser har samarbejdet med den tyske besættelsesmagt, eller
- 2) ved sin adfærd i eller uden for tjenesten har udvist uværdig national optræden, eller
- 3) har ydet besættelsesmagten en hjælp, der gik ud over, hvad hans tjenesteplicht pålagde ham, eller
- 4) har haft samkvem med medlemmer af besættelsesmagten eller denne tilknyttede organer i et omfang, som lå uden for det nødvendige,

kan pålægges disciplinær straf af forsættelse til anden tjeneste, forflyttelse, degradation eller frakendelse af tjenestemandsstilling, eventuelt med hel eller delvis fortabelse af pension.

Stk. 2. For så vidt personer, der har været ansat i pensionsberettigende tjenestemandsstilling i statens, folkeskolens, folkekirkens eller i en kommunes tjeneste, inden afskedigelsen har begået en af de i stk. 1 nævnte handlinger, kan pensionen helt eller delvis inddrages.

§ 2. Stk. 1. Til undersøgelse og påkendelse af sager, der rejses i henhold til § 1, nedsættes en tjenestemandsdømstol på 3 medlemmer.

Stk. 2. Tjenestemandsdømstolen består af en dommer som formand samt af et medlem udpeget af finansministeren efter samråd med justitsministeren. Formanden udnævnes af kongen på indstilling af finansministeren efter en af denne indhentet udtalelse fra det i Tjenestemandslovens § 321 omhandlede råd. For den enkelte sag tiltrædes tjenestemandsdømstolen af et medlem udpeget af den centrale tjenestemandsoorganisation – for kommunale tjenestemænds vedkommende den tjenestemandsoorganisation eller eventuelt faglige organisation – hvorunder tjenestemanden henhører eller kunne henhøre; for dommeres vedkommende udpeges dette medlem af Den danske Dommerforening. I tvivlstilfælde afgør formanden, hvilken organisation der udpeger nævnte medlem.

Stk. 3. Til at deltage i behandlingen af sådanne sager, i hvilke de 2 faste medlemmer af tjenestemandsdømstolen får forfald eller af anden grund ikke kan bestride hvervet, udpeges suppleanter for de pågældende.

§ 3. Tjenestemandsdømstolen vil, indtil endelig afgørelse i sagen foreligger, kunne fritage den pågældende tjenestemand for tjeneste, eventuelt suspendere

ham, når de i Tjenestemandslovens § 11 eller tilsvarende bestemmelse i pågældende kommunale vedtægt omhandlede betingelser er opfyldt.

§ 4. Stk. 1. Tjenestemandstolens møder er offentlige med de i Retsplejelovens regler om strafferetspleje anførte undtagelser.

Stk. 2. Personer, der indkaldes som vidner, har pligt til at udtale sig, uanset reglerne i Tjenestemandslovens § 3, stk. 3, og Retsplejelovens § 169, stk. 3. Det kan dog bestemmes, at dørene lukkes, såfremt det er af ganske særlig betydning for det offentliges interesser, at vidneudsagn ikke offentliggøres.

Stk. 3. Alle akter, derunder også referater o. lign., kan kræves udleveret af domstolen til brug ved sagens behandling.

Stk. 4. Tjenestemandstolens kendelse og dens præmisser er offentlige. Domstolens medlemmer, auditøren samt bisidderen eller forsvareren har pligt til at hemmeligholde, hvad de i øvrigt i anledning af sagen er blevet bekendt med.

Stk. 5. I øvrigt finder Retsplejelovens regler anvendelse med de nødvendige forandringer.

Stk. 6. De af Tjenestemandstolens truffne afgørelser er endelige, idet dog spørgsmålet om, hvorvidt den pågældende i anledning af tjenestemandsforsholdets ophør har retligt krav på ordinær pension efter Tjenestemandsloven, kan indbringes for Højesteret ved anke i den borgerlige retsplejes former. For dommeres vedkommende kan kendelsen dog i sin helhed indbringes for Højesteret. Lyder kendelsen på afsættelse, eller har der været nedlagt påstand herom, sker indbringelsen for Højesteret efter reglerne om anke, i andre tilfælde efter reglerne om kære i borgerlige sager, dog således at mindst 5 dommere deltager i påkendelsen.

§ 5. Der udpeges af finansministeren efter forhandling med justitsministeren en særlig auditør med det hverv at forberede og gennemføre tiltale ved tjenestemandstolens. Auditøren er, selv om der ikke foreligger nogen klage, berettiget til at foretage undersøgelse og rejse tiltale, hvis han finder det påkrævet. Auditøren har pligt til at foretage undersøgelse, såfremt en tjenestemand selv begærer dette.

§ 6. Stk. 1. Den pågældende tjenestemand er berettiget til til bistand for sig under sagens behandling at give møde sammen med en bisidder, der har de beføjelser, som ved lov om rettens pleje er tillagt en forsvarer; som bisidder kan anvendes en sagfører; såfremt tjenestemanden ønsker det, kan der af tjenestemandstolens i stedet beskikkes ham en forsvarer, hvis vederlag fastsættes af retten og udredes af det offentlige.

Stk. 2. Bisidderen eller forsvareren er berettiget til at overvære alle domstolens møder, indtil sagen optages til påkendelse, selv om disse holdes for lukkede døre, ligesom han har adgang til at få genpart af alle akter, der af auditøren fremlægges i sagen.

§ 7. Bestemmelserne i nærværende lov omfatter de i Tjenestemandslovens § 357, jfr. § 74, omhandlede håndværkere og arbejdere ved Statsbanerne og finder endvidere med de efter forholdets natur nødvendige ændringer anvendelse med hensyn til civile funktionærer, håndværkere og arbejdere ved hæren og søværnet m. fl., der har opnået pensionsret i henhold til lov nr. 83 af 23. marts 1932.

§ 8. Denne lov, der ikke gælder for Færøerne, træder i kraft straks.

Lov nr. 406 af ²⁸/₈ 1945

om tillæg til lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov ang. forræderi og anden landsskadelig virksomhed.

§ 1. Denne lovs bestemmelser kommer til anvendelse på handlinger, der er foretaget efter den 9. april 1940.

§ 2. Den, som på utilbørlig måde har samarbejdet med besættelsesmagten i erhvervsmæssig henseende, uden at forholdet dog findes at burde henføres under straffebestemmelserne i lov nr. 259 af 1. juni 1945 angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed, straffes med fængsel indtil 4 år.

Aktieselskaber og andre juridiske personer, der har gjort sig skyldige i et efter stk. 1 strafbart forhold, kan pålægges straf af bøde. Bestemmelserne i §§ 6 og 8 finder i sådanne tilfælde tilsvarende anvendelse. Nærmere regler angående sådant bødeansvar kan i øvrigt fastsættes ved kongelig anordning.

Bestemmelserne i stk. 1 og 2 finder tilsvarende anvendelse, når samarbejdet ikke har fundet sted direkte med besættelsesmagten, men gennem en eller flere enkeltpersoner eller virksomheder som mellemlid, såfremt den pågældende indså eller burde have indset, at tyske interesser blev fremmet ved den af ham drevne virksomhed.

Med besættelsesmagten sidestilles her og i det følgende fremmede statsborgere eller udenlandske virksomheder, som i besættelsesmagtens interesse har drevet forretningsvirksomhed i udlandet eller her i landet.

§ 3. Strafansvar efter § 2, stk. 1, kan pålægges enhver, der har haft en ledende stilling eller en væsentlig økonomisk interesse i vedkommende virksomhed. Strafansvar efter samme bestemmelse kan ligeledes pålægges andre i virksomheden beskæftigede personer, når der foreligger særlig graverende omstændigheder, i kraft af hvilke det af dem udviste forhold må anses for et af loven omfattet utilbørligt samarbejde.

§ 4. Ved afgørelsen af, om og i hvilken grad forholdet må anses for utilbørligt, vil det navnlig være at tage i betragtning, hvorvidt vedkommende

- 1) selv har været aktiv for at få forretningsforbindelse indledet, fortsat eller udvidet, medmindre det derved har været muligt i dansk interesse at opnå væsentlige fordele med hensyn til landets forsyninger eller at undgå, at der

- af besættelsesmagten blev indført foranstaltninger, som var egnede til at tilføje landets interesser væsentlig skade,
- 2) i tysk interesse har foretaget en omlægning af virksomheden eller ydet eller søgt at yde større eller hurtigere produktion end efter omstændighederne påkrævet,
 - 3) har påkaldt besættelsesmagtens bistand til virksomhedens betryggelse eller – uden at forholdet falder ind under lov nr. 259 af 1. juni 1945 §§ 13 og 14 – til opnåelse af højere priser eller større leverancer, end danske myndigheder ønskede godkendt, eller i øvrigt for at værne sine interesser,
 - 4) har hindret eller har søgt at hindre, at danske myndigheder har fået fuld adgang til at blive bekendt med virksomhedens forhold,
 - 5) har opnået eller søgt opnået urimelig fortjeneste eller andre fordele, der ikke var forretningsmæssig rimeligt begrundede, bortset fra tilfælde, hvor det godtgøres, at de urimelige krav alene har haft til formål at undgå, at leverancen m. v. blev overdraget til den pågældende.

§ 5. Bøde som tillægsstraf kan idømmes for overtrædelse af denne lovs bestemmelser. Sådan tillægsstraf skal i almindelighed idømmes, når det strafbare forhold er af grov karakter.

Såfremt domfældte modvilligt har undladt at opfylde en sådan bøde, kan der herfor idømmes straf af fængsel indtil 2 år.

§ 6. Beslaglæggelse af en mistænks eller domfældts formueværdier kan finde sted til sikring af bøder efter samme regler som omhandlet i Retsplejelovens kap. 68.

Dersom det for at sikre den mistænks eller domfældtes bødeansvar må anses for påkrævet, at hans formue eller forretningsvirksomhed midlertidig sættes under forvaltning, kan retten på begæring af anklagemyndigheden træffe bestemmelse herom og beskikke en administrator. Nærmere regler for denne forvaltning kan fastsættes af justitsministeren.

§ 7. Dersom sigtede må antages at være ude af stand til at udrede en forskyldt bøde, kan det bestemmes, at bøden kan dækkes i rettighederne i henhold til en af ham tegnet livsforsikring eller livrente.

§ 8. Dersom sigtede må antages at være ude af stand til at udrede en forskyldt bøde, kan de af ham ydede gaver, herunder sådanne, der har form af uigenkaldelig indsættelse af en begunstiget ved tegning af en livsforsikring eller livrente, omstødes, såfremt gaven er ydet, efter at det strafbare forhold er indledet.

Under samme betingelse kan andre dispositioner omstødes, når disse kende- ligt for medkontrahenten har tilsigtet at bringe værdier i ly for retsforfølgning i anledning af det strafbare forhold.

Er de overførte værdier blevet overdraget videre, kan omstødelse gøres gæl- dende over for erhververen, dersom denne har været vidende om den oven- nævnte hensigt med overdragelsen.

§ 9. De i §§ 7–8 omhandlede bestemmelser om omstødelse m. v. skal så vidt muligt træffes i forbindelse med straffesagens afslutning, men kan dog efter omstændighederne træffes ved senere kendelse af den ret, der har påkendt sagen i første instans, dog uden medvirken af domsmænd. Til varetagelse af domfældtes interesser skal der også i sidstnævnte tilfælde beskikkes ham en forsvarer, medmindre han selv sørger for sit forsvar.

Den trediemand, mod hvem krav gøres gældende i medfør af § 8, skal tilstævnes og have lejlighed til at varetage sine interesser, før dom eller kendelse afsiges, og har adgang til at indbringe afgørelsen for højere instans ved anke i strafferetsplejens former.

§ 10. Er den, som er idømt bøde, død, forinden bøden er betalt, kan bødekravet gøres gældende i dødsboet.

§ 11. Såfremt der foreligger overtrædelse af lovens § 2, skal den ved det straffbare forhold indvundne nettofortjeneste inddrages til fordel for statskassen.

Hvor ganske særlige omstændigheder foreligger, kan det beløb, der skal inddrages i statskassen, nedsættes eller eventuelt helt bortfalde.

Til vejledning ved fastsættelsen af konfiskationskravets størrelse kan der ved anklagemyndighedens eller rettens foranstaltning indhentes en udtalelse fra det i § 2 i lov nr. 330 af 12. juli 1945 om revision af visse tyske betalinger omhandlede udvalg.

Såfremt omfanget af fortjenesten ikke kan oplyses med tilstrækkelig sikkerhed, f. eks. i tilfælde, hvor den pågældende samtidig har drevet virksomhed for anden end tysk interesse, eller i tilfælde af manglende eller ufuldstændig regnskabsførelse, kan et skønsmæssigt anslået beløb inddrages til fordel for statskassen.

De i § 5, stk. 2, og §§ 6–9 givne regler vedrørende inddrivelse og sikring af bødekrav finder tilsvarende anvendelse på konfiskationskrav. Konfiskationskrav kan inddrives ved udpantning efter samme regler som bøder.

Fremkommer der efter dommens afsigelse nye oplysninger af betydning for afgørelsen af konfiskationsspørgsmålet, kan ny sag om konfiskation rejses.

§ 12. Den, der findes skyldig i noget efter denne lov strafbart forhold, kan ved dommen kendes uværdig til almen tillid i henhold til de i lov nr. 259 af 1. juni 1945 § 6 indeholdte regler eller til fortabelse af enkelte af de i nævnte lovbestemmelse omhandlede rettigheder.

§ 13. Offentlige institutioner og private personer eller virksomheder er uanset en dem i henhold til lov eller anden forskrift påhvilende tavshedspligt med hensyn til, hvad de erfarer under deres virksomhed, berettiget til at meddele politiet og anklagemyndigheden enhver oplysning, som skønnes at være af betydning for gennemførelsen af straffesag efter denne lov. Dette gælder dog ikke tilfælde, der omfattes af bestemmelserne i Retsplejelovens § 169, stk. 1.

§ 14. Offentlige institutioner og private personer eller virksomheder, der er i besiddelse af eller på anden måde har fået rådighed over værdier tilhørende

personer, om hvem de ved, at de er sigtet eller dømt for overtrædelse af denne lov, er pligtige at give oplysning om sådanne værdier til politi eller anklagemyndighed. Undladelse heraf eller afgivelse af urigtige oplysninger straffes med fængsel indtil 2 år, under formildende omstændigheder med bøde eller hæfte.

§ 15. Strafansvar og anden retsfølge i henhold til denne lov forældes efter de i Borgerlig Straffelov indeholdte regler, dog således, at forældelsesfristen først begynder at løbe fra ikrafttrædelsen af denne lov.

§ 16. Sager, i hvilke der – alene eller i forbindelse med andre forhold – rejses tiltale for overtrædelse af denne lov, vil være at behandle ved de i lov nr. 260 af 1. juni 1945 om tillæg til lov om rettens pleje vedrørende behandling af sager angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed m. v. omhandlede retter. Bestemmelserne i nævnte lovs § 3, stk. 3, § 4, § 6, stk. 2, og § 7 finder herved anvendelse. I øvrigt finder de i Retsplejeloven indeholdte regler anvendelse ved behandlingen af disse sager.

§ 17. Sag angående overtrædelse af denne lov kan rejses, selv om gerningsmanden allerede forinden lovens ikrafttræden for samme forhold er dømt for overtrædelse af kriselovgivningens bestemmelser, for så vidt den idømte straf eller konfiskation står i misforhold til, hvad der må antages at være forskyldt efter denne lov.

Den ved den nye dom fastsatte straf eller konfiskation træder i stedet for den tidligere idømte straf eller konfiskation.

Tidligere udstået straf eller erlagt konfiskationsbeløb afkortes i den straf og konfiskation, der idømmes efter denne lov.

§ 18. De i denne lov indeholdte bestemmelser angående bøde- og konfiskationskrav samt bestemmelserne i §§ 13 og 14 finder tilsvarende anvendelse i straffesager, der rejses for overtrædelse af §§ 15 og 16 i lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed.

Bestemmelserne i § 3, stk. 4, i lov nr. 259 af 1. juni 1945 finder ikke anvendelse i sager, der rejses efter denne lov.

§ 19. Denne lov træder i kraft straks.

Lov nr. 450 af 1/10 1945

om ændringer i lov nr. 322 af 7. juli 1945 om oprettelse af en ekstraordinær tjenestemandsdømmestol m. v.

§ 1. Den i lov nr. 322 af 7. juli 1945 § 2, stk. 1, omhandlede tjenestemandsdømmestol deles i 2 eller flere afdelinger, således at hver afdeling beklædes af 3 dommere, som udpeges og beskikkes efter de i samme lovs § 2, stk. 2 og 3, indeholdte regler.

Sagernes fordeling mellem afdelingerne og dommernes deltagelse i arbejdet indenfor disse bestemmes af formanden for den nuværende domstol efter forhandling med formændene for de øvrige afdelinger.

§ 2. Der kan af finansministeren efter forhandling med justitsministeren udpeges yderligere 1 eller flere auditører med det hverv at forberede og gennemføre tiltale ved tjenestemandsdømstolen.

§ 3. Denne lov træder i kraft straks.

Lov nr. 490 af ⁹/₁₀ 1945

om oprejsning til uforskyldt internerede personer.

§ 1. Personer, der uforskyldt har været undergivet internering ved frihedsbevægelsens foranstaltning, har ret til erstatning for den ved interneringen tilføjede formueskade, lidelse og tort.

Interneringen kan ikke anses for uforskyldt, såfremt den pågældende under den tyske besættelse har tilhørt partier eller organisationer, der på utilbørlig vis har samarbejdet med eller er blevet støttet af besættelsesmagten, eller som har givet udtryk for en tyskorienteret eller nazistisk indstilling, eller såfremt han har samarbejdet med besættelsesmagten eller med denne samarbejdende personer eller institutioner el. lign., under besættelsestiden har haft utilbørlig samkvem med herværende tyskere eller på anden måde har udvist nationalt uværdig optræden, alt dog således at det måtte anses for rimeligt ved landets befrielse at iværksætte en foreløbig sikring af den pågældendes person.

§ 2. Den i § 1 hjemlede erstatning for lidelse og tort vil være at fastsætte således, at der ydes et grundbeløb på 100 kr. samt et beløb af 25 kr. for hver påbegyndt uge, interneringen har varet. Grundbeløbet skal dog kunne forhøjes, såfremt den ved interneringen forvoldte krænkelser på grund af den pågældendes stilling og forhold eller de omstændigheder, hvorunder interneringen er blevet iværksat, har været af særlig alvorlig karakter.

§ 3. Til at træffe afgørelse af spørgsmål om erstatning i henhold til § 1 ned sættes et af justitsministeren fastsat antal oprejsningsnævn, hvis stedlige område ligeledes fastsættes af justitsministeren.

Oprejsningsnævnene, hvis medlemmer udnævnes af justitsministeren, består af en dommer som formand, et medlem, der opfylder betingelserne for at kunne beskikkes som dommer, samt en blandt de beskikkede forsvarere inden for nævnets område efter indstilling af Sagførerrådet udpeget sagfører.

§ 4. Krav om erstatning i henhold til § 1 skal fremsættes skriftligt over for vedkommende oprejsningsnævn inden den 1. januar 1946, dog at justitsministeren under ganske særlige omstændigheder kan tillade, at sagen indbringes for oprejsningsnævnet efter denne dato.

§ 5. Nævnet drager omsorg for sagens oplysning.

Den erstatningssøgende skal, såfremt han begærer det, have lejlighed til at afgive forklaring over for nævnet efter at være blevet gjort bekendt med det foreliggende materiale samt til at få en sagfører beskikket. Andre personer kan, for så vidt det skønnes nødvendigt, af nævnet indkaldes til at afgive forklaring for dette.

Nævnet kan lade optage retligt forhør i medfør af Retsplejelovens § 1018, om nødvendigt efter forudgående politimæssig undersøgelse.

§ 6. Nævnets afgørelse træffes ved en af grunde ledsaget kendelse, af hvilken udskrift straks skal tilsendes den erstatningssøgende ved anbefalet brev.

§ 7. Nævnets afgørelse kan af den erstatningssøgende eller af justitsministeriet indbringes for et ankenævn, hvis medlemmer udnævnes af justitsministeren, og som består af en højesteretsdommer som formand, et medlem, der opfylder betingelserne for at kunne beskikkes som dommer, samt en efter indstilling af Sagførrådet blandt de beskikkede forsvarere ved landsret eller Højesteret udpeget sagfører.

Begæring om sagens indbringelse for ankenævnet må fremsættes skriftligt over for oprejsningsnævnet inden 3 uger efter kendelsens afsigelse. Såfremt oprejsningsnævnet ikke som følge af nye oplysninger finder grundlag for at give andrageren medhold, indsender nævnet sagen til ankenævnet med de bemærkninger, hvortil det finder anledning.

Såfremt ankenævnet ønsker tilvejebragt nye oplysninger, må dette ske gennem vedkommende oprejsningsnævn.

De af ankenævnet afsagte kendelser er endelige og kan ikke indbringes for domstolene.

§ 8. Personer, der opfylder de i § 1 fastsatte betingelser for at opnå erstatning, skal, såfremt de ønsker det, være berettigede til alene at fremsætte krav over for oprejsningsnævnet om oprejsning gennem en af grunde ledsaget kendelse om, at den stedfundne internering har været uforskyldt.

Reglerne i §§ 4–7 finder tilsvarende anvendelse på sager, i hvilke der alene fremsættes begæring om en sådan oprejsningskendelse.

§ 9. Krav på erstatning for formueskade i henhold til denne lov tilkommer efter den pågældendes død hans ægtefælle og livsarvinger, der ligeledes i overensstemmelse med § 8 kan fremsætte begæring om oprejsningskendelse. Afgår den erstatningssøgende ved døden, efter at der er fremsat krav om oprejsning eller erstatning i henhold til denne lov, indtræder hans ægtefælle og livsarvinger i sagen og kan, for så vidt angår krav om oprejsningskendelse i medfør af § 8 eller erstatning for formueskade træffe bestemmelse om sagens indbringelse for ankenævnet.

§ 10. Erstatninger i henhold til denne lov samt de med lovens administration forbundne udgifter udredes af statskassen.

Honorarer til medlemmerne af oprejsningsnævnene og ankenævnet fastsættes på finansloven.

§ 11. Justitsministeren kan give nærmere regler vedrørende lovens gennemførelse.

§ 12. Denne lov, der ikke gælder for Færøerne, træder i kraft den 1. november 1945.

Lov nr. 294 af ³¹/₅ 1946

om midlertidig ændring i området for lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed.

§ 1. Bestemmelserne i lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed kommer til anvendelse på handlinger, der er foretaget i tiden fra og med den 9. april 1940 indtil 1. juli 1946.

§ 2. Denne lov træder i kraft straks.

Lov nr. 356 af ²⁹/₆ 1946

om ændringer i og tilføjelser til lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed.

§ 1. I lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed sker følgende ændringer og tilføjelser:

I § 1, stk. 1, 1. pkt., ændres »indtil 1 år efter lovens ikrafttræden« til »indtil 2 år efter lovens ikrafttræden«.

§ 3, stk. 3, affattes således:

Fængsel idømmes fra 2 år indtil på livstid. Under formildende omstændigheder, derunder

- 1) når gerningsmanden før eller kort efter den 29. august 1943 har bragt det strafbare forhold til ophør,
- 2) når gerningsmanden har begået det strafbare forhold under indflydelse af en særlig pression eller påvirkning gennem opdragelse eller på grund af en på ung alder beroende umodenhed, eller der i øvrigt i de forhold, hvorunder han er opvokset, foreligger undskyldende momenter,
- 3) når den strafbare virksomhed kun har varet i ganske kort tid,
- 4) når det strafbare forhold består i, at den pågældende har ladet sig hverve til tysk krigstjeneste, og hvervningen er sket før den 29. august 1943, og

- 5) når det strafbare forhold består i, at den pågældende har ladet sig hverve til tysk krigstjeneste eller vagttjeneste, og hvervningen er sket i udlandet, kan straffen nedsættes til fængsel i 1 år. Hvor strafnedsættelse i øvrigt er hjemlet, kan straffen gå ned til fængsel i 30 dage.

§ 3, stk. 4, affattes således:

De nærmere regler for strafudståelsen fastsættes ved kgl. anordning. Prøveløsladelse kan finde sted i overensstemmelse med reglerne i Borgerlig Straffelov, dog tidligst når 1 år af straffetiden er udstået.

I § 5 tilføjes ordene »Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti« foran »Hipo-, Sommer- eller Schalburgkorpset«.

Som nyt stk. 3 tilføjes:

De i lov nr. 406 af 28. august 1945 indeholdte regler om konfiskationskrav finder tilsvarende anvendelse.

§ 6, stk. 1-3, erstattes af følgende:

Stk. 1. Den, der findes skyldig i noget efter denne lov strafbart forhold, forfejder de nedenfor nævnte rettigheder:

- 1) Stemmeret og valgbarhed i offentlige anliggender.
- 2) Offentlig tjeneste og hverv og adgang til at opnå offentlig tjeneste og hverv. Fortabelsen fritager ikke den pågældende for at udøve borgerlig ombud, der ikke hviler på noget tillidsforhold.
- 3) Ret til at gøre militærtjeneste. Ved kgl. anordning kan fastsættes bestemmelser om arbejdspligt til afløsning af forbrudt militærtjeneste.
- 4) Ret til at virke som læge, som sagfører eller i anden virksomhed, der kræver en offentlig autorisation.
- 5) Ret til at virke som præst for noget trossamfund eller til at udøve undervisningsvirksomhed ved offentlige eller private skoler eller kursus af nogen art eller virke som leder for nogen ungdomsorganisation.
- 6) Ret til at deltage i ledelsen af eller være økonomisk interesseret i teatervirksomhed, filmsproduktion eller drift af biografteater.
- 7) Ret til at virke som direktør, formand, bestyrelsesmedlem eller i anden ledende stilling eller tillidshverv i erhvervsdrivende selskab eller sammenlutning.
- 8) Ret til at virke ved dagspressen eller politisk tidsskrift som udgiver eller som redaktør eller til at være økonomisk interesseret i dagblad eller politisk tidsskrift.

Stk. 2. Bortfalder straffen i medfør af § 1, stk. 2, eller hvor strafbortfald i øvrigt er hjemlet, kan retten bestemme, at kun de under nr. 1-3 nævnte rettigheder skal fortabes, eller efter omstændighederne, at rettighedstab ikke skal finde sted.

Stk. 3. Rettighedsfortabelse sker for 5 år, såfremt den ved dommen fastsatte straf er mindre end 4 års fængsel. Er straffen 4 års fængsel eller derover, be-

stemmer retten, hvorvidt fortabelsen skal ske for bestandig eller for et bestemt åremål ikke under 5 år. Rettighederne fortages fra den dag, da dommen bliver endelig. I dommen skal angives, at den medfører rettighedstab og fortabelsens varighed.

Stk. 4. Sker rettighedsfortabelsen på tid, regnes fristen fra den dag, da straffen er udstået eller eftergivet. I tilfælde af løsladelse på prøve regnes fristen fra den dag, straffen ville have været udstået, såfremt prøveløsladelse ikke var sket.

Stk. 5. Sker rettighedsfortabelsen i forbindelse med en dom, ved hvilken straffen anses for bortfaldet, regnes fristen fra den dag, da dommen bliver endelig.

Stk. 6. I øvrigt kommer de i lovgivningen gældende regler om fortabelse af rettigheder som følge af straf til anvendelse.

§ 6, stk. 4 og 5, bliver herefter stk. 7 og 8.

I § 8, stk. 1, tilføjes efter »øje« ordene: »eller i terroristisk hensigt«.

Til § 8, stk. 1, føjes som 2. punktum: »Straffen kan dog ikke sættes lavere end den i Borgerlig Straffelov for vedkommende handling foreskrevne mindste straf.«

I § 9 tilføjes efter »fængsel«: », dog ikke under den i Borgerlig Straffelov for vedkommende handling foreskrevne mindste straf.«

I § 10 foretages følgende ændringer:

- a) I stk. 2 tilføjes efter ordet »fængsel«: »ikke under 4 år.«
- b) Som nyt 2. punktum tilføjes i stk. 2: »Under formildende omstændigheder kan straffen nedsættes indtil fængsel i 1 år.«
- c) I stk. 3 udgår ordet »Sommer-korpset«.

§ 16 affattes således:

Stk. 1. Med fængsel straffes:

- 1) den, der har været medlem af den øverste ledelse af Danmarks national-socialistiske Arbejderparti eller anden med besættelsesmagten utilbørligt samarbejdende nazistisk organisation og som sådan har medvirket til eller undladt at modvirke disse organisationers samarbejde med besættelsesmagten og den bistand, der er ydet denne ved propaganda og på anden måde;
- 2) den, der har virket som udgiver, redaktør eller forretningsfører ved dagblad eller tidsskrift, der kendeligt for den pågældende arbejdede til fremme af tysk propaganda, eller som i øvrigt i skrift eller tale offentligt eller for en større kreds har virket i den tyske propagandas tjeneste;
- 3) den, der har ydet væsentlig økonomisk støtte til presseorganer eller organisationer, der på utilbørlig måde har samarbejdet med eller støttet besættelsesmagten;
- 4) den, der i øvrigt for at fremme tyske interesser har modarbejdet De For-

- enede Nationers krigsanstrengelser eller på utilbørlig vis modarbejdet den danske modstandsbevægelse eller dens organer;
- 5) den, der – uden dog at have udført sådan politimæssig virksomhed, som omfattes af § 10, stk. 2 og 3 – har haft ansættelse hos det tyske politi eller det tyske fængselsvæsen og herunder har deltaget i
 - a) afhøring af fanger eller
 - b) bevogtning af eller kontrol med fængslede eller internerede;
 - 6) den, der efter den 19. september 1944 har påtaget sig tjeneste eller i længere tid derefter har fortsat at gøre tjeneste som bevæbnet sabotagevagt ved en virksomhed, der kendeligt for den pågældende var særlig udsat for angreb i kampen mod besættelsesmagten og opretholdt sabotagebevogtning med det formål med våbenmagt at bekæmpe sådanne angreb;
 - 7) den, der – uden at forholdet omfattes af nr. 5 eller § 10, stk. 2 og 3 – har haft ansættelse hos det tyske sikkerhedspoliti eller i Hipo-korpset i et hverv med tilknytning til vedkommende organisations virksomhed;
 - 8) den, der i øvrigt for at fremme tyske interesser eller for at skaffe sig økonomisk vinding eller anden fordel på anden måde end ved civilt lønarbejde, normal forretningsvirksomhed eller anden normal erhvervsvirksomhed har ydet besættelsesmagten eller de med denne samarbejdende organisationer eller personer bistand med råd eller dåd.

Stk. 2. I de i stk. 1, nr. 4–8, nævnte tilfælde finder bestemmelsen i § 10, stk. 1, 2. punktum, tilsvarende anvendelse.

§ 2. Stk. 1. Med hensyn til bestemmelser om tab af almen tillid i domme, afsagt før denne lovs ikrafttræden, gælder følgende:

- 1) I stedet for den skete fradømmelse af almen tillid træder fortabelse af de i § 6, stk. 1, nævnte rettigheder.
- 2) Uanset, hvad dommen derom har bestemt, gælder fortabelsen for 5 år, såfremt den ved dommen fastsatte straf er mindre end 4 års fængsel.

Stk. 2. Nedsættes straf efter en af ankenævnet afgiven erklæring ved benådning, bestemmes varigheden af den til dommen knyttede rettighedsfortabelse i overensstemmelse med stk. 1, nr. 2, ved størrelsen af den ved benådningen nedsatte straf.

Stk. 3. I de stk. 2 nævnte tilfælde beregnes det tidspunkt, til hvilket prøveløsladelse kan finde sted, efter størrelsen af den ved benådning nedsatte straf.

Stk. 4. Ankenævnet kan suppleres i fornødent omfang med medlemmer, der beskikkes i overensstemmelse med reglerne i lov nr. 260 af 1. juni 1945 § 8 efter indstilling af Højesteret, dog for et tidsrum af 1 år.

§ 3. Justitsministeren bemyndiges til at bekendtgøre lov nr. 259 af 1. juni 1945 som ændret ved denne lov.

§ 4. Denne lov, der ikke gælder for Færøerne, træder i kraft straks.

Lov nr. 359 af ⁴/₇ 1946

*om ændringer i lov nr. 260 af 1. juni 1945 om tillæg til lov om rettens pleje
vedrørende behandling af sager angående forræderi og anden
landsskadelig virksomhed m. v.*

§ 1. I lov nr. 260 af 1. juni 1945 om tillæg til lov om rettens pleje vedrørende behandling af sager angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed m. v. sker følgende ændringer:

§ 3, stk. 3, affattes således:

Domsmand til behandling af de i § 1 nævnte sager udtages kun for den enkelte sag, og udtagelsen foregår i et retsmøde, hvor anklageren og forsvareren er til stede. Afvigelse fra nævnte ordning kan dog gøres med samtykke fra anklager og forsvarer. Anklageren og forsvareren kan uden angivelse af grund udskyde hver indtil 4 af de udtagne domsmænd, hvorefter de næste på domsmandslisten opførte personer udtages.

§ 10 ophæves.

§ 2. Denne lov, der ikke gælder for Færøerne, træder i kraft straks.

Lov nr. 395 af ¹²/₇ 1946

om straf for krigsforbrydelser, som ændret ved L 47 423 (⁷/₁₀).

Kap. I.

§ 1. Har en udlænding, som har stået i tysk tjeneste eller gjort tjeneste under en med Tyskland forbunden magt, under krænkelser af de for besættelse og krig gældende folkeretlige love og sædvaner begået et efter sin art efter dansk lov strafbart forhold i Danmark eller til skade for danske interesser, kan tiltale for den begåede forbrydelse rejses og straf idømmes ved dansk domstol i henhold til denne lov.

§ 2. Strafansvar efter denne lov kan endvidere ud over de i § 1 nævnte tilfælde pålægges for krigsforbrydelser eller forbrydelser mod menneskeheden såsom mord, mishandling af civile, fanger eller søfarende, drab af gidsler, plyndring af offentlig eller privat ejendom, rekvisition af penge eller andre værdier, indgreb i statsforfatningen, pålæg af kollektive straffe, sprængning eller anden ødelæggelse, alt for så vidt de pågældende handlinger er foretaget i strid med de for besættelse og krig gældende folkeretlige regler, samt endvidere for deportation eller anden forfølgelse af politiske, racemæssige eller religiøse grunde i strid med danske retsgrundsætninger og i øvrigt for handlinger, der, selv om de ikke er nævnt foran, dog omfattes af artikel 6 i Statut for den internationale militærdomstol, jfr. udenrigsministeriets bekendtgørelse, Lovtidende C. nr. 7 af 13. november 1945.

§ 3. For forbrydelser, der omfattes af denne lov, kan den i vedkommende straffebestemmelse foreskrevne straf forhøjes til fængsel indtil på livstid. Rammes forholdet ikke af nogen hidtil gældende dansk straffebestemmelse, er straffen fængsel indtil på livstid.

Livsstraf kan dog idømmes under de i lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til Borgerlig Straffelov § 8, stk. 2, nævnte vilkår eller i øvrigt under særlig skærpende omstændigheder.

§ 4. At den strafbare handling er udført i henhold til ordre eller under indflydelse af et afhængighedsforhold, fritager ikke for ansvar, men kan tages i betragtning som en formildende omstændighed, og under særlig formildende omstændigheder kan straffen helt bortfalde.

§ 5. Når en udlænding i medfør af denne lov idømmes straf af fængsel, skal der i dommen træffes bestemmelse om, at han efter udstået straf bliver at udbringe af riget med tilkendegivelse om det med ulovlig tilbagevenden forbundne strafansvar.

§ 6. Påtale for de i denne lov omhandlede forbrydelser finder sted efter justitsministerens påbud.

§ 7. Om fuldbyrdelse af de i henhold til denne lov idømte straffe træffes nærmere bestemmelse ved kongelig anordning.

§ 8. Strafansvar eller andre retsfølger i henhold til denne lov samt adgang til at fuldbyrde de i medfør af denne afsagte domme forældes ikke.

§ 9. Bestemmelserne i Borgerlig Straffelovs almindelige del finder, for så vidt ikke andet følger af de foranstående bestemmelser, anvendelse på de af denne lov omfattede forbrydelser.

Kap. II.

§ 10. Sager, i hvilke der – alene eller i forbindelse med andre forhold – rejses tiltale efter denne lov, behandles og påkendes i 1. instans ved underret efter reglerne i Retsplejelovens kap. 80.

Om påanke af afsagte domme gælder de i Retsplejelovens kap. 83 fastsatte regler.

Københavns Byret er værneting for de her omhandlede sager, men efter vedkommende retsformands bestemmelse kan retten også sættes uden for København.

Justitsministeren bemyndiges til i anledning af disse sagers behandling at konstituere det fornødne yderligere antal dommere ved Københavns Byret og Østre Landsret.

Såfremt domsforhandling i henhold til stk. 3 finder sted uden for København, udtages domsmændene af underrettens domsmandsliste på det pågældende sted, i ankesager af landsrettens domsmandsliste for den pågældende nævningekreds.

§ 11. Tiltale rejses ved et af rigsadvokaten udfærdiget anklageskrift.

Anklagen udføres af rigsadvokaten eller efter dennes nærmere bestemmelse af andre af justitsministeren til udførelse af disse sager beskikkede anklagere.

§ 12. Som forsvarer i de i nærværende lov omhandlede sager kan enhver sagfører, der findes egnet, beskikkes. Kun de af justitsministeren i medfør af Retsplejelovens § 733 ved den dømmende ret eller ved retten for den retskreds, i hvilken retten sættes, beskikkede offentlige forsvarere er forpligtede til at modtage beskikkelsen.

Såfremt sigtede ønsker en bestemt sagfører, bør denne beskikkes, for så vidt det efter stk. 1 er muligt.

§ 13. Retsplejelovens almindelige regler, herunder de i lovens kap. 66 indeholdte bestemmelser om sigtede og hans forsvar, finder, for så vidt ikke andet følger af de foranstående bestemmelser, tilsvarende anvendelse ved behandlingen af de her omhandlede sager. Med hensyn til fængsling af personer, der sigtes efter denne lov, skal dog reglerne i § 5 i lov nr. 260 af 1. juni 1945 om tillæg til lov om rettens pleje vedrørende behandling af sager angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed m. v. som ændret ved lov nr. 599 af 21. december 1945 finde tilsvarende anvendelse.

Justitsministeriet har givet tilladelse til at benytte oplysninger i »Beretning til justitsministeriet afgivet af Det statistiske Departement: Retsoppgøret med Landssvigerne, København 1958«.

Professor, dr. jur. *Karl O. Christiansen* har givet tilladelse til at benytte de endnu ikke offentliggjorte oplysninger i afsnit XIV.

Stud. jur. *Peter B. Blok* har bistået med citatkontrol m. v.

Herfor bringer jeg min bedste tak.